

Tartalom

XLVII. ÉVFOLYAM, 11. SZÁM

1993. NOVEMBER

SÜTŐ ANDRÁS: Az ugató madár (Magyarok három felvonásban)	3
ABLONCZY LÁSZLÓ: „S kezdék nevetni a sírás helyett”	50
FODOR ANDRÁS: Az igazi abszurd; A zöld hajón	59
JÁNOSHÁZY GYÖRGY: Ahogy Prométheusz máját a sas...; „All the world is a stage...” (Variáció Shakespeare témájára)	61
DOBOZI ESZTER: Megint exodus	62
BENCZE BALÁZS: A filozófus; Látványosság	64
GYŐREI ZSOLT: Talizmán; Némaság; Méhnek himnusz; Dér	67
VESZELKA ATTILA: Hódolat Wittgensteinnek; Altató; Ébresztő, Rimbaud!	69
KONCZ ISTVÁN: A Tisza partján; Virágének; A füst dolga	71
„A homo moralisnak átkozottul nehéz a sorsa.” (Erdélyi Erzsébet és Nobel Iván beszélgetése Koncz Istvánnal)	75

KRITIKA

SZIGETI LAJOS SÁNDOR: Megkésett jegyzetek (Beney Zsuzsa József Attila-tanulmányok című könyvéről)	80
--	----

TÜSKÉS TIBOR: Regény? Kulcsregény? (Tornai József: A menekülő)	84
GRÓH GÁSPÁR: Grendel Lajos: Az onirizmus tréfái	88
ERDŐDY EDIT: Kertész Imre: Gályanapló	90
BENCE ERIKA: Két regény (Brasnyó István: Szokott-e ősz lenni Paraguayban?; Bordás Győző: Fűzfásíp)	93

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

KEMÉNY ÁRPÁD tervei Sütő András új drámájához
az 58., 68., 79. és a 96. oldalon

DIÁK-MELLÉKLET

ERDŐDY EDIT: Örkény István két drámája
(Tóték, Macskajáték)

SÜTŐ ANDRÁS

Az ugató madár

MAGYAROK HÁROM FELVONÁSBAN

Szereplő személyek

BODOR PÉTER, szobrász-műszerész-építész-geométra

GRÓF RHÉDEY CLAUDIA

PÉ VENCZEL, Marosszék főbírója

PÉ VENCZELNÉ

GERNYESZEGI NÉMETH JÁNOS, a királyi tábla elnöke

NÉMETH JÁNOSNÉ

MIKES MIHÁLY, főügyész

MIKES MIHÁLYNÉ

DÓZSA ISTVÁN, ítélőmester

DÓZSA ISTVÁNNÉ

NEUMANN SÁMUEL, ülnök és elmeorvos

NEUMANN SÁMUELNÉ

UJFALUSSY FERENC, börtönparancsnok

UJFALUSSY FERENCNÉ

MAKK JÓZSEF, tüzér ezredes

SZENTGYÖRGYI ÁBEL, lapszerkesztő

SZENTGYÖRGYI ÁBELNÉ

BERCSÉNYI PÁL, katolikus lelkész

ENYEDI MÁRTON, református lelkész

BOLOND, alias HORVÁTH CSONGOR

KOMISSZÁR, alias TOLDI ZSIGMOND

ZIMMERMANN IGNÁC, börtönőr

SZÉKELY LAJOS, börtönőr

NYÁRÁDI, vendéglős

Egy nyúlszórkalapos polgár

Káplár

Zenészek: Primás, Kontrás, Nagybőgős

Rabok, polgárok, fegyőrök, csendőrök

Jegyzet

Bodor Péter (1788–1849): székely ezermester. 63 méter hosszú, 8 méter széles, vasszeg nélküli fahidat készített a Maros fölé. Marosvásárhelyi zenélő kútjának (1820–22) mását a budapesti Margitszigeten építették föl (1935–36). Akadémiai Kislexikon, Bp., 1989.

Joggal kérdezheti tehát a néző vagy drámám olvasója: miként kerül Bodor Péter az 1851–54 között szervezett Habsburg-ellenes mozgalomba, a Székelyföldön is leleplezett, véresen megtorolt összeesküvés tagjai közé?

Csakis feltámadás útján.

Jómagam ugyanis nem történelmi életrajzot írtam Bodor Péterről, hanem olyan drámát, amelynek cselekménye 1849–55 között zajlik, s amelynek főhőséül a székely ezermester folklorizálódott alakját választottam. Bodor Péter, akár egy Rózsa Sándor, legendás alakká vált az emlékezésben. Életének ellenőrizhető tényei elkeveredtek a költött elemekkel. Ilyenformán jutottam ahhoz a szabadsághoz, amely lehetővé tette történelmi hőszám *életének* képzeletbeli meghosszabbítását néhány esztendővel.

Eljárásom mentességére szolgál az is, hogy a szabadságharc leverése után sokan kényszerültek bujdosásra, nevük megváltoztatására. Ne feledjük: az a korszak ez, amelyben szinte naponként támadtak tanúk, akik Petőfi Sándort látták hol itt, hol amott fölbukkanni. A remény s a bizonytalanság folyamatos hullámverésében az is előfordulhatott tehát, hogy élő embert soroltak a csatatéren elesettek közé. Erre a lehetőségre támaszkodva éltem magam is a képzelet jogával: „Talán nem is igaz, hogy Kolozsvárott meghalt Bodor Péter.” Főlöszleg hangoztatnom, hogy ilyet csak szépíró tehet. Ha történész követi el: a mítoszteremtés útjára téved; félrevezeti olvasóit. A drámaíró szabadsága nagyobb a historikusénál.

Az élő embernek házában elrettentésül szállított koporsó nem Jókai képzeletének műve; akit a 48-as szabadságharc után árulásért, besúgásért erkölcsi halottnak nyilvánítottak, arra egy-egy koporsóval is ráijesztettek a honfiak.

Orbán Balázs emlékiratából idézzük a következőket: „Tapferner major-auditor vérbére soproni törvényszéki elnökség volt, hol, míg közmegvetéssel fordult el mindenki tőle, lelkiismeretének kimaradhatatlan furdalásai üldözték s rabolták el álmait. 1860 egyik sötét éjjelén Sopron utcáján egy gyászos férfiak által képezett menet fáklyák közt koporsót emelve vonult Tapferner szállására, hol a gazdát hon nem találva, hálószobájába, ágya helyére tették le a körülrakott gyertyákkal megvilágított koporsót, s azután szótlanul távoztak. Tapferner, ki lelkiismeretének szemrehányásait a bor mámorába igyekezett már régóta fojtani, hevült fővel lépett szobájába, hol megpillantván a végzetes koporsót, iszonyatos rémület fogta el, egész testében remegve s »kegyelmet« kiáltva rogyott össze. Másnap az örület előjeleivel futott el Sopronból, s nemsokára elhalt; sírjára egy könny sem hullott, csakis átok és szidalom.”

A koporsós mozzanat Orbán Balázs följegyzése nyomán került a drámámba.

Sütő András

ELSŐ FELVONÁS

Míg a közönség begyűlik, az 1848–49-es magyar szabadságharc dallamait, szövegeit, életrajzait, szónoklatok foszlányait, ágyúhangjait, lovas rohamok dobaját, gyalogos századok vonulását, harangok zúgását halljuk. Szavalt és ének: Talpra magyar! Kossuth híres beszédeinek rövid részletei. A tragikus vég, az összeomlás zenéje.

Kürtész több irányból, majd fölmege a függöny. Szín: a város. A leverett szabadságharc utáni Marosvásárhely. Látványának, játéktérnek egyik lehetséges változatát vázoljuk föl.

A Királyi Tábla tűzkárt szenvedett, emeletes épületének jobb és bal szárnya; ezeket a háttérben sokablakos börtön köti össze. A bejárat: kétszárnyú tölgy- vagy vaskapu, egyik végében kiskapuvval. A nagykapu homlokzatán fehér nyírfából készült, jól olvasható felirat: J. FRANZ DUX TRANS-SYLVANIAE.

Játékterek: a) egész hosszában az utcaként jelzett rivalda, b) közepén, a kapu mögötti tér, amely a cselekmény következményei szerint: bírósági tárgyalóterem, börtönudvar, vendéglő, c) a főkapu jobb oldalán börtön, bal oldalán Bodor Péter lakása, utca felőli frontján kiskapuvval, pihenőpaddal, lámpaszloppal. Az utcán, közvetlenül a börtön-kiskapu mellett őrbódé.

A háttér, amelynek alakzatai az égre rajzolódnak, a városnak mintegy sűrített mása. Templom, jól látható toronyórával, tűzvéstől kormosan. A börtön kőfalai, őrbódéval, ágyúival. A Postarét Golgota-hegye három fekete akasztóféval. Kormos falon fehér futórőzsa.

A háttérben túli háttér, a hegyeken túli hegyek mintájára a szabadságharcban megszervezett Erdélynek is metaforikus képe lehet. Tűz- és ágyúgolyó károsította, fehér templomtornyok erdejét mutatná a horizontfüggöny.

Első jelenet

Horváth Csongor, vagyis a Bolond meg a három zenész: Primás, Kontrás, Nagybögs. Az őrbódében Székely Lajos, aki csak akkor lesz látható, mikor elősettenkedik onnan.

BOLOND (jobbról jön az úton, kollégiumi tanárhoz illő öltözékben, énekelve, mögötte a három zenész lelkesen működve): Ácsi! Ti kísértetek engem vagy én benneteket? Nahát akkor! Da capo! (Újból kezdi a dalt, a cigányok kísérik.)

Vásárhelyi halastó, halastó,
Beleestem lovastól, kocistól,
Jaj istenem, ki vesz ki, hej, de ki vesz ki?
Sajnál-e még engemet valaki?
Jaj istenem, ki vesz ki, hej, de ki vesz ki?
Sajnál-e még engemet valaki?

(Leinti a zenészeket, s kiáltva kérdi föl az égre.) Sajnál-e még engemet valaki? Nem sajnál senki. (Zsebéből lapos pálinkásüveget húz elő, odanyújtja a Primásnak.) Ez a tiétek. Köszönöm, hogy elkísértetek. Kérlek: ugyanúgy a koporsómat is!

(Primás elsőnek kortyol, azután a Kontrás és Nagybögs. Közben – mintha személy szerint is a tiszteletükre szólna – három irányból három

trombitász hallik. A cigányok zavara. Aztán a város macskaköves utcáin vonuló csendőregységek bakancs- és csizmacsattogása. Őrsékváltások, egyebek. Amiként az erdőben madárdal: városunkban fegyveres emberek lábbelicsattogása jelez hajnalt, delet, alkonyatot. A zaj fölerősödik, a zenészek riadtan iszkolnak odébb, ki a színről.)

BOLOND (a zajtól ingerülten, körbefigyelve és erős kiáltással): Ruhe! Ruhe, verfluchte Hunde! (Csönd.) Na! Hogy nyelne el a pokol benneteket! (A padra roskadva félig magának, félig képzelt hallgatósnak szavalva.) Mert hallottuk a szót.

...

A vész kitört. Vérfagyaló keze
Emberfejekkel labdázott az égre,
Emberszívekben dúltak lábai.

...

Most tél van és csend és hó és halál,
A föld megőszült;
Nem hajszalánként, mint a boldog ember,
Egyszerre őszült az meg, mint az Isten,

...

(Egy pillanatra elakadva.)
mint az Isten... az isten, aki elborzadott
És bánatában ősz lett és öreg.

SZÉKELY (aki mindezt az őrbódéból hallgatta, csípőjén hosszú csővű stukkerrel és fenyegetőleg jöve): Mit csinált az öreg, tanár úr? Lenne szíves megismételni?

BOLOND: Ismétlés a tudás anyja. Meg-
őszült.

SZÉKELY: Az isten.

BOLOND: A fennvaló. Bánatában ősz lett, s én azt kértem tőle éjjel és nappal: hová tévé boldogtalan fiait? Nem a boldogokat persze, amilyen magad is vagy, Székely Lajos.

SZÉKELY (kissé röstelkedve): Már hogy lennék!

BOLOND: Székely létedre, dupla székelyként, originaliter is, neved szerint is, azzal a stukkerrel... Magyar rabokat őrizni...

SZÉKELY: Tanár úr, én már megkértem önt...

BOLOND: Hová tévé boldogtalan fiait az isten?

SZÉKELY: Megkértem önt... szépen kértem... Ne tessék annyit pofázni. Tessék megérteni: a szabadságharcot elvesztettük.

BOLOND: De te azért ne jártasd a szádat, stukkeres foglár! Véred nem hullott, csak az orrod folyt a szabadságért.

SZÉKELY: Hektikás voltam...

BOLOND: És már nem vagy az!

SZÉKELY: Istennek hála. De kérem önt, tanár úr, tessék már a helyzetet, a helyzetünket figyelembe venni.

BOLOND: Melyiket, te töksi? Minden helyzetben egy másik helyzet is benne foglaltatik.

SZÉKELY: Mondom. Ezek ötvenegyben jöttek be, tehát már két esztendeje, hogy Erdélyben állomásoznak a következő osztrák gyalogezredek...

BOLOND: Tudom.

SZÉKELY: Nem tetszik tudni, mert államtitok.

BOLOND: És te kifecseged.

SZÉKELY: Csak önnek mondom el, tanár úr! A huszonnégyes Párma stájerországa, a negyvenegyes Sivkovich bukovinai, meg aztán: negyvenhatos Jellasics, ötvenegyes Károly Ferdinánd, ötvenötös Bianchi galíciai...

BOLOND (fejét az ég felé emelve, homlokán kopogva): És betéve tudja!

SZÉKELY: Továbbá: nyakunkon a dzsidások, a tüzerezred (az ágyú felé mutat), meg a nyolcas csendőrezred.

BOLOND (legyint): Potomság!

SZÉKELY: Potomság! Ezt mondta Petőfi is Fejéregyházán! Potomság.

BOLOND (erős dübvel): Ruhe! Nyomorult hektikás! Petőfi nevét ne vedd a szádra!

SZÉKELY: Ne tessék rám kiabálni. Én eltűröm önnek, tanár úr, ám a parancsnokom...

BOLOND: Kérdezd meg Ujjfalussy Ferenc, pardon, Franz úrtól: mitől őszült meg az isten?

SZÉKELY: Ne tessék haragudni...

BOLOND: Attól őszült meg, fiam, hogy édes öcsémet, Károlyt is börtönbe vetették. És fel fogják akasztani. (Ordítva.) Tudod te ezt? Tudjátok, ti, hitvány janicsárok?

SZÉKELY (megszéppentem, könnyörgő hangon): Janicsárok, de halkabban. Tessék innen odébb állni (léptek zaja), jönnek is már! Tessék elvonulni. (Bizalmasan.) És máskor tessék meggondolni, mit muzsikáltat ön a cigányokkal. Jaj, Istenem, ki húz ki... azt mondják: politikai kérdés.

BOLOND: Hitvány janicsárok! Hitvány janicsárok!

(A színen nagyon rövid időre elsötétül. Katonazenekar hangjai, majd kiáltások a háttérben. „Antreten zum Appell! Achtung, achtung! Antreten zum Appell!” Láthatatlan katonai egységek csizma-bakancs csattogása. Aztán újból kigyúll fokozatosan a fény.)

Második jelenet

Nagyzenekari kísérettel vegyes kórus hangján, német nyelven az ún. Néphymnus harsog. (A szöveg szerzője Johann Gabriel Seidel, a zenét komponálta: Joseph Haydn.) A börtönudvar bal oldalán bírósági emelvény, jobb oldalán padok, rabokkal tömött. Háttérben a börtön nyitott ablakainak mindenképpen egy-egy rab. Fegyőrök, élükön Zimmermann és Székely. Ujjfalussy Ferenc börtönparancsnok a nyitott kapu sarkában várja magas vendégeit. A Néphymnus: „Tartsa Isten, Ovíja Isten / Császár-

runk s a közhazát!" A kirendelt rabok padso-
rainak szemközti végében vasketrec, benne Bo-
dor Péter ugyancsak rabruhában. Elmélyülten
sakkozik önmagával. A himnusz hangjaira jön-
nek majd be párosával: Gernyeszegi Németh
János és Pé Venczel, Dózsa István és Neumann
Sámuel, s egymagában: Mikes Mihály. Primás,
Kontrás, Nagybőgős, majd Komisszár.

PÉ VENCZEL (miután Németh Jánossal
együtt megáll Ujfaluassy előtt): Megkezdjük,
Ferikém?

UJFALUSSY: Kezdjük, ha te is jónak látod.

PÉ VENCZEL: Jónak látom.

UJFALUSSY: Achtung! (Csönd. Pé Venczel és
Németh előtt tisztelegve.) Kegyelmes főbíró
uram, excellenciás elnök úr! Tartsa Isten
Császárunk s a közhazát!

NÉMETH: Tartsa is, óvja is!

UJFALUSSY: Őrség! Rabság! Tiszte-legj!

(Őrség, rabok gyülekezete: „Heil! Heil! Heil!”
Németh és Pé Venczel elfoglalja helyét a bírói
emelvényen. A himnusz hangja, miközben Dó-
zsa István és Neumann Sámuel jön, megállás,
csönd.)

UJFALUSSY (tiszteleg): Ítélmester és ülnök
úr! Ujfaluassy börtönparancsnok...

DÓZSA: Tudjuk.

UJFALUSSY: Tartsa Isten! Óvja Isten Csá...

NEUMANN: ...szárunk s a közhazát! Szer-
vusz!

UJFALUSSY: Őrség, rabság! Tisztelegj!

(Őrök, rabok: „Heil, heil, heil!” Dózsa és Neu-
mann elfoglalja helyét a bírói emelvényen. Új-
ból a himnusz refrénje, miközben Mikes jön.)

UJFALUSSY (tiszteleg, majd miután beállt a
csönd): Főügyész úrnak alázatosan jelen-
tem...

MIKES: Fölösleges. (Bizalmasan Ujfaluassyhoz.)
Csapolt sört ittunk. Most nekem is csapolni
kellene. Direktiót mondjál.

UJFALUSSY: Az akasztófától jobbra, húsz
méterre. A meszelt árnyékszék. Őrség, rab-
ság! Tiszte-legj!

(Őrök, rabok együtt: „Heil! Heil! Heil!” Mikes el-
siet a megjelölt irányba, ahonnan később tér meg
s foglalja el helyét a hivatali férfiak sorában. Uj-
faluassy Bodor Péter ketrece mellett áll meg, hogy
végighallgassa a közleményeket. Csönd.)

NEUMANN (ünnepélyesen fölállva): Uraim!
Vádlottak és elítéltek! Azok számára, akik-
nek újdonság vagyok, engedtessek meg be-
mutatkoznom. Doktor Neumann Sámuel
elmeorvos vagyok, és egyben a királyi táb-
la ülnöke. Ülnöki mivoltomban az elnök-
nek, Gernyeszegi Németh János prezidens
urunknak adom át a szót. A szavakat, ame-
lyek az örömmek sugarait lövellik javuló
sorsunk egére.

SZENTGYÖRGYI ÁBEL (a rabok közül, rab-
ként): Halljuk, halljuk a sugarak lövellését!
(Egy szál kacagó fegyenc, akinek hangja az ijedt-
ségtől hirtelen szakad meg.)

UJFALUSSY: Ruhé! Szentgyörgyi Ábel szer-
kesztő urat fölkérem, szíveskedjék a lövel-
lés dolgában...

SZENTGYÖRGYI ÁBEL (fölemelkedve):
Meá kulpá! Meá kulpá!

NÉMETH (hangját ünnepélyesen rezegtetve, az
immár talpra emelkedett társasághoz): Nos,
Josephus Franz Dei gratiae imperator Aust-
riae, rex Hungariae, dux Transylvaniae etc.
az Úrnak 1853-ik esztendejében mai napon
elhatároztuk: a felségáruló, szökött Kossuth
Lajos külföldi ügynökei által létrehozott
összeseküvésnek utolsó erdélyi fészkeit is
mihamarabb meg kell semmisíteni. Mind-
azok, akik a császári országlásnak Magyar-
országon és Erdélyben tervezett megbukta-
tásával és ezen koronaországoknak a Mo-
narchia kötelékétől elszaggatásával egy Kos-
suth Lajos alatt működendő uralkodást kí-
vántak megvalósítani, méltó büntetésben
fognak részesülni. Világos?

SZENTGYÖRGYI ÁBEL: Nagyon is Vilá-
gos!

PÉ VENCZEL (ingerülten): Szentgyörgyi
Ábel rabtársunkat, bocsánat (kacagás), hon-
fitársunkat fölszólítottam a tiszteletteljes vi-
selkedésre.

SZENTGYÖRGYI ÁBEL: Meá kulpá!

PÉ VENCZEL: Mikes Mihály főügyész urat
hallgassák meg kellő tisztelettel. Misikém,
gyere már.

MIKES (az árnyékszék felől érkezve, hatás-
növelő körülményekkel): Kegyelmi rendelet!
(Hatalmas éljenezés, vivátozás, a himnusz vég-
akkordja, majd csönd, amelyet Mikes szavai tör-
nek meg. Bodor sakkozik.)

MIKES: Nos, Josephus Franz, Dei gratiae legmagasabb kegyosztó hatalmunk szerint elhatározzuk. Törvényes bizonyítékok híján az összeesküvés vádjá alól fölmentetik Zeyk László és nyolcszázhetven társa Marosvásárhelyt, Csíkszeredában, Kolozsvárott et cetera. Így tehát a jelenlévők mindahányan szabad madarakká lettek. Minekünk pedig, akik városunk ügyeit rendezzük, nem kicsiny szerepünk volt a kegyelmi rendelet kieszközölésében. Nem érdem ez! Kötelességünket teljesítettük!

(Éljenezés, vivátozás, a himnusz végakkordja, majd csönd.)

SZENTGYÖRGYI ÁBEL *(a rabok közül kiváltan, harsányan)*: Tisztelt főbíró úr, főügyész úr, elnök úr és ülnök urak! Szabadulásom és szabadulásunk öröme, a császár öfelsége tiszteletére, kérem tisztelettel, hallgattassék meg rövid versezetem, amely hangzik ekképpen...

(Hangok: „Halljuk! Halljuk!”)

NÉMETH: Örömmel, örömmel!

SZENTGYÖRGYI ÁBEL: Az igazi poéta tömlöcben is népének lángoszlopa marad, így a szent fát félre nem teheti, szögre nem akaszthatja, hanem elharsogja kelettől nyugatig:

Vidulj, vidulj nemzetünk!
Jobbra fordul életünk, mert:
Ferencünk és Józsefünk
A tátongó szakadékból,
Halálnak torkából
Mentett ki bennünket,
Megszédítetteket...

(Csönd.)

BODOR PÉTER *(jól hallható sakkfigura-koppanással a ketreceben)*: Matt! Legyőztem magamat!

UJFALUSSY: Csönd legyen ott, Bodor úr!

(Csönd.)

SZENTGYÖRGYI ÁBEL: Hála-gálaműsorunk címe: Ferencünk és Józsefünk vivát, crescat, floreat! Éljen a magyar szabadság!

(Rabok viharos tánca, éneke, amelyek refrénje: „Ferencünk és Józsefünk” stb. Prímás, Kontrás, Nagybögös működik; nincsenek rabruhában. Csattanós, ám műkedvelő szintű finálé után

a hivatalos testület elismerő tapsa, éljenezése, melyet Ujfalussy érélyes hangja szakít félbe.)

UJFALUSSY: Őrség, rabság, sorakozó! Eskü-tétel és újabb kegyelmi rendelet következik!

PRÍMÁS *(Zimmermannhoz)*: Nagyságos ezredes úr!

ZIMMERMANN: Ezredes az apád fajankó fia, te vaksi!

KONTRÁS: Nekünk is vége van a háromnapos áristomnak?

NAGYBÖGÖS: Nekünk is megkegyelmezett a császár?

SZÉKELY: Nektek is, de ha még egyszer azt húzzátok, hogy Vásárhelyi halastó, jaj istenem, ki húz ki...

ZIMMERMANN: Kossuth Lajos, ugyebár!

PRÍMÁS: Soha többet, amíg élünk! Becsület-szavamra, mert úgy szép a magyar, ha becsületszavát is adja...

ZIMMERMANN *(az akasztófára mutatva)*: Ott lesztek szépek, ott fenn az akasztófan!

ZENÉSZEK *(mind)*: Jajistenem, ne hagyj el bennünket! Halállal fenyegetnek a muzsikálásért! Hallod, Jézus? Mivel fenyegetnek?

SZÉKELY: Ácsi!

PRÍMÁS: Nagyságos tábornok úr, vakuljak meg mind a négyen mind a nyolc szemünkre, ha még egyszer efféléket muzsikálunk annak a bolondikus tanár úrnak. Essünk belé vásárhelyi halastóba, gödörbe, szakadéka vagy akár a budiba is nyakig, tekintetes uram! Úgy fogunk hallgatni, mint szar a fűbe, süket disznó a búzába, mert némaságban, hallgatásban szép a magyar, hát akkor a cigányprímás, kontrás, nagybögös, ezredes jóuram!

ZIMMERMANN: Abtretten! Lelépni!

(A zenészek elhordják magukat.)

DÓZSA ISTVÁN: Kérem Bodor Péter elővezetését.

UJFALUSSY: Székely, Zimmermann!

(A két börtönőr futva jön, és parancsot vár.)

UJFALUSSY *(némán inti, hogy a rabot vezessék ki ketreceből)*.

ZIMMERMANN *(a ketrechez lépve)*: Tizenhetes! Kilépni!

BODOR *(a sakkasztó asztal fölé hajolva rá sem hederít a folszólótóra)*.

SZÉKELY *(aki szabály szerint a ketrec ajtajának másik oldalán állt meg)*: Bodor úr! A kegyelmi rendeletek napján bár tessék ide figyelni.

BODOR: Mit akartok?

ZIMMERMANN: Önt elővezetni!

BODOR: Nem óhajtom.

ZIMMERMANN: Parancsot teljesítünk, nem az ön óhaját.

SZÉKELY: Várja önt az egész atyaistenség, Bodor úr.

ZIMMERMANN: Mi az, hogy Bodor úr? Tizenhetes! Vigyázz! Stillstand!

BODOR: Ezen a nyelven az agaraddal beszélj. Mert én nem értem.

ZIMMERMANN: Három éven át megértette.

BODOR: Mostantól kezdve nem értem.

SZÉKELY: Akkor magyarul mondom. Tessék már kijönni abból a ketrecből!

UJFALUSSY *(türelmetlenül a bírósági asztaltól)*: Mi lesz ott már?

ZIMMERMANN: Jelentem alássan, nem akar kijönni!

BODOR: Az én ketrecem az én várom.

UJFALUSSY *(a ketrec felé jöve)*: Megbolondult? Először nem akart bemenni. Most meg nem akar kijönni. Heraus! *(Int a két őrnék, hogy tűnjön el. Azok elhúzódnak. Bizalmas, baráti hangon.)* Péter, ne számárokodj. Gyere ki. Szabadlábba helyeztetel.

BODOR: Miért nem ezzel kezdtétek?

UJFALUSSY: Mert e pillanatban ez még álamtitok. No, gyere már!

BODOR: Nem kell a szabadláb.

UJFALUSSY: Az istenre kérlek, Péter!

MIKES: Mi az? Nem kezdjük meg?

UJFALUSSY *(újból hivatalosan)*: Tizenhetes fegyenc! Kivonulni!

BODOR: Se ki, se be! A magam részéről befejeztem a vonulásokat. Befejeztem az ug-rámozást a nyelvtan grádicsain: én, te, ő, mi, ti, ők, de főleg Ti – nem érdekelték. Egyedül csak Én maradtam, solo solissimo.

UJFALUSSY: Urak! Segítetek! Azt hiszem, megzavarodott.

MIKES *(igyekezik elsőként a ketrechez)*: Bodor úr, az istenre kérlek!

BODOR: Tizenhetes! Így szólítsatok!

MIKES: Akkor legyél tizenhetes, de könyörögök, ne marhaskodj!

(Neumann, Dózsa és Pé Venczel is eljön. Körülállják a ketrecet. Könyörgő istentisztelet a rácsokon átal. Németh a helyén marad.)

DÓZSA: Ha nem érdekel a sorsod: a te bajod, Péter. De kötelességed meghallgatni a bíróság végzését.

NEUMANN: Olvassátok be neki a rácsokon keresztül.

PÉ VENCZEL: Lehetetlenség.

NEUMANN: Nem hallja meg?

PÉ VENCZEL: Tiltott eljárás. Az elítéltnék a hadbírósi döntést tiszteltteljes álló helyzetben és szabadon kell meghallgatnia.

BODOR: Szabadon! Az ítélethallgatás a szabadság legszebb állapota!

DÓZSA: Nem akarsz hát a rácsokon kívül kerülni?

BODOR: Honnan tudod, hogy én vagyok belül?

NEUMANN: Mert a kint és bent fogalma egy papagájnak is evidencia.

BODOR: Én úgy látom innen, hogy ti vagytok a rácsok mögött. Be akartok engem csalogatni magatok közé. Rosszat sejtetek, se-hova se megyek!

MIKES: Ez becsavarodott!

DÓZSA: Megháborodott!

PÉ VENCZEL: Rács mögött képzeled magát szabadnak!

BODOR: Szabadnak – hozzátok képest.

NEUMANN: Hozzánk viszonyítod.

BODOR: Nullát nullához!

NEUMANN: Vigyázz, Péter! Ez nem matematika, hanem politika!

MIKES: Szépen kérlek, Péter...

BODOR: Tizenhetes!

MIKES: Tizenhetes, de ha megkutyárod magad, leszel te még tizennyolcas is. *(Enyhülten, rábeszélő hangon.)* Péter, jer oda már elibénk, hallgasd meg a fölmentésedet. Mi könyörögünk ki neked, jóember!

DÓZSA: Jó az, amit csinálsz? Itt és most és nekünk jó lesz ez?

PÉ VENCZEL: A szabadság dupla nulla? Miként fogják ezt Bécsben értelmezni?

BODOR: Ha nem hülyék, úgy, ahogy én is...

NÉMETH *(az asztalról ordítva)*: Ne könyörögjetez neki! Vesszen a maga dögibe! Én ezt a kutyakomédiát mindjárt berekesztem! Ne élj vissza az elnök urak türelmével!

TÖBBEN *(könyörgő és ijedt hangon)*: Péter! Szánd meg magad és szabadságodat! Ne élj vissza az elnök urak türelmével!

BODOR: Hat ökörrrel se húztok ki!

PÉ VENCZEL: Mi ütött beléd? Csúfot üzöl a bíróságból? A feljebbvalóságból?

BODOR: Álmodtál.

PÉ VENCZEL: Álmodtál!

BODOR: Üzent a Fennvaló.

PÉ VENCZEL: Mit üzent?

BODOR: Hogy el ne mozduljak innen. Érttem küld valakit.

PÉ VENCZEL *(a többihez)*: Valóban megháborodott!

UJFALUSSY: Székely! Zimmermann! Őrség! *(A szólítottak mind berohannak és parancsot várnak.)* Vigyétek innen ezt a ketrecet!

ZIMMERMANN: Rabostul, kapitány úr?

UJFALUSSY: A ketrec megy, a rab helyben marad.

ZIMMERMANN *(parancsként a többihez)*: A ketrec megy, a rab marad. *(Az örök „leemelik” Bodor feje fölül a ketrecet. Hátra viszik. Székely Bodor lábairól leoldja a láncos vasgolyót, kiszedi alóla a széket, s egy visszatérő társával elcipeli a sakkasztalkát is.)*

DÓZSA: Isten hozott, barátom, közibénk! Ki van most a rácson belül? Ki a rácson kívül? He?

UJFALUSSY: Zimmermann!

(Zimmermann futva jön Székellyel. Közreveszik Bodort, miközben az urak elfoglalják a helyüket az emelvényen. Ujfalussy a rab mögött áll. Csönd.)

NÉMETH: Mi volt ez, doktor?

NEUMANN: Extrovertált állapotából a fogoly átcsapott introvertált letargiába, miből kifolyólag ellentétébe fordult át a korábban

tapasztalt Minderwertigkeistgefühll érzete, amelynek ugyanis...

NÉMETH: Magyarul, doktor, a kutya mindenségit, mert ha el is veszett Magyarország, magyarok maradtunk!

NEUMANN: Magyarul a fogoly azt mondta, hogy mindannyian megcsókolhatjuk az északi fertályát.

NÉMETH: Ezért huszonöt botütés járna, nem a jóindulatú szolidaritás részünkről. Hát ezért könyörögtek ki neki a kegyelmet a szebeni katonai bíróságnál? Hát megérdemelte? *(Mikeshez.)* Főügyész úr, fegyelmezze meg a rakoncátlan foglyot! Tétesse le vele a fogadalmi esküt! Mert ára is van a szabadulásnak, nem csak haszna és öröme!

MIKES: Tizenhetes fogoly! Térdre! *(Aztán, hogy az nem mozdul.)* Ismétlem a törvényes szabályt: térdre!

BODOR: Ó, mily fölemelő és csodálatos a térden kivívott szabadság! *(Sapkáját levéve feltérdre ereszkedik.)*

MIKES: Mondja utánam: én, Bodor Péter, esküszöm az élő istenre, az Atyára, a Fiúra és a Szentlélekre, Isten dicsőséges szülőanyjára, Szűzmáriára és Isten minden szentjeire és kiválasztottaira...

BODOR: Én, Bodor Péter, esküszöm az élő Istenre, az Atyára, a Fiúra és a Szentlélekre, Isten dicsőséges szülőanyjára, Szűzmáriára és Isten minden szentjeire és kiválasztottaira...

MIKES: ...hogy mindazt, amit csak megtudtam az ellenem indított pörnek tárgyát képező tényekről...

BODOR: ...hogy mindazt, amit csak megtudtam az ellenem indított pörnek tárgyát képező tényekről...

MIKES: ...a velem szemben tanúsított börtönbeli...

BODOR: ...bánásmódot szigorúan titokban fogom tartani, soha senkinek azt föl nem fedem.

(Ettől kezdve, hogy Bodor kiszedte Mikes szájából a szót, és emlékezetéből mondja a szöveget, a főügyész elkepedten hallgatja, kezéből szinte kiejti a börtönbeli szabályok könyvét, s az eskünek egy-egy fordulataán ajka némán remegi a szót.)

BODOR (*a fentiek magabiztos folytatásaként*): Istennek, királynak, hazának, bár utóbbi kettővel nem nagyon dicsekszünk, megjegyzés tőlem, B. P., töretlen hitet, hűséget fogadok, minden felségsértő szándékot magamban megsemmisítek. Kötelezem magamat, hogy eskümnél fogva kész vagyok s leszek fölfedni és megelőzni, szóban és írásban följelenteni minden szándékot és veszedelmet, amely az államot... (*Pillanatnyi kihagyás.*)

MIKES (*úgy véli, megint szerepébe kerül*): A királyt!

BODOR: Ne-ne! A trónt és a királyt fenyegetné, mivel a királynak nemcsak arra van szüksége, ahová maga is egyedül jár, hanem emellett a trónjára is, kiegészítés újból tőlem, B. P., Isten engem úgy segítjen!

MIKES: Tizenhetes fogoly! Mi volt ez?

BODOR: Fölmondtam a lojalitás-leckét. Annnyit tanították itt már, hogy a könyökön jó ki, meg másutt is, tisztesség ne essék szólván.

MIKES: Tessék fölemelkedni! (*Bodor nem mozdul.*) A szebeni törvényszék fölmentő ítéletét tiszteletteljes vigyázzállásban kell meghallgatni. (*Bodor föláll.*) Úgy! Fölmentő végzés! Bodor Péter marosvásárhelyi építész-műszerész-geométra és tüzér őrnagy...

(*Mikes szavait a rabok harsány éljenezése zavarja meg. Ének: „Az Isten tartsa meg, az Isten áldja meg! Éljen, éljen soká!” Trombitaszó.*)

UJFALUSSY (*jön, mögötte Komisszár*): Achtung! Őrség! Vigyázz! Rabság! Abtretien! Lelépés! In-dulj! (*A rabok kivonulnak. Csönd.*)

KOMISSZÁR: Főbíró úr! Tisztelt bíróság! Báró Heyerle ezredes, a Mozgó Büntető Bizottmány elnökének személyes megbízásából hozom átadás végett őcsászári felségének saját kezűleg jegyzett jóváhagyását azon ítélet ügyében, amely a szebeni törvényszék Bodor Pétert fölmentő végzéseként nullifikáltatva a büntető eljárás ötödik haditörvénycikke alapján módosult.

PÉ VENCZEL: Módosult!

KOMISSZÁR: Módosult! (*Az iratokat leteszi az asztalra. Senki nem nyúl érte. Csönd. Komisszár távozik. Az urak kézről kézre adják*

az ítéletet, de senki nem tekint bele. Végül Mikeshez kerül.)

MIKES: Nos, Josephus Franz, Dei gratiae imperator Austriae, Dux Transsylvaniae etc. elhatároztuk: minekutána Bodor Péter marosvásárhelyi építész-műszerész-geométra és tüzér őrnagy fegyveres részvétele 1849-ben a császári országlás ellen törvényes bizonyítást nyert, a szebeni haditörvényszék végzését, amelynek alapján kötel általi halálra ítéltetik: jóváhagyjuk. Kelt Bécsben, anno Domini... Vádlott megértette?

BODOR: Értette a nagy nyavalya, hogy mindnyájatokat kitörne! Ezért tettem le a pofabefogási esküt? Hát nem jól sugallta nekem az Isten, hogy maradjak ott a rácsok mögött? Hogy jobb odabent a rabság biztonsága, mint idekint a szabadság veszedelme? Kutyára bízott szalonna lett a szabadságunkból, kuvaszok!

MIKES: Szívemből sajnálom, Bodor Péter, hogy minden segítő szándékunk dugába dőlt. (*Csönd, csizmakopogás.*)

Harmadik jelenet

(*A Komisszár híján az előbbieket, majd Rhédey Claudia.*)

CLAUDIA (*be, majd megáll Bodor előtt*): Lajos! Mi történik itten?

BODOR: Tőlük kérdezd. Ők tudják.

PÉ VENCZEL: Kérem jegyzőkönyvbe venni: Rhédey Claudiától először nekem kell megkérdezni: kinek az engedélyével teszi föl kérdését a kegyelmes grófnő?

CLAUDIA: A belügyminisztérium engedélyével jöttem ide megkérdezni: mi történik itten?

PÉ VENCZEL: Az történik, méltóságos grófnő, hogy ez az ember nem Lajos, hanem Péter. Bodor Péter.

CLAUDIA: Bodor, de nem Péter, hanem ahogy mondom: Lajos. Te miért nem figyelmeztetted őket? Miért nem mondtad, hogy Bodor Lajos vagy?

BODOR: Bosszantott volna, hogy bolondnak néznek.

CLAUDIA: Annyira nem bírják az igazat elviselni?

BODOR (aki csak most kezd a grófnővel egy búron pendülni): Talán elviselték volna, de nélküled nem tudtam azt bizonyítani. Nélküled én itt Bodor Péter vagyok, akit most föl fognak akasztani.

CLAUDIA: Megbolondultak az urak?

(Berzenkedés a magisztrátus tagjai között.)

MIKES: Kegyelmes grófnő! Méltóságodnak, családjának és fejedelmi ősnének tisztelőjeként mondom: nem bolondultunk meg. Minékünk, a nemes város magyar vezetőjének nem öröm magyart akasztatni. Mi a feleséges császár és a király döntését vagyunk kötelesek végrehajtani, miután Bodor Péter szebeni fölmentését Őfelsége nem fogadta el.

CLAUDIA: De tudják önök, hogy akit elítélték: nem létezik?

MIKES: Mi lennénk a legboldogabbak...

PÉ VENCZEL: Minékünk nem öröm magyart akasztatni!

NEUMANN: Nemzeti gond és lojalitás malomkövei között őrldünk, méltóságos grófnő!

CLAUDIA: De tudniok kellene, hogy Bodor Péter, a híres-nevezetes székely ezermester, aki hadi tudományokban Gábor Áront is meghaladta, immár nincsen az élők sorában!

BODOR: Nincs!

MIKES: Honnan tudtuk volna, mikor...?

CLAUDIA: Az a Bodor Péter tehát, aki Bem József altábornagy tüzéinek orgonaágyút, láncos golyót gyártott, és gyutacsüzemet létesített... az a csodálatos férfiú...

BODOR: Na-na!

CLAUDIA: ...akinek templomi orgonái szólnak Erdély-szerte... a művészi és tudós képzeletnek ez a hatszárnyú angyala...

BODOR: A csipogóját!

CLAUDIA: ...ez a ritka képességekkel megáldott ember 1849. augusztus hatodikán Kolozsvárott Bem Józsefekre várván, annak hivatali előszobájában meghalt.

BODOR: Isten nyugtassa meg!

PÉ VENCZEL: Nyugtassa, de akkor ki ez az ember?

BODOR: Hát éppen ez az!

CLAUDIA: Egyszerű, kérem! Bodor Péternek az ikertestvére, Lajos.

NÉMETH: Lajos! Hát ilyet én még... Lajos! (Dózsa csitítja.)

CLAUDIA: Mindkettőnek az iratai, melyek a halott halotti mivoltát, az élőnek eleven mivoltát törvényesen igazolják, íme, itt vannak, uraim! (Átadja Mikesnek.)

MIKES: Megvizsgáljuk, méltóságos grófnő. De nem lesz kissé hihetetlen... odafönt?

CLAUDIA: Onnan jövök... odafönről, nem idelentről, a Tyúkszer utcából.

NEUMANN: Engem ez megnyugtat, és minden kételyt el kell majd oszlatnunk... Ha van rá bizonyíték! Ha vágyaink a kegyelmes grófnő bizonyítékaival kiegészítettek...

CLAUDIA: Ebben az országban ma minden hihető és minden hihetetlen. Él-e Petőfi? Meghalt-e Petőfi? Hinni szeretnők, hogy köztünk bujdosik valahol, és rettegünk attól, hogy mégis elesett. De miért ne élne, mikor a fejére vérdíjat tűztek ki? Hol van Kemény Zsigmond? Jókai! Élnek-e még a Telekiek? Sándor és László! Élnek-e mind a bujdosók, akik álnéven próbálják menteni magokat? Nos, uraim: ha nehezen hiszik el önök is, hogy egyesek élnek még, miért nem tudják elhinni, hogy Bodor Péter meghalt?

MIKES: Mi csak azt mondjuk, hogy esetleg... odafönt... a kétely...

CLAUDIA: Odafönt boldogok, ha valaki, akit ma halálra kellene ítélni, már korábban meghalt.

BODOR (énekel): Megyek síromba, nyugodalomba...

CLAUDIA: Ne menj sehová! Az urakat pedig fölkérem, kísérjenek el engem Kolozsvárra, hogy megmutassam önöknek a Házsongárdban Bodor Péter sírját. Mikor indulunk?

NÉMETH: Az Úr csodásan működik, és titkát csak az asszonyokkal osztotta meg. (Kalapácsütés.) Mindent berekesztek.

UJFALUSSY (a fegyőrökhöz): Abtretien!

(Bodor mellől a két foglár lelép, kilép.)

CLAUDIA *(Bodor karjaiban)*: Te Péter! Majdnem elpatkoltál!

BODOR: Tavaly ősz óta várlak. Csak álmaimban láttalak! Feltámadásom és gyehe-nám! *(Nevetés.)*

(A fény fokozatosan kialszik, trombitaszó, majd a vonuló fegyőrök robaja-dobaja.)

Negyedik jelenet

Bolond. Talpig gyászban, újságárusként jön, ideoda bedobván a Székely Gyutacsnak egy-egy példányát.

BOLOND: Megjelent, megjelent, bár a szomszéd följelent, megjelent a Székely Gyutacs! Szabadlábbon szerkeszti lapját újból mártírfőszerkesztőnk, Szentgyörgyi Ábel! Báró Heyerle katonai bírósági ezredes lett az erdélyi Mozgó Büntető Bizottmány elnöke! Éljen és mozogjon ellenünk báró Heyerle! Halálos ítélet árnyékában a Székelyföld hősei, Kossuth Lajos lelki gyermekei! Gálfi Mihály unitárius ügyvéd, Török János református tanár, Horváth Károly... Horváth Károly, édes öcsém, földbirtokos, életének tavaszi virágzásában, huszonöt évesen...! Megjelent a Székely Gyutacs! Alulírott, Horváth Csongor a császárhoz folyamodom! Horváth Károly helyett engem akaszszanak föl, hogy édes öcsém a gyermekeit fölnevelhesse!

Éljen a magyar szabadság! Éljen a besúgó!

Erőt nem vehet rajtunk idegen önkény!

Magyar nem vész el csak magyar által!

(Leül a padra és maga-magának szaval.)

Sokra sír, sokra vak börtön borul,

Kik élünk, járunk, búsan, szótlantul;

Van, aki felkél és sírván megyen

Új hont keresni túl a tengeren.

Új hont keresni túl a tengeren.

Ötödik jelenet

Bolond, Komisszár, Káplár.

BOLOND: Petőfi Sándort láttam álomban. Halljátok, emberek? Éjszakára hagyjatok nyitva ajtót, ablakot! Sándor kérhet mene-

déket minden magyartól, minden pillanatban.

KOMISSZÁR *(háta mögött Káplárral megáll Bodor előtt)*: Milyen Sándor jöhet? Melyik Sándor?

BOLOND: Bach Sándor belügyminiszter úr, kiváló barátom.

KOMISSZÁR: Akkor most velünk jössz, domine!

BOLOND: Hozzá tetszett lóditani, mert én már nemigen.

KOMISSZÁR: Nemigen? Mi ez az öszvér-szó?

BOLOND: Se nem számár, se nem ló.

KOMISSZÁR: Káplár! Pofátlankodásért előszó gyanánt ülepen rúgni!

BOLOND *(miközben a káplár nekihuzakodik a rúgásnak)*: Az istenért, jóemberek! Ne vesztítsétek el a fejeteket! Nem elég, hogy elvesztettük a szabadságharcot? *(Egy rúgás után.)* Jaj! Jaj, ne! Ne! A második rúgás maradjon nehezebb időkre, mert itt az igazolványom. *(Káplár felé nyújtja, ám az csak inti, hogy a komisszár urat illeti.)* Komisszár úr... tessék ezt gyorsan megnézni, még mielőtt az ön vadzsamara tovább rugdosódna!

KOMISSZÁR: Hogy mersz így beszélni? Börtönbe csukatlak.

BOLOND: Ott Magyarországtól már nincs több hely.

KOMISSZÁR *(a papírját átveszi)*: Akasztás után a nyelvedet külön kell majd agyonverni. Ez tehát Neumann doktor hivatalos igazolása.

BOLOND: Tudományosan számon tartott hivatalos hülye vagyok. Így mondják – a nálamnál hülyébbek.

KOMISSZÁR: Horváth Csongor volt magyartanár... labilis idegrendszerű, extrovertált hysteroid pszichopata... szülei satöbbi... apa moráldébitása következtében az anya szenzitív schizoid, valamint adaptációs... izé-mizé... doktor Neumann Sámuel. Szabályos és hivatalos diliflepní. Sajnos. Ilyenformán, kedves tanár úr, menjen a fenébe, fogja be a száját, míg nem leszek magam is labilis. Nekem ne politizáljon, ne Petőfi Sándorozzon itt, a schizoid csillagát, mert én úgy rúgom seggbe, hogy extrovertáltan

az édes anyukájának az ivartáskájába repül, értem?

BOLOND: Ha meg tetszene ismétetni...

KOMISSZÁR *(magából kikelten)*: Elég! Lelépni!

BOLOND: Oly gyönyörű körmondát volt, akár egy glória... csodás fénykoszorú a nemzeti bölcsesség tar feje fölött. *(Szalutálva.)* Gratulálok! Tessék! Székely Gyutacs.

KOMISSZÁR *(haját tépve)*: Azt a hétfájdalmú, szentséges...

BOLOND *(gyorsan el)*.
(A fény kialszik, közben Claudia kacagása meg a Bodoré hallik.)

Hatodik jelenet

Az újból kigyúló fényvel együtt jön: Claudia, Bodor, később Zimmermann.

CLAUDIA *(a börtönudvarról jövet, a börtönkapuban megállva, s a még mindig rabruhás Bodort vizsgálva)*: Akkor tehát így hagyod el a fogvatartási helyet? Díszmagyarban? No! Azért snájdig vagy! Így is tetszel nekem.

BODOR: Meglátod majd a kolozsvári dísz-egyenruhámat! Zimmermann hozza.

CLAUDIA: Te Péter... Azon a napon, mikor Kolozsvárott *(hamiskásan)* meghaltál, mi volt a rangod? Örmester?

BODOR: Örnaszád!

CLAUDIA *(hátra üti)*: Üresen jár a szád! Hadiférfiú vagy te, de nem hadihajó. Szóval? *(Leülnek a padra.)*

BODOR: Örnagy, mint Petőfi Sándor. De ekkora csatát, mint te mostan: sohase nyertem. Mitől lettél ilyen erős? Ilyen találékony?

CLAUDIA *(keuncog)*: Emlékszel? Amikor mireánk, feredőző lányokra leselkedtetek fickó legények, a térdem láttán akkorát ugrottál, mint egy baknyúl a hajtásban! Mitől szökkenél akkorát, Péter? *(Mély hangon.)* Szerelemből kifolyólag! Hát így.

BODOR: Hm. Akkor még nagyokat tudtam ugrani!

CLAUDIA: Ó, szegény elaggult, kivénhedt és megélemedett...

BODOR: ...szenes csutak...

CLAUDIA: ...és göcsörtös, pókos lábú...

BODOR: ...öreg ló...

CLAUDIA: Öreg lóra könnyebb terhet rakni, márpedig én, tudhatja kend, jó kis terű vagyok... édesanyám jánya vagyok... hogy énekeltük ezt Bözödön? *(Énekelei.)* Édesanyám jánya vagyok, kerekdinnyefarú vagyok! Annak adok, akinek akarok, mégis egészbe maradok!

BODOR: Halt! Osztozni, pontosabban: osztódni, mégis egészben maradni: matematikai lehetetlenség. *Contradictio in adiecto.*

CLAUDIA: Asszonyról szólván: tévedni tesszik, Maestro! Az ön matematikája tehát megbukott, a dolog ugyanis: *probatum est!*

BODOR: Válaszát, kegyelmes grófnő, csak úgy fogadhatom el, ha kerekdinnyefarú énekünkben az a sok mindenki – egyedül én vagyok.

CLAUDIA *(kacagva)*: Egyedül ti!

BODOR: Mert ők én vagyok, én pedig ők voltunk. Így kell az öreg legénynek belemenyugodnia lsten akaratába.

CLAUDIA: Még szerencséd, hogy az örökzöldfélekhez tartozol.

BODOR: Kaktusz, amely hetvenéves korában virágzik... De lesz aztán haddelhadd! *(Játék, kacagás.)*

CLAUDIA: Azt is várom, te! Te puszpáng és ébenfa, mely se meg nem vénül, se meg nem pudvásodik.

ZIMMERMANN *(jön a börtönudvaron át)*.

BODOR: Jön a hülye smasszer, hozza a dísz-egyenruhámat. Claudia! Azt tudjam legálább, hol vagyok eltemetve? Sokan fogják ezt kérdezni.

CLAUDIA *(suttogó hangon)*: Kolozsvár, Házsongárd, 849, srégvizavi Szenci Molnár Albert. Nehogy elfelejtsed!

BODOR: Soha, míg élek! *(A már megérkezett Zimmermannhoz.)* Üres kézzel, Zimmermann?

ZIMMERMANN: Tisztelettel jelentem, Bodor úr, az ön nevében beraktározott leltári holmi teljes egészében eltűnt. Eltűnt az ugató madár is.

BODOR: Eltűnt vagy ellopták?

ZIMMERMANN: A raktárnok részéről tisztelettel följánlom az utóbbi időben kivégzettek vadonatúj vagy alig hordott ruhadarabjait, úgymint: fekete pantalló, sujtás nélkül, de vitézkötéses búzákk atilla, sajnos, főveg nélkül... továbbá...

BODOR (*Claudia nevetése közben*): Mondd meg a fölötteseidnek, hogy a nekem följánlott ruhadarabokat rájuk hagyakozom, és főleg a pantallót. A fekete a színek királynője. Mindenhez megy, de leginkább az akasztófához.

ZIMMERMANN: Jelenteni fogom, jelentem alásan! (*EL*)

BODOR (*utánanévezve*): A madaramat is ellop-ták.

CLAUDIA (*indulást jelezve*): Antreten zum Appell!

BODOR: Teljes létszámban itt vagyok, parancsot várok!

CLAUDIA: Bodor Péter tüzér őrnagyot az én Mozgó Büntető Bizottmányom életfogytiglani szabadságra és szerelmi rabságra ítélte. Fogvatartási helye: Marosvásárhely, Claudia magánzárka!

BODOR (*játékos-rémülten*): Atyaságos Isten! Állami közketrecből asszonyi magánzárkába! Cseberből vederbe, vöderből cseberbe, eső elől tóba, miután eben gubát cseréltem, és ott vagyok, ahol a mádi zsidó, bevágok az egy ló közé, cú föl, lovam, Brassóba!

CLAUDIA: Cú föl! Nóta!

(*Énekelve lépnek be a kiskapun. „Édesanyám jánya vagyok, kerekdinyyefarú vagyok...” A fény fokozatosan kialszik, távoli trombitaszó, majd a karhatalmi egységek vonulásának csattogó hangjai.*)

Hetedik jelenet

A Székely Bömbölda, amit rajzos-feliratos cég-tábla is jelez. A háttérben a horizontfüggönyön élesen látható a három akasztófa árnya, a 48-as ágyú és az őrbódé. A vendéglőben hosszú, terített asztal; sorban mereven, ünnepélyesen ülnek az urak. Balról jobbra: Németh, Mikes, Szentgyörgyi, Pé Venczel. Utánuk két hely üresen

marad, majd folytatódik a vendégsor: Neumann, Dózsa, Bercsényi, Enyedi. Jobb odalt a falon, pontosabban: a falba építve szőszékhez hasonlatos, ám felső felében rácsokkal ellátott tákolmány, benne a három zenész; létra van nekitámasztva. Magyarázat: Erdélyben a Székelyföldön ismert eljárás ez: a vigalmi alkalmakra fölfogadott cigányzenészeket így védik a részeg nótarendelők és verekedők agresszivitásától. A ketrecnek elől bejárata, hátul kijárata van, afféle vészkijárat, az udvarra vezető. A fokozatosan visszatérő fényvel fortisszimóban árad a zene is, valamilyen gyors ritmusú erdélyi muzsika.

DÓZSA (*helyéről kelve a cigányok ketrecéhez megy, elveszi a létrát, és lefekteti a fal mellé. Visszalép, s egy intéssel elhallgattatja a bandát.*)

PRÍMÁS (*kihajolva a fölkézből*): Ítélmester úr! Ki a nótagenerális?

DÓZSA: Nem látod? Én vagyok. Ide fülelni! Mikor a kegyelmes grófnő és Bodor Péter... Lajos megjelenik, abban a szent minutumban: Vásárhelyi halastó, halastó!

(*Nyivákolás a zenészek között az ijedelemtől.*)

DÓZSA: Világos?

PRÍMÁS: A dolognak az eleje világos.

DÓZSA: Mi nem világos?

PRÍMÁS: A nótarendelésnek a hátulja nem világos, ítélmester úr.

DÓZSA: Vagyis?

PRÍMÁS: Vagyis nekünk már az elején tudni kell: Áristomot hány napot kapunk az önök által betiltott és megrendelt nótáért?

PÉ VENCZEL (*miután Dózsa órá vetett kérdő pillantást*): Azzal ti ne foglalkozatok! Nem lesz áristom. Ha, ne adj Isten, mégis előfordulna... Meleg étel, húsétel, borocska. Előre tehát ne óbégassatok!

PRÍMÁS: Ez már tiszta beszéd! Mi is művészek vagyunk. A célt nekünk is látni kell!

DÓZSA: Most már elég legyen ott fenn! Nem Kossuth Lajosnak fogadtunk fel beneteket, hogy szüntelen szónokoljatok!

(*Csend. Dózsa a helyére megy. Kintről kocsi-zörgés, lónyerítés, majd léptek hangja. Az urak ünnepélyesen várnak.*)

Nyolcadik jelenet

Az előbbieket, majd Claudia, Bodor és Nyárádi. Láthatatlan jeladásra az urak felállnak, Dózsa fölönt a cigányoknak, azok rákezdik: „Vásárhelyi halastó, halastó...” Ezt mindannyian énekelik az elejétől a végéig. Az utolsó két sorát refrénként ismételik. Kart karba öltve, Claudia és Bodor jön. Dózsa intésére csend.

MIND: Vivat! Crescat! Floreat!

ENYEDI: Imára, testvéreim! Köszönjük néked, Atyánk, hogy a te oltalmadban s a nemzet gondjában együtt lehetünk. Áldott legyen a te neved ama csodatételben, minek folytán Bodor atyánkfia, kiszabadulván a halál szakadékból, immáron boldog hitvestársként is körünkben lehet az ő hitvéseivel. Áldd meg, Urunk, Rhédey Claudiat, akit mentőangyalként küldtél az ő szerelmes társának segítségére, hogy legyen élet és fény a halálnak sötét hatalmával szemben, ámen!

MIND: Ámen!

(Enyedi kimegy a színről. Zene. Dózsa intésére a szomszédos teremből virágcsokrokkal megakasztott székér gördül az ifjú pár elé.)

DÓZSA: Méltóságos grófnő és kedves... ezek után miként szólítsalak?

BODOR: Vitéz kóterfái, kis- és nagyduytilaki, lerben hűsölt, császári és királyi sittes vagyok, mindközönségesen Bodor Lajos, alias tizenhetes, néhai akasztófavirág-jelölt, asszonyom oldalán pedig a közügymentes magánboldogság kandidátusa, szolgálatjára!

DÓZSA: Hosszú név, *(kobakjára ütögetve)* rövid ész, hadd mondjam inkább: kegyelmes grófnő, kegyelmes gróf úr, gavallériánk virágos szekerét fogadjátok szeretettel!

BODOR: Polgárként fölzüllöttem ugyan az arisztokráciába, s nőmmel egymás terhét hordozzuk immár, de főnemesi rangokon nem osztozkodtunk, nem tudjuk, melyikünké legyen a nagyobbik rész, mivelhogy énnekem éppen semmim sincs, szolgálatjára.

CLAUDIA: Hé, barna hangászok! Vásárhelyi halastó, ne búbanatosan, hanem táncolhatólag!

(Gyorsabb ritmusban rázendítenek, Claudia játékos „fölkérésére” Bodor táncra perdül, és legé-

nyesen forgatja asszonyát. Az urak a székerről levett virágcsokrokkal állják körül, s énekelnek, rikkantanak is. Aztán kb. másfél perc múlva, a cigányok „behúzzák”. Claudia Bodor vállára hajtja a fejét.)

BODOR: Köszönjük a fogadtatást! Mi következik?

NÉMETH: A nemzet létének sine qua non-ja az individuális közbátorléti cselekvések permanenciája!

CLAUDIA *(nevet)*: Püff neki, Lajos!

(A zenészek tust húznak.)

DÓZSA: Püffre, puffra nem tusolunk, csókák, azt a hétszentségit!

NÉMETH: E fényes igazság alapján és annak következtében, hogy sajnálatos akasztás folytán elnöki hely üresedett, fölkérem Bodor Lajost, legyen ő mostantól a Közbátorléti Nemzeti Védegyelet örökös elnöke. Vivat!

MIND: Vivat! Crescat! Floreat!

NÉMETH: Boroskancsóink fülének megragadására fölszólíthatom-e honfitársaimat? *(Izznak.)* Elnökünk leszel hát?

BODOR: Az ajánlat megtisztelő. Claudia kedves jól meggondoltuk magadat? *(Leül.)*

CLAUDIA: Ó, de mennyire, drága férjem-uram és kalaphordó felettesem, gyémánttal, zaffírral kirakott koronája a teremett világnak.

BODOR: Nűűű!

CLAUDIA: Észbeli gyarapodás jele nála, ha már oldalbordára, csontra bíz valamit szép szerénységgel. Én pedig azt mondom, uraim! Arról van legenda, hogy a kis Jézussal együtt nőtt a szent gyermek ruhácskája, köntöse, kis köpönyege – azt ellenben sose tapasztaltam, hogy az örökös álmokat kergető kicsi Bodornak a meggondoltsága, önértékének felismerése, magamegőrző készsége együtt nőtt volna az esze tokjával... Szegénykém.

NEUMANN: Mindig csak mások, az esetetek érdekeit nézte!

BODOR: Úgy van! Vivat! *(Tus, éljenzés.)*

CLAUDIA: Minden baja abból támad, hogy nem az eszével, hanem a szívével gondolkodik. Még ez is hagyján, ha a szíve belül nyíló ajtó lenne, hogy ő válogassa meg, kit

ereszt azon be, és kinek mondja: odakint tágasabb! De mivel erre képtelen, kopogtatás nélkül nyit rá és szakad a nyakába minden népámitó futóbolond, minden hazafisággal házaló hitvány kucséber... uraim! Akkor tehát azt mondja most Bodor Lajos: akasztás folytán megüresedett közbátorlétü tiszttségbe azt dobják fel önök, akinek mindegy, hogy vivát után még visszaesik-e, vagy fennmarad a nemes város népi motívumokkal díszített bitófáján!

PÉ VENCZEL: Méltóságos grófnő! Oly szépen és találóan mondta ezt kegyelmed, hogy meg is sértett minket! *(Helyeslés.)* De meg ám! Mert sajnálatos, hogy volt elnökünket, Váradi Józsefet kivégezték Háromszéken, csakhogy nevezett atyánkfia összekülvőként nyerte el méltó büntetését. Titkos ténykedéséről sajnos nem tudhattunk, különben másra ruháztuk volna közbátorlétü bizodalunkat. Egyelőnk ugyanis a magyar nemzetre jellemző királyhűség, a Kossuth által megtagadott monarchia védelmének jegyében működik.

BODOR: Azanyját!

(Tus.)

DÓZSA: Miazisten ott már megint?! *(Csönd.)* Ezek úgy politizálnak ott a ketrecben, mint valami kabinetirodában.

SZENTGYÖRGYI *(Claudia elé penderülve)*: Kegyelmes grófnő! Egressy Béni barátommal és Petőfi Sándorkával tudnám csak állapotunkat lefösteni: *(éneklí)* „Ereszkedik le a felhő, hull a fára őszi eső...” Kész! Nem sírunk. Ne ereszkedjék felhő: az ég szakadjon ránk, akkor sem sírunk. Börtöntitkokat fogok elárulni.

TÖBBEN: Ilyen nincs, hogy börtön! Fogvartartási hely van. Államtitok. A börtönélet: államtitok.

SZENTGYÖRGYI: Párdon! Én nem tettem le a titoktartási esküt.

NEUMANN: Bírósaági ülnök, mint magam is, nem piszkolhat a saját ülnöki fészkebe, kegyelmes asszonyom, de ilyen abszurdumot! a törvényesített paranoiának egy ilyen rettegéssel hizlalt kacsacsőrü emlősét látni – hihetlenség! Tessék elképzelni: az elítélt megfogadja... *(kacag)* fölesküszik a szentháromságra... Atyára, Fiúra satöbbi... hogy az

égadta világon senkinek el nem árulja, el nem fecsegi... *(kacagás)* hétpesceés lakat alatt fogja tartani a titkot, miszerint... *(kacag)* miszerint őt... őt magát felakasztották... *(kacag)* szitává lötték... *(kacag)* kerékbe törték... felnégyelték... És ezt titkolni kell neki. *(Kacag és tikog.)*

CLAUDIA: Jöjjön, doktor, ne tikogjon! *(Hátba üti. Csönd.)*

SZENTGYÖRGYI: Én láttam és hallgattam a hajnali derengésben Bodor testvérünk ugató madarát.

PÉ VENCZEL: Milyen volt?

SZENTGYÖRGYI: Madárformája volt! De nem! Hanem inkább... Mint egy deszkaládikó, aminek nyaka nőtt... *(Kuncogás.)* De mégsem! Hanem inkább koporsó kürtövel... *(Nevetés.)* Bár ez is hozzávetőleges! Hoppá! Heuréka! Tudjátok, milyen volt? Olyan volt, mint amikor tüsszenteni akar az ember, és nem sikerül neki. Ilyen volt!

MIKES: És mit tüsszentett...? Azaz, mit énekelt?

BODOR: Nem énekelt. Ugatott.

DÓZSA: Mit ugatott?

BODOR: Van kutyád?

DÓZSA: Magyar vizsla.

BODOR: Mit ugat?

DÓZSA: Engem például, örömben, amikor meglát.

BODOR: Az egy oligofrén kutya. Az én madaram ilyen nem csinálna. Már ha nem lopták volna el a smaszerek.

NÉMETH: Ugató madár! Éneklő kutya! Kacsacsőrü emlős! Mi történik egy normális agyban, amikor efféléket koncipiál?

(Nevetés.)

NEUMANN: Komplexus! Egy bizonyos alkotási komplexus, ne firtassuk. *(Nevetés.)*

DÓZSA *(látván Bodor ingerültségét)*: Gádzsók! A nyomomban! *(Énekel, a zenészek kísérik.)* „Ugat a kutyám, a Rajna, / Jön a szeretőm, a barna, / Ha barna is...”

BODOR *(öklével az asztalra csap)*: De firtassuk csak! Mert alkotási komplexus a keresztanyátok kecskebukás ördögüzése nehéznnyavalyával komplikálva. Az én madaram azt ugatta, amit a ti szátokból is hallott

a börtönudvaron. Nincs fületek hozzá?
(*Némán, elképedten bámulnak rá. Claudia könyörgő tekintetére szelíd hangon folytatja.*)
De hadd mondok el neked! Azon az őszi éjszakán, amikor a madarat juharfából kifáragtam, és amikor már-már a lélegzetét is hallottam, veszettül ugató kutyák vágódtak neki a börtöncella ablakrácsainak. Úgy láttam, az égből potyognak azok a kutyák! Ne guvadjon a szemetek! Nem háborodtam meg! Akkor sem! Hanem hosszú időbe tellett, amíg káprázatomból magamhoz térve megpillantottam az égen vonuló vadludakat. Azok vonultak délnek és – ugattak, uraim, vakkantottak szabályszerűleg, ahogy annak a napnak a hajnalán már az én juharfa madaram is ugatni kezdett. Boldog mélakórban, csöndes lojalításban öregező nemes gyülekezet: a szátok sarkán vigyorgó, csúfondáros mosolyt nem veszem rossz néven tőletek. Nehéz nektek megérteni a vonuló vadludak égi ugatását. Nekem se volt könnyű. Mert csak akkor kezdtem igazán értelme szerint érzékelni a világot és benne magamat: a tizenhetes számú rabot, aki hat hónapja várta már a szebeni katonai törvényszék ítéletét, aztán az utolsó vacsorát a siralomházban, meg a hajnali kivégzést, reménye szerint golyóval, sok-sok fényes lövedékkel a szívében. Golyóban reménykedtem, mert egész testem remegni kezdett, valahányszor a bitó s a kötél eszembe jutott. Bevallom, reszkettem, a fogam is vacogott... hadd kérdezzem hát tőletek: ilyenkor nem ugat a madár?

NEUMANN: De!

BODOR: Hányatol reménnyel már, Claudiát vártam, akár egy fölmentő sereget. Claudia helyett pedig szívküldte, könnyű kis csomag érkezett számomra, hón szeretett városomból: a kötélkorszak prosperáló kötélverőinek szép ajándéka! Derék honfitársaim, kényes nyakamra való tekintettel és együttérzésből kötelek küldtek nekem, a hóhér kötélénél puhábbat, selymesebbet... méltóztatatok megtekinteni! (*Zsebéből előveszi a hóhérkötelet, és annak hurkát a nyakába veti.*) Egy álomszerű, közös fellobbanás után ugye, milyen példátlan újból a magyar összefogás?! Hát ne ugasson akkor az a madár? (*Mikes elé lép.*) Főügyész úr! Szíveskedjél e finom anyagot önkezeddel meg-

gusztálni. Ne félj tőle! Nem tekeredik a nyakadra! Ezzel ugye már gyönyörűség az akasztás?

MIKES: De kérlek...!

BODOR: Be kár! Be kár! Nem sikerült! Ez a csodálatos asszony elrontotta az ünnepeket... egy újabb hűségnyilatkozat hóhéros alkalmát... (*A kötelek Mikes nyakába veti.*) Be csodálatos inkarnáció!

MIKES: Miért vagy igazságtalan velem? És velünk?

PÉ VENCZEL: Mindannyiunkkal!

BODOR: Ítéleteitek záró mondatát figyeljétek megvalósultan, oly formában, ahogyan igazságos ajkaidról, Mikes Mihály, két magas hangzó szárnyán – *kő-tél* – tovaröppenve direkt a delikvens nyakába szakad! Ott – azaz *itt* és ilyenformán materializálódik (*rángatja*) – méltóztatol érzékelni?

MIKES: Ez kérlek, dehonesztáló!

BODOR: Úgy van! Minden kötél minden embernek a nyakában dehonesztáló. Ezért kérdem: ilyenkor nem ugat a madár?

PÉ VENCZEL: Ne játssz velünk!

BODOR (*a kötelek Pé nyakába veti*): Főbíró úr! Engem nem vitt el az ördög, de mivé lett az ország? Kertjeinkben muskotályfürtök helyett sárbogarak és pondrók csüngenek a szőlővesszőkön! Bujdosó magyarok fölött hollók kerengenek a postaréti bitók közelében. A szemünkre, húsunkra várnak, friss eledelre. Főbíró uram, ha már így megkrétázott bennünket a halál: nem ugat a madár?

PÉ VENCZEL: Elismerem, de hagyd abba!

BODOR (*Németh nyakában a kötél*): Tábla-elnök uram! A ránk uszult nemzetiségek a szabadságharc frontjai mögött asszonyokat, gyerekeket és aggokat mézároltak le, s égették meg elevenen a rájuk gyújtott templomokban. Hát amikor földi hajlékait az Úristen maga sem védelmezi: nem ugat a madár? Nem csahal az égen a vadlúd? A pacsirta? Nem ugat az egész kurva hétszentséges világ?

NÉMETH: Eszelős kérdések!

BODOR (*Dózsát is elkapva*): Talpig gyászba roskadt országot faggattok arról, hogy mit ugat a madár? Ezer évig rakta fészket, hul-

latta vérét a Kárpátok karéjában, és íme, leverte, talán örökre már a túlerő – ti meg azt kérditek: mit ugat a madár? Ti nem vagytok idevalósiak? Átutazóban vagytok boldogabb országok felé? *(A kötelet rángatva.)* Nektek csak boldogan énekel és vidáman füttyül? Nem ugat a madár?

NÉMETH: Könyörgök! Sorstársaid vagyunk!

BODOR: Akkor miért nem ugat nektek is a madár?

NÉMETH: Ne gyalázz bennünket!

BODOR: Miért nincs zamárfületek bár egy lezuhanó élet hangjait meghallani?!

CLAUDIA: Elég! Csillapodj, kedvesem! Nem ők az ellenségeink!

PÉ VENCZEL: Ez már vért kíván!

BODOR: Se jaj, se baj, se romlás? Egyedül a magányarapodás? A siket isteneteket is hiába kérdem: nem ugat a madár?

CLAUDIA: Elég volt! *(Lefogja.)* Imádkozva kérlek! Csillapodj, kedvesem.

BODOR: Mondd meg, Claudia, hová valósiak ezek, hogy ilyeneket kérdeznek tőlem? Mit ugat a madár? Mit énekel a kutya és a kacsacsőrű emlős?!

CLAUDIA: Kérem, ne haragudjanak rá! Aki nem érti meg őt: vegye magára az ő börtönemlékeinek súlyát. Drága, jó uram, csillapodj már, ülj vissza mellém!

BODOR: Leverték már a fészket, és talán örök időkre megsemmisítették, és ott borong a tébolydában Széchenyi, és elborult elmével is többet lát nálunknál...

CLAUDIA: Senkit se mérjünk az ő mértékével!

BODOR: Előre látta mindazt, ami megesett velünk, és ez csak kezdete a végnek, a felnégyeltetésnek.

CLAUDIA: Nyugodj meg, drága jó emberem! – az ugató madár elnémult már és a te

szabadságodban úgy szólaljon meg minden... a reménység is, ahogyan azt ketten megálmodtuk...

BODOR: Istenem, úristenem... amikor egyszerre szólalt meg itt Magyarországnak minden harangja... Minden beolvasztott harangja a hajdani hazának!

CLAUDIA: Felejtsd el mindazt, ami történt, ami volt...

BODOR: Magyarország harangjait?

CLAUDIA: A lelkekre szakadt iszonyatokat! Mert aki nem felejt, elpusztul! Nem érted? Elpusztul!

BODOR: Majd élnek a kövek és a gutgesinnt magyarok...

CLAUDIA: Ha nem felejtessz, megsemmisülsz, vagy megsemmisítenek!

BODOR: Halálunk az emlékezet... Pusztlúsunk a felejtés.

CLAUDIA: Ide azt az átkozott kötelet! *(Elszedi Némethről.)* Nyissatok ablakot! El! Ki vele! Ki innen az ugató madárral, a szívet roncsoló beszéddel! Zene szóljon itt, nem ugató madár! *(Dózsa intésére a cigányok játszani kezdenek. „Vásárhelyi halastó...” Claudia halkán énekelve vigasztalja Bodort. Az urak döbbenet hallgatnak.)* Beleestünk lovastól, kocsistól... Ezen gondolkozzál! Jaj, Istenem, ki vesz ki, hej, de ki vesz ki? Bántani senki nem akart, ne haragudj hát senkire. *(Bodor megértő bólintása.)* Sajnál-e még engemet valaki? Nem hullatunk befelé sem könnyet, Bodor úr! Megtaláltam az elveszett rézsarkantyút! Eredj rózsám, keresd meg, sej haj, keresd meg, ha megleled, pengesd meg, pengesd meg. Hát nem ezzel bízál meg? Vásárhelyi kertek alá nem azért küldted a rózsádat? Nem azért küldtél engemet? Én édes jó uram és Jóistenem!

Függöny.

MÁSODIK FELVONÁS

Első jelenet

Az utca. Bolond, majd Káplár és Komisszár.

BOLOND (*jön, újságokkal, koldusnak öltözve*): Megjelent, megjelent, bár a szomszéd följelent! „Talpra magyar!”, jelentsd föl a másík magyart! – megjelent a Székely Gyutacs! Szentgyörgyi Ábel legújabb költeményével! Újabb odamondás az önkény szeme közé! Megjelent a Székely Gyutacs! Árulás, besúgás juttatta törvénykézre a székely özszeesküvőket!

Gyászba hullott nemzetünk!
Ferencünk és Józsefünk
A tátongó szakadékbá,
Halálnak torkába
Taszított bennünket,
Legyőzöttetek!

(Balról, leshelyéről kiront Káplár, és farba rúgja Bolondot.)

BOLOND: Hé! Mi volt ez?

KÁPLÁR: Meghallgattam a versedet!

BOLOND: Irodalomkritikus vagy?

KÁPLÁR: Ne gyalázz, hallod, mert újabbat kapsz! Csak pihenek egy kicsit.

BOLOND: Vidulj, magyar! Árkádiában pihen az önkény! Káplár! Áldjon meg az Isten mind a két lábával!

KÁPLÁR: De többet a türelmemet ne tedd próbára!

BOLOND: De hát mivel...

KÁPLÁR: Ruhé! Gondolj, amit akarsz, de mondd azt, amit kell! Oszolj!

BOLOND: Oszlásnak indult hajdan...

KÁPLÁR (*megmerevedik, szalutál*).

KOMISSZÁR (*kezében a Székely Gyutacs egy példányával*): Megállás, hé!

BOLOND: Megállás végett lassítám lépteim, szolgálatjára!

KOMISSZÁR: A poéta úr versét olvasd abból a Székely... kapszliból...

BOLOND: Csak gyutacsom van. A kapszli elfogyott!

KOMISSZÁR (*rúgást jelezve*): Káplár!

BOLOND: Megjelent a Székely Kapszli!

KOMISSZÁR: Olvasd a verset!

BOLOND: Vidulj, vidulj, nemzetünk!

Ferencünk és Józsefünk

A tátongó szakadékból,

Halálnak torkából

Mentett ki bennünket,

Megszédítettetek!

KOMISSZÁR: Tehát mentett, nem taszított, miként a Tyúkszer utcában már elszavaltad.

BOLOND: Hú! A Tyúkszer utcából indulok, s a Töhötöm téren már fel vagyok jelentve! Ez aztán egy dinamikus társadalom!

KOMISSZÁR: Papírt kérek!

BOLOND: Már mutattam néhányszor. Remélem, nem tetszik érvényteleníteni. Sajnálatos lenne. Tetszik tudni, milyen fáradtságos hülyének születni? Ön is tapasztalhatta, kérem, két alkalommal: először, amikor megszületett Toldi Zsigmondnak, kicsi Zsigának...

KOMISSZÁR: Pofa be, tanár úr! Személyét illetőleg folyvást nő bennem a gyanakvás.

BOLOND: Gyanakvás! Jézusom, hát az meg mi lehet?

KOMISSZÁR: Kicsoda ön tulajdonképpen?

BOLOND: Attól tartok, hogy Petőfi Sándor.

KOMISSZÁR: Ne tarts tőle! Hülyéből nem lesz üstökös.

BOLOND: Csak Marosvásárhely komisszárja lehet?

KOMISSZÁR: Káplár!

BOLOND: Jaj, ne! (*Menekül.*) Éljen Schwarzenberg Félix és Haynau! Hajnalban húzák fel őket!

KOMISSZÁR: Hallottuk ezt, Káplár?

KÁPLÁR: Ahogy tetszik gondolni.

KOMISSZÁR: Nem értettem egészen pontosan, de ettől én egyszer gutautést kapok.

KÁPLÁR: Nem érdemes.

KOMISSZÁR: Gondolod, hogy megannyi álcázott formájában Petőfi lenne?

KÁPLÁR: Mivelhogy Petőfi tekintetes úr biztosan nincs bezárva, álcázott föltűnése nem lehet kizárva. Ha Komisszár úr ezt a kérdést...

KOMISSZÁR: Ruhe! Senkiről nem lehet tudni, kicsoda-micsoda, még arról sem, akiről tudjuk, hogy kicsoda-micsoda, azt a csilagos lángoszlopát! Gyerünk!

(A szín elsötétül, majd gyorsan újból kivilágosodik.)

Második jelenet

A Székely Bömbölde. Ablakán át az első felvonásbeli városkép látható. Pé Venczel, Nyárádi.

PÉ VENCZEL: Minden rendben, Nyárádi?

NYÁRÁDI: Minden, főbíró úr!

PÉ VENCZEL: Mi a válasz, Nyárádi, akárki keresne?

NYÁRÁDI: A nemes magisztrátus tagjai jöttek volna, de nem jöttek, vis maior! – itt voltak, de már elmentek, második verzió, és ha minden kötél szakad: itt vannak, de csak maguknak, senki másnak, torozás, halotti, nem disznó, szűk családi körben, kácc ki!

PÉ VENCZEL: Borok?

NYÁRÁDI: Mázás kancsóokban kitöltve, igényesebb vigalom esetén...

PÉ VENCZEL: Nem lesz vigalom.

NYÁRÁDI: ...a kisebbik hordó, félszázaz enyedi leányka, kármentő, bal sarok.

PÉ VENCZEL: Masegyéb?

NYÁRÁDI: Ujfalussy börtönparancsnok úr korábban itt járt, méltóságos uraimék felől érdeklődött, mentében annyit mondott: baj van.

PÉ VENCZEL: Baj?

NYÁRÁDI: Hozzátette még: lehetséges, hogy nagy baj.

PÉ VENCZEL: Minden gyanús mozgást jelelni. A szeme s a bejárat, Nyárádi. Köszönöm.

(Nyárádi el, Pé Venczel az érkezőket fogadja.)

Harmadik jelenet

Pé Venczel, majd Bodor, Németh, Mikes, Dózsa, Neumann, Szentgyörgyi.

NEUMANN *(kacagás után):* Vizsgálom, koptatom a sovány, sápadt székely legénykét, majd kérdem: fiacskám, hányszor eszel te naponta? Kilöki a hüvelykujját, s mondja: eccer-eccer egyszer, eccer-eccer egyszer se. *(Kacagás.)* Így él a mi népünk és teremti csuda dolgait.

PÉ VENCZEL: Méltóztassatok helyet foglalni és tudomásul venni, hogy Ujfalussy nem jöhet, aggasztó hírek várhatók tőle.

SZENTGYÖRGYI: Él magyar, Áll Buda még!

DÓZSA: Mindennek és mindenkinek állunk elébe!

PÉ VENCZEL: Mert benned megint több a bátorság, mint amennyi járna beléd! *(Nevetés.)*

BODOR: Egy kis figyelmet kérek! Most fog megszólalni, hallgassátok azt az órát, a toronyóránkat. *(Csönd. A toronyóra ötöt üt, Bodor az ujján számolja, majd elveszi zsebóráját.)* Lássuk csak? Szerkesztő úr, hányat ütött?

SZENTGYÖRGYI: Négyet. Négyet?

BODOR: Főbíró úr?

PÉ VENCZEL: Talán hatot. Nem áll oda az eszem.

BODOR: Ítélmester úr?

DÓZSA: Mérget veszek rá, hogy hetet.

BODOR: Doktor úr?

NEUMANN: Sose hallgatom. *(Fejére mutatva.)* Itt van az én toronyórám.

BODOR: Persze. Mindannyian szentséges individuumok vagyunk, alkat szerint változó fülekkel. A szerkesztő úr négyet hallott, főbíró úr hatot, ítélmester úr hetet, a meghallgatott toronyóra pedig ötöt ütött, nyolcat mutat, miközben a rendes idő kilenc óra.

NEUMANN: Quod erat demonstrandum!

DÓZSA: Kancsóra magyar! Kortyoljunk bátran!

(Bodor kivételével mindenki kancsót emel.)

NÉMETH: Magyar ember borát issza, s jól teszi!

SZENTGYÖRGYI (*helyesbít*): Bort megissza a magyar ember, / Jól teszi. Mihály bátyám ezt így írta.

NÉMETH: Úgy is jól van!

MIKES: Egy pohár bor a hazáért meg nem árt!

DÓZSA: Kettő sem!

NÉMETH: Nemes magisztrátus! Adja Isten és Bodor Lajos honszeretete, hogy mit a múlt héten elakasztott az ugató madár, annak mostan a végére járhassunk! A Közbátorléti Nemzeti Védegylet elnökének egészségére! Vivát!

MIND: Crescat! Floreat!

BODOR: Előre isztok a medve bőrére!

PÉ VENCZEL (*látván, hogy Bodor nem veszi le szemét a postaréti bitófákról*): Kedves Lajos! Megigértem a kegyelmes grófnőnek, hogy háttal ültetek a bitófás kilátásnak. Az ő kedvéért kérek... ide ül!

BODOR: Köszönöm. Az a baj, hogy a háttammal is látok.

NEUMANN: Orvosként ismétlem kedves asszonyod szavait: aki nem felejt, elpusztul.

BODOR: És elpusztít másokat is?

NEUMANN: Te másoknak sosem fogsz ártani. Mindig csak magadnak.

BODOR: Éppen most próbálok leszokni róla. Beköltözöm Claudiával egy csigaházba.

SZENTGYÖRGYI: Átok reá, ki elhajtja kezéből a nép zászlaját!

BODOR: Abból, hogy nem cipelek valamit, nem következik, hogy elhajítottam. Meg aztán: csigaházba kibontott zászlóval nem lehet behúzódni. Elakadsz azokon a kis füljératokon. Vagy a zászlót viszem be, vagy Claudiát! Te melyiket vinnéd?

SZENTGYÖRGYI: Ab absurdum...

DÓZSA: Csigaházi módon megtélve...

PÉ VENCZEL: Szubsztanciális ügyeink vannak! Kedves Lajos! Mi bocsánatot kérünk tőled, ha megbántottunk volna az ugató madár lebecsülésével. De fenntartod, hogy számfütleinkkel nem halljuk a nemzet jaszavát? Meggyőződéssel vallod, hogy mi, ennek a meggyötört, fölétgett, szerencsét-

len székely városnak a vezetői boldogan füttyögő madarak vagyunk? – és csupán a te ugató szárnycsodái híreli a magyarság tragédiáját? Szólj szíved szerint!

BODOR: Szívemből kérek: ne haragudjatok.

MIKES: Királyi-császári ítéleteket, hadbíró-sági döntéseket vagyok kénytelen sok esetben kihirdetni. Apám pap volt, engem is annak szánt, végül jogi pályát választottam, de soha egy pillanatra sem lett úrrá rajtam a gyűlölet, a kegyetlenség. Nem mutathatom, mit érzek, amikor netán halálos ítélet szavait továbbítom, ezért megkérdem tőled: felelős a hangszer azért, amit eljátszanak rajta? Hogy mondhattál akkor olyan szörnyűséget, miszerint ünnepeinket rontotta el a méltóságos grófnő, amikor téged kiszedett a törvény kezéből? Nincs szavam rá, mennyire örültünk mi mindannyian, de nem lett volna botorság táncra perdülni? Hogy kidobassuk magunk a hivatalból? Hogy másokat rakjanak helyünkbe? Véréngző és idegen magyargyűlölőket? Fájdalmas, amit ró-lunk mondtál, Lajos!

BODOR: Bocsássátok meg nekem.

DÓZSA: Fejünkhöz vágta, hogy talpig gyászban az ország, és mi ezt nem vesszük észre. Talpig gyászban a szívem, de ítélmesterként nem járhatok feketében, nem provokálhatom a felsőbbiséget, mert azonnal kirúgnak. Gutgesinnt magyarok, talpnyalók ugyebár, amiként bennünket nevezte – sokan lesik a helyemet. Majd azokat nézd meg az ítékezésben! Hát olyan ember vagyok én, hogy még a kutyámat is hülyének tartod? Meglát engem és örömeiben vakkant, a farkát csóválja... minek nevezted?

BODOR: Oligofrén!

DÓZSA: Oligofrén! Ilyet nem tűrhet el az ember!

BODOR: Ne haragudj rám. A kutyát is megkövetem!

MIKES: Méghogy átutazók lennénk ebben az országban? Hazafisággal házaló kucsébrek? Magánhasznot űző jöttmentek Erdélyben? Tudod te, hogy az én családom adta Rákóczi fejedelmünk mellé a hűséges Mikés Kelemen? Hogy ott voltunk jóban-rosszban a Báthoryak mellett és Bethlen Gábor szolgálatában is?! Átutazók! Hát igen. (*Meghatód-*

va.) Földi vándorok azon az úton, mely a bölcsőtől a koporsóig vezet, mindannyiunk végső szálláshelyére. Ott majd egyetértünk, és nem fogjuk gyalázni egymást, de már késő lesz...

BODOR: Bocssás meg nekem.

NEUMANN: A Szentírás tanítása szerint kell most viselkednünk: ki-ki bocssássa meg a másinak a kínban kimondott szavakat.

(Csönd.)

PÉ VENCZEL: Akkor hát megemeled te is azt a kancsót, Lajos?

BODOR: Meg. Kivált, hogy ma erősen Péternek érzem magam.

PÉ VENCZEL: Azt ne tedd! Érez, amit akarsz, bármit, csak azt ne!

BODOR: Pedig muszáj!

PÉ VENCZEL: Muszáj meghalni! Péternek lenni nem kötelező. Pláne, ha nem lehet. Bele kellene nyugodnod már, hogy Péter néhaivá lett, Lajos élővé lett, ügyüket a grófnő az istenek régiójában intézte, rendezte – örök időkre megnyugtatólag. Ne menekülj tehát csigaházba, maradj meg toronygombnak a város életében, a köz javára s a Védegyelet hasznára!

BODOR: Ki az isten rajong itt egy Bodor Lajosért?

PÉ VENCZEL: Aki kalapot hajgál örömben, ha szóba kerülnek például a Rákócziak, Hunyadiak! Azok is többen voltak, János, Mátyás, Ferenc és György, és első, második!

BODOR: Én vagyok tehát a Bodorok?

PÉ VENCZEL: Visszamenőleg az idők hajnaláig.

BODOR: Akkorákat lódítasz, hogy rezeg a lámpa.

PÉ VENCZEL: Mert íratlan törvény, hogy aki elhíresült a hazában, lobogóvá lett, azt lengetni kell a nép felé!

BODOR: Lobogóval, tehát velem is – a kegyeit keresni?

PÉ VENCZEL: A nép kegye nem szégyen.

BODOR: Ez a kegy némelykor kegyetlen is. Eccer-eccer kötelet küld ajándékba. Ti kaptatok már ilyet?

DÓZSA (*Pé Venczel ijedt arcát látva*): Igyunk inkább! Hagyjuk az akasztókötelet!

PÉ VENCZEL: Vissza barátaim! A szubsztanciális dolgokhoz! Ábel! Amit nekünk meséltél, add elé!

SZENTGYÖRGYI: A börtönben tudtam meg, hogy a tizenhetes fogoly, alias Bodor, akkor még Péter, zenélő kutat tervezett a város főterére. Sajnálom, hogy költő létemre, aki még egy marhacédulát is poétikai régióba tudok fölbillenteni, csak gyalogpróza szinten szólhatok erről...

NEUMANN: Bravó! Bravisszimó!

SZENTGYÖRGYI: ...a tudós képzeletnek oly merész röptéről, amelyhez foghatót Daidalosz, pardon, Ikarosz óta nem észleltünk Marosvásárhelyt és környékén! Ettől bizony leesne Budának is, Bécsnek is az álla! És kalapot emelne előttünk, a magisztrátus előtt!

BODOR: Aha!

MIKES: Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!

NÉMETH: Derék ember! A koporsóból kitör és eget kér!

BODOR: Nyugalmat óhajtok, nem eget!

DÓZSA: Ábel, fiam! Daidaloszt, Ikaroszt említéd okkal! Itt mellettem Neumann doktor Herákloszt és Michelangéloszt teszi hozzá joggal!

PÉ VENCZEL: Pistuka, húzdó el a doktor mellől! (*Neumann kuncog.*)

SZENTGYÖRGYI: És mivel e csodálatos férfiú, kedves barátaim...

BODOR: Hagyd már abbal!

PÉ VENCZEL: Az elismerés szavai bántanak? Nevezzünk inkább pártütőnek, felségárulónak?

BODOR: Megtettétek már! Ne dicsérjete! Zászlóként ne lobogtassatok, ne lengessetek!

MIKES: Nem lenget és nem lobogtat senki! Mi a kifogásod?

BODOR: Az, hogy megint pávatollút akartok a seggembe dugni!

PÉ VENCZEL: Micsodát? És hová?

NÉMETH: Hallatlan!

DÓZSA: Pávatollút?!

NEUMANN: Mert ő egy szerény férfiú!
Nem akar idegen tollakkal ékeskedni!

SZENTGYÖRGYI: Zenélő kútjának magassága száznegyven lábnyi!

BODOR: Negyven!

SZENTGYÖRGYI: Átmérője cirka hetven...

BODOR: Harminc!

SZENTGYÖRGYI: Mondd te, ha jobban tudod!

BODOR: Alázatosan hallgatlak!

SZENTGYÖRGYI: Aranyozott kupolájának hegyén Vénusz, a szerelem és szépség istennője fog ragyogni életnagyságban, ugyan-csak aranyozottan.

DÓZSA: Az egész ruházattát fogod aranyazni, vagy pediglen...?

BODOR: Semmi ruházattya nem lesz, csak a vagypediglent fogom aranyozni.

DÓZSA: Az egészet? Atyaságos...

SZENTGYÖRGYI: Az istennő szobra huszonnégy óránként fordul egyet, hatóránként pedig vízi orgona által szép zeneszám produkáltatik.

MIKES: Mit fog játszani?

BODOR: Bachot!

DÓZSA: Bach Sándort? A belügyminiszterünket?

NÉMETH: Franc a bélibel! *(Szájára üt.)*

BODOR: Fölösleges aggodalom! Egy belügyminisztert ki lehet nevezni, vagy be lehet zárni, le lehet váltani, vagy föl lehet kötni – ez népszokás dolga, de nem lehet őt az én víziorgonámon eljátszani!

PÉ VENCZEL: Álljunksza meg! Nyelvünket ne hagyjuk bolond számárként a józan észnek elébe nyargalni! Belügyminiszterünk ápropójából a felkötés emlegetését, a felhúzatalt szóbahozatalát nem helyeslem, sőt ellenzem!

BODOR: Egyetérték! Okosan szólt a főbíró úr! Ellenezni kell mindent, amire csak titokban vágyunk, ha már lehetetlen a véghezvitele!

PÉ VENCZEL: Nem így gondoltam!

BODOR: Egy másik Bachról, másik németről van szó, a sokgyerekes lipcei Sebestyénről!

NEUMANN: Újrászuk máris az orgonaművész fűgáit! Bis, bis! Hogy volt?

DÓZSA: Ne higgy magyar a nímötnek! Bis, bis! Nagypám volt!

MIKES: Mégis, mégis magyartó javaslattal élek!

BODOR: Mifélével?

MIKES: Megmondom! Taliánok, rómaiak Vénusza helyett az aranyozott kupola hegyén Árpád apánkat szeretném látni!

PÉ VENCZEL: Számból vevé ki...

NÉMETH: Csatlakozom!

SZENTGYÖRGYI: Sok a Vénusz – egyetlen a honalapító! Árpád! Szobrot neki!

BODOR: Gyalogosan-e, vagy lovon?

MIKES: Bátorítólag!

BODOR: Hogyanlag?

MIKES: Lelketöntőleg!

BODOR: Milyenleg?

MIKES: Úgy, hogy fordultában a kupola tetejéről a négy égtáj felé kiáltsa némán: ne bánts d a magyart!

PÉ VENCZEL: Hatalmas erővel pedig a Rákóczi-induló szóljon!

DÓZSA: Ne bánts d a magyart! Ihatunk es!

NÉMETH: Ne bánts senki, hanem telepedjék már az ülepére!

NEUMANN: Különb en lészen sírás és fogaknak csikorgatása!

DÓZSA: Emelintsétek már a kancsókat!

(Claudia lép be.)

Negyedik jelenet

Előbbie k és Claudia.

AZ URAK MIND: Vívát!

PÉ VENCZEL: Isten hozta, kegyelmes grófnó!

MIKES: Kedves feleséged előtt kérdem tehát: megcsinálod-e fejedelmünk szobrát?

BODOR: Meg én! Csak hát egy kis baj van!

PÉ VENCZEL: Olyan ne legyen! Mindent elintézőnk!

BODOR: Nem is bajnak nevezném azt, hanem különbségnek! Olyannak, mit az Isten

maga hozott létre, hogy valami értelme is legyen a világnak.

MIKES: Óh, ha egyszerűbben szólnál!

BODOR: No! A szerelem és szépség szobrának feleségem a modellje, mintája a feje búbjától a kicsi lábujjáig!

DÓZSA: Ruházattya nélkül?!

BODOR: Ahogy tárgyaltuk volt.

(Az urak elámulnak, de főleg azon, amit lelki szemekkel látnak.)

NÉMETH: Őmaga valóban a szerelem és szépség!

PÉ VENCZEL: Adjátok meg az asszonynak, ami az asszonyé!

SZENTGYÖRGYI: Feleségek felesége!

NEUMANN: Ez az, amitől így sóhajt fel, uraim, a házasságban puhára pácolódott magyar: nincs igazság e földön, mikor ilyen látok: mindenki a saját feleségével, csak én egyedül az anyémmel!

(Nevetés.)

BODOR: Na mondjátok meg, hogy az istenbe csináljak én ebből Árpád apánkat!

CLAUDIA: Belőlem – apát? És Árpádot?

DÓZSA (kissé már pityókosan): Szó se volt illyesmíróól, kegyelmes grófnő. Hanem a Vénusz szobrát szerettük volna... (Claudia karját simogatja.)

BODOR: Szobrot nézni szokás, nem fogdosni!

DÓZSA: Bocsánat!

CLAUDIA: Kancsót inkább nekem is, Pistuka!

DÓZSA: A kékmázás korondi. Tessék! Hiszen azért szálltam ide ki, méltóságos asszony! Semmiképpen sem tárlatlátogatási céllal...

CLAUDIA: Mire iszunk, magisztrátus urak?

NEUMANN: A szépség istennőjére!

SZENTGYÖRGYI: A nagy műre és modelljére!

PÉ VENCZEL: És a második kudarcunkra, kegyelmes asszonyom!

CLAUDIA: A másodikra? Számokban kifejezhetőek a mi kudarcaink?

PÉ VENCZEL: A grófnő kedves férje semmit sem akar vállalni a nemzeti közteherviselésből.

CLAUDIA: Lajos! Megtagadtad az adófizetést?

BODOR: Igen, a véradót! Nincs több vérem politikára és közbátorlételre!

PÉ VENCZEL: Erkölcsi indíttatású, hazafias közteherviselés, amire gondoltam.

CLAUDIA: S az én uramat hazafiatlanságban találják vétkesnek?

PÉ VENCZEL: Szó se róla! Hanem a csigaházából szeretnők kicsalogatni.

NEUMANN: Csigabiga gyere ki...

CLAUDIA: Forró vízbe vele, többször lobbantani, kibújik magától, én ezt így csinálom! (Bodor nevet.) Most még nevet az öreg csigabiga, de később nagyobb tüzet rakok majd alája. (Bodorhoz lép, belekarol.) Halljuk az újabb vádiratot!

PÉ VENCZEL: Nem vádirat ez! Mert csak azt mondom, hogy érdemeik szerint ítéljük meg a Bodor testvéreket.

CLAUDIA: Főbíró úr tehát úgy beszél, mintha Heyerle ezredes is köztünk lenne a finom füleivel.

PÉ VENCZEL: Nekünk mindig is úgy kell beszélni. Mert az ezredes úrnak is, meg a falnak is füle van.

DÓZSA: A kancsónak is, hogy ihassunk!

PÉ VENCZEL (leinti Dózsát): Mit látunk ugyanis? Hogy míg emezt a szerelem kapta el, s a nemzeti ügyet Vénusz-idomokban váltja át testi gyönyörűséggé, addig a másik Bodor...

BODOR: A másik se volt kappan, sem afféle inalágyult salabakter, akinek permanensen fél hatot mutat a palavesszője. (Neumann és Dózsa kuncog, Claudia az ujjával huncutkodik.)

PÉ VENCZEL: Hagyjuk a permanens palavesszőket, meg a perpetuum mobilét.

NEUMANN: Mobiléről nem volt szó!

PÉ VENCZEL: Ugyanis Pétert, a házsongárdbelit, nem ezek foglalkoztatták! Bem Józsefnek talált föl és gyártott orgonaágyút, az oroszok legnagyobb rémületére!

BODOR: És jómagam ez idő alatt vajon hol lehettem?

PÉ VENCZEL: Ne firtassuk!

NÉMETH: Péter az életét kockáztatta véres csatatereken!

DÓZSA: Pattantyúval és kartáccsal, nem keresztezéssel. Tökbe oltom az almát, kutyába a fülemülét!

BODOR: Ültél-e börtönben?

DÓZSA: A bal fülemre komplett süket vagyok. Nem vittek el katonának.

BODOR: Azért nem tudod, hol kerülnek egy helyre a kutyák és a fülemülék!

SZENTGYÖRGYI: Egyik csillag volt az egen, másik gyalogos ösvenyen, készül már is a versem... He-hé!

NEUMANN: Ámuló szemeink előtt halhatatlanság születik helyben!

PÉ VENCZEL: Így nem jutunk semmire!

CLAUDIA: Tisztelt lángoszlop, Szentgyörgyi Ábel! A hazának nem fáj a rossz vers, ahogy a tengernek sem, hogyha beleköpnék. De nekem fáj, ha férjemet pocskondiázza és a fogát akarja kihúzni.

SZENTGYÖRGYI: A fogát?

CLAUDIA: Igen, a rossz rímeivel. Amelyek nem azért kírimek, mert kínban születnek, hanem mert megkínózzák az ártatlan embert!

MIKES: Nemzeti érzelmeiben Ábel oly vakmerő, hogy költeményei miatt némelykor, saját érdekében áristomba vetjük!

SZENTGYÖRGYI: Nem magyar földön terem a borostyán!

NÉMETH: Elegendő, ha magyar vitéz terem!

PÉ VENCZEL: Megcsappantunk már ebben is! Mert a tegnapi Bodor 48 előtt, a függetlenségi szervezkedés támogatására, horribile dictu! – még bankót is hamisított...

BODOR: Az kellene most nektek?

PÉ VENCZEL: Nem helyeslem, de kérdem: a mi mai Bodorunk nem tagadta-e meg teljesen azt a másikat?

BODOR: Nem tagadta meg!

PÉ VENCZEL: Nem túl hosszú vajon az a damaszkuszi út, mely a közügyi célzatú pénzhamisítástól a csigaházig vezet? Még ha tréfásan mondja is: szomorú, hogy oda

zászlót bé nem vihet, hogy a nemzeti gondot, miként a nyitott esernyőt, az ajtón kívül kell letenni.

BODOR: Vigyek be minden közügyet és kormánygondot a hálószobámba? Meg egy műezzint is az ágy alá, hogy á-hállá-hillá-hillá! – folyton felkiabálna rám, amikor éppen gyereket csinálnék!?

MIKES: Blaszfémia!

PÉ VENCZEL: Amikor Bodor Lajos a halál kapujából megtért, a kegyelmes grófnő föl-kért bennünket, hogy látogatnánk el Kolozsvárra a Házsongárdba, rójuk le kegyeletünket Bodor Péter fejfájánál. Megvallom, ma már csak erős szégyenérzettel, a család keserűségével tehetnék eleget e föl-szólításnak. Mert kérdem én...

BODOR: Ne kérdezz semmit, a Máriás Jebuzesát!

CLAUDIA (*karját fogva*): Hagyjad! Beszéljen!

BODOR: De ne mocskoljon engem! Idehallgass, főbíró! Te jól tudod, mi történt, mi a helyzet, miként maradtam életben!

CLAUDIA: Kérlek, hallgass erről!

BODOR: Nem hallgathatok! Magisztrátusbeli közbátorlétiek, idefigyeljete! Sajnálattól-e, vagy miből, szolidaritásból, avagy szolgálalkúségból a fejedelmi leszármazott (*Claudára mutat*) követelésére és felelősségére elfogadtatok egy okmányokkal körül-támasztott látszatot! Elfogadtátok, jól tudva, hogy amit Claudia elintézt, idelelt a szolgálak nem merik kétségbe vonni. Ti sem mertétek!

MIKES: Nem akartuk!

PÉ VENCZEL: Nem akartuk!

CLAUDIA (*Péterhez*): Hálával nyugtázom!

MIKES: Meg is érdemeljük!

NÉMETH: Magyar nem vész el csak magyar által, halljuk attól a bolond tanártól! Ezt cáfoltuk, amikor megjelent a kegyelmes grófnő. Az igazság helyett megelégedtünk annak tökéletes látszatával!

CLAUDIA: Aki megsemmisíti ezt a látszatot, a férjemet öli meg!

NEUMANN: Neki tessék mondani, könnyörgöm, ne nekünk!

BODOR: Megőriznék én minden látszatot! Ha lenne még erőm az önáltatáshoz!

Ha szikráját is látnám a szolidaritásnak! Ha nem zsarolnák az élő embert a holtta nyilvánítással! Ha nem tanulták volna el a bécsi kamarillától a magyar lázongók ellen használt módszert: Utilisieren, oder aufhängen! Hasznosítani, vagy felakasztani! Bámulhatok tehát jobbra és balra, mint Buridán számára! Az egyik oldalon felkötni, a másikon hasznosítani akarnak!

CLAUDIA: Nem fognak!

BODOR: Főbíró uram! Tessék engem fölakasztatni!

CLAUDIA: Mit beszélés!

BODOR: Nem vállalom, hogy a halál hírében bujdosó Bodor Péter magasztalásával az élőket mocskolják és megalázzák!

NEUMANN: Ez önmagára lett féltékeny!

BODOR: Jól rendelte azt az Isten, hogy a legnyugalmasabb állapot a halottak státusza! Ez jól fogott volna nekem is az üldözöttségben! Tessék tudomásul venni, kilépek ebből a státuszából!

CLAUDIA: Nem tudod, mit beszélés! Istenem, nem tudja, mit művel!

BODOR: Gernyeszegi Németh János táblaelnök úr! Szenci Molnár Albert sírjának szomszédságából mondom: önök hullarablók! A holtta nyilvánított Bodor Pétert akarják az érdekeik szekerébe fogni, befelé röhögve azon, hogy a jó bolondot Lajosnak hívják! Önök ezt a Lajos nevű bujdosót a becületében mocskolják, így a halottnak immáron semmi kötelezettsége!

CLAUDIA: Kinek beszélés te most? Kinek beszélés? Nem látod, hogy veszedbe rohanás?

BODOR: Az áthalott ezek után visszakövetelheti jogát...

MIKES: Az élethez? Nem követelheti! Mi nem ismerjük azt, aki halott. Mi csak ismertük néhai Bodor Pétert!

BODOR: Bodor Péter követelheti jogát – a felakasztáshoz! Tiszta vizet a pohárba! Nincs szükségem a hitványság kegyeire, ám ha más jogom nincs is Magyarországon, annyi van még, hogy újból bezárásokat és elítéljetelek! Vissza tehát a csuklómról ellopott bilincset! Vissza a lábvasat, aztán a bitót is, mert akármilyen áron, nemes gyü-

lekezet, sem élőnek, sem halottnak lenni nem érdemes! (Csönd.)

CLAUDIA: El kell felejtened, amit mondtál, kedves!

BODOR (csöndesen): Folyvást szűkebbre vonod a menekülés helyét, ahol meghúzódhatom. Felejtsem el a kötélverőket, a bitót, az uगतó madarat, az összes Fúriákat – és felejtsem el ezután a saját szavaimat is.

NEUMANN (sátáni kacagással): Még ilyet se hallottam a pácienseim szájából. Az ő joga, hogy felakasztassék – a mi kötelességünk, hogy nyilvánítsuk őt újból vádlottnak!

MIKES: Még hogy mi loptuk le kezéről a bilincset! (Kacag.)

NÉMETH: Új dilemmába hajszol bennünket: hasznosítani, vagy élőnek nyilvánítani...

PÉ VENCZEL: Most már baj-e, vagy szerencse számodra, Péter, hogy nincs a függő, csak utilisieren? Nem akasztunk: hasznosítunk – a köz javára, a nemzet érdekében!

DÓZSA: Hát annyira kibírhatatlan, sőt undorító neked a köz javára élni?

SZENTGYÖRGYI: Élet és halál! A szőnyeg színe és visszája! Kényszerűleg most a viszáját mutatod, Péter, de milyen öröm tudni, hogy színeiben fog újból pompázni az a szőnyeg!

BODOR: Amelynek mind a két oldalát lábbal tapodjátok!

CLAUDIA: Több olajat senki ne öntsön a tűzre! Hazamegyünk.

MIKES: Csak azt ajánlanám figyelmébe, méltóságos grófnő, hogy egy tökéletes jogi látzatot megzavarni: életveszélyes. E kényes helyzetben pedig nekünk az a Bodor kell, aki "meghalt", hogy a nemzeti talpraállás ügyében maximális hasznunkra legyen az, amelyik nem halt meg. Saját érdekedben nem hagyhatunk téged halottaidból feltámadni, Péter! Ilyenformán szabadulsz csak meg a kivégzéstől is. Tőlünk ne követelj bilincset, bitót! – nem kapsz! Neked a becületedre van szükséged – minékünk kizárólag tereád!

BODOR: És azt gondoljátok, hogy meghatárolok? Hát vegyétek tudomásul, hogy bár Nagymajtény után Világosnál törött le a

zászló, én ennek az asszonynak a ragaszkodása előtt tettem le a fegyvert. Véle maradok, véle meglekészem. Vigyen el mindenkiket és titeket az ördög! Vénusz szobrát befejezem, ha rám szakad az ég, akkor is!

NÉMETH: Ha Bem apó jönne? És ágyút kérne?

BODOR: Meghalt Törökországban!

SZENTGYÖRGYI: Ha Petőfi jönne?

BODOR: Csigaházat álmodott magának ő is a harcok után Háromszéken – Júlia mesélte. *(Neumannhoz.)* Doktor úr, hiába somolyogsz! Nem tékozló fiúként térek meg Claudiához és a szobros... álmaimhoz! Nem könnyelmű és iszákos tekerégből jövök! Isten a tanúm rá, hogy mindig minden, ágyú és orgona, gőzmasina és márványszobor, szabadságharc és Claudia egyidejűleg émsztett engem. Isten a megmondhatója, hogy miként kínálótam én az evezőimmel egyfelé, miközben vitte, sodorta csolnakomat a víz árja másfelé! Sárkányos világ ez a mienk, nem Árkádia! De magamnak azt mondom: elég volt! Közbátorléti Nemzeti Védegyelet helyett kétszemélyes Magánbátorléti, családi és művészi Védegyeletet alapítottunk Rhédey Claudiával – áldja meg az Isten! Jegyezték meg hát: magatok ügyében akkor se számítsatok rám, ha lábamnál fogva akasztotok föl, miként a teknősbékát a szakácsné, hogy védő páncéljából a fejét kicsalva hurokra kapja és torkát elmetssze. Vérért veszi a magányából kiragadottnak, de velem ilyet nem fogtok csinálni! Nem! Megértettétek?

CLAUDIA: Kérem az urakat, hagyjanak egy kicsit magunkra!

DÓZSA: Gyerünk a kármentőbe új hordót csapolni!

(Elvonulnak.)

Ötödik jelenet

Claudia, Bodor.

CLAUDIA: Péter! Bodor Péter! Én megkínzott és haragra lobbant, drága emberem! Csillapodj! Ki sem mehetünk így az utcára. Az Istenre kérlek, mondd: mi történt veled? Miért hagytlál engem cserben? Két-

esztendei fáradozásomat, lőtásomat-futásomat, megalázó könyörgéseimet Bécsben, Budán és Szézenben, miért vetted el?

BODOR: De hiszen tudják...!

CLAUDIA: És tudták elejétől fogva! Tudták, hogy mindenkit megvesztegettem és láthatad: velünk együttérző cinkosainkká lettek a veszélyes játékban! El tudtam hitetni velük, hogy nem csak Jókai vészelt át nehéz időket Sajó név alatt, bár mindenki tudta, ki rejtőzik e kutyanev mögött. Nem csak besúgás van itt, Péter! Embermentés is!

BODOR: Senki ne mentsen engem, ha közben megaláz!

CLAUDIA: Visszaélhetnek a beismerő szavaiddal!

BODOR: Miként, ha eddig is tudták a valót?

CLAUDIA: Tudták, de nem akarták tudni! Most arra kényszerítetted őket, hogy felrúgják a játékot, amelynek tétje az életed! Nem ostobaság ez?!

BODOR: Elfajzott hitvány másolata vagyok önmagamnak? Nem látod, nem hallood, milyen cinikusan alkudoznak a bőrömré?

CLAUDIA: Ha életed a kezükre jutott, nem viselkedhetsz úgy, mint egy Wesselényi a mágnáskaszinóban!

BODOR: Nem! Főleg, mert nem vagyok egy Széchenyi, egy Wesselényi! Megesett paplányoknak törvénytelen gyereke vagyok, így hát arcul köphet minden nyavalyás fiskális!

CLAUDIA: Hozzad méltatlan válasz ez, Bodor Péter! Nem emlegettem a származásodat!

BODOR: Nem tűrhetek sértést!

CLAUDIA: Óh, Petur bán, vészesen dagadozik már megint a nyakere! Üsd az orrát, magyar, ki bántja a tied! Üsd, ha csak megfricskáltak is!

BODOR: Csúfolkodom!

CLAUDIA: Tükröt tartok a vérbe borult szemed elé!

BODOR: Harag és szégyen égeti az arcom, te meg oktatsz engem, mint egy iskolás gyereket! Pirongatsz, mint agarat?!

CLAUDIA: Ostoba módon a kezünkre játszod magad! Amikor megint lecsapnak rád: talán csak pirongatni fognak?

BODOR: A megaláztatás határát, én tudom... én érzem!

CLAUDIA: Mert a szíved ajtaja kívülről nyitható, ám az eszed tokjának belül a retesze, dörömbölhetnek én azon! Önérzete, hiúsága dagadozik, mint a tüdő a fazékban!

BODOR: Hiúság? Bujasággal, gyávasággal vádolnak, sőt nemzetárulást emlegetnek! És mert ügyemben terád hallgattak, legyek én most a gutgesinnt magisztrátus törülközője? Az önkény szolgálatában mocskolódtok pofájukat szeretnék velem, a nevemmel és becsületemmel a város népe előtt tisztára törülni?

CLAUDIA: Nem oltári szentek ők sem! Gyerünk haza. Vénusz vár!

BODOR *(fölugrik az asztalra)*: Földicsérik bennem a halálra ítélt bujdosót, hogy aztán megszarolják az én kisajátított, szerencsétlen életemet? Álhalál – álélet! Kibírhatatlan ez, Claudia!

CLAUDIA *(minden replikáját az asztalnak más irányából mondja)*: Élsz! Élünk! Emeljen ez mindenek fölé!

BODOR *(egy-egy kancsót is félrevágva mászkálás közben)*: A szegyenletes türelem árán is?

CLAUDIA: Ó, te Bánk! Te Bánk bánnak soha magyar földön ki nem vesző mása, magyar sértettség! Hiúsága, gőgje és idétlensége!

BODOR: Idétlenség? Nem tűröm!

CLAUDIA: Buzogj vér! Csak buzogj!

BODOR: Az idétlenséget is a fejemhez vágod? Sértegetésben versenyre kelsz a nemes magisztrátussal!

CLAUDIA: No jöjjön, fiam, buzogjunk haza, míg a szerelem mindent pótol, s a szerelmet nem pótolja semmi. *(Csönd.)* Azt a koszorús Jebuzeusát!

BODOR *(leugrik az asztalról)*: Én veled a vitát befejeztem. Hívatni tetszett, méltóságos asszony! Mi célból?

CLAUDIA: Igyekezünk! *(El.)*

Hatodik jelenet

A színpad néhány másodpercig üres. A sötét irányából az urak éneke hallik: „Kossuth Lajos

azt üzente...” Jönnek az urak. Kancsóikat emelgetik összeülkezve. Dózsa hatalmas lopótökkel hadonászik.

Pé Venczel, Németh, Mikes, Dózsa, Neumann, Szentgyörgyi.

DÓZSA: Ácsi! Ácsil! *(Csönd.)* Pi-há-nisszi-mó! A falnak is, a kancsónak is, a besúgónak is, a komisszárnak is, a szebeni bíróságnak is füle van. És nekem is fülem van! Halkabban! *(Kezdek halkán: Kossuth Lajos azt üzente... Közben valósággal rájuk szakad hatalmas hangerővel, a három zenész kíséretével az asszonyok hada.)*

Hetedik jelenet

Előbbiek és Pé Venczelné, Németh Jánosné, Mikes Mihályné, Dózsa Istvánné, Neumann Sámuelné, Ujfalussy Ferencné. Vidám, dinamikus dalt énekelnek, egyik-másik csujogtat is. Az urak nem számítottak a jöttükre; ijedten húzódnak összebb; az asszonyok körbetáncolják őket.

UJFALUSSYNÉ: Kárikittyom, édes tyúkom! Kárikittyom, hopp! *(Csönd.)*

PÉ VENCZEL: Hát ez mi vala?

UJFALUSSYNÉ: A Közbátorleti Nemzeti Védegylet Honleányi Tagozatának öröme Bodor Lajos házasságának hallatán! Kerestük őt otthonában, nem találtuk, aztán fel-eszméltünk: ott keressük, hol férjeink domborulnak. Jó helyre jöttünk?

NÉMETHNÉ: Bodor urat és hitvesét fel akarjuk köszönteni!

PÉ VENCZEL: Bodor úr leköszönt.

DÓZSA: Méghozzá duplán. Először leköszönt mint Lajos, aztán leköszönt mint Péter, és hárman elmentek! Ők és a grófnő.

PÉ VENCZEL: Ne jártasd a szádat!

DÓZSA: A kezemet inkább. Igyanak a hölgyek!

MIKESNÉ: A grófnőt fel akartuk kérni, hogy lenne fővédnöke a védegyletünknek, és kapcsolódjék be honleányi küzdelmünkbe, a megszállók ellen!

PÉ VENCZEL: A megszállók ellen! A Bachhuszárok bálján! Ahol a piperkőc Heyerle ezredes táncoltatja harcos feleségeinket!

Hölgyeink ugyebár ellágyultan omlanak az önkény karjaiba...

UJFALUSSYNNÉ: Megjártsszuk az ellágyulást, de célunk egészen más!

ASSZONYOK: De mennyire más! Huncutkás! Észrevétlen kitolás!

MIKES: Közbátorleti Honleányi Egyletünk nem gyümölcsfát, hanem bolhát telepít mostanság! Tudjátok-e?

MIKESNÉ: Olyan csak egy volt: a Bianchi kaszárnyát rakattuk teli bolhával, ám ez a harci modor igen sokba kerül.

DÓZSÁNÉ: Öt veder bort vitt el a cigányvajda egyszeri telepítésért.

PÉ VENCZEL: A Bach-huszárokkal küzdeni édesebb és eredményesebb!

NEUMANN: Szupécárdás közben szuperévezet a tüszentőpor hatásának élvezete.

UJFALUSSYNNÉ: Csúfolkodik doktor az aktivitásunkkal?

NEUMANN: Távol álljon tőlem a lebecsülés gondolata. Mert hiszen jól tudjuk, hölgyeim! – ha Görgeynek, Bem Józsefnek a kegyedékéhez hasonlatos pora lett volna, az oroszokat Szibériáig kergettük volna. A magam részéről rendkívüli módon becsülöm a hölgyek erőfeszítését: ha nincs más puska-por – legyen tüszentőpor a megszállók orrába! Jelszavuk, amely általánossá lett, félelemmel tölti el a megszállókat. Aki minket lebecsül, tüszözgni fog ce-ce-hapci!... cefe-tül, bocsánat.

PÉ VENCZEL: Nem kellene táncolni ve... hapci!

MIKES: A Bianchi ezred sok szép fiút ho... ho... hapci! Miazisten, asszony?

DÓZSA: Ellenünk indul ezután a harci... hapci! Melyik szórta itt reánk a port?

PÉ VENCZEL: Amiért nem tudok szupécárdást... ha-ha-hapci! Ki lehet velem babrálni?

(Többen egyszerre, vagy egymás után tüszente-nek a férfiak közül. Az asszonyok szórványos, majd együttes nevetése, miközben ujjal mutogatnak a tüszentő férfiakra. Erre épül a férfiak szövege, kimek-kinek a szavai között egy-egy tüszentéssel, majd férfiak és nők együttes nevetése már-már fulladásig.)

NEUMANN: Saját állásaikat lövik az asszonyok tüszentőporral!

PÉ VENCZEL: Amiért én nem tudom a szupécárdást?

MIKES: Dali pár pisztolyom ha lenne...

NÉMETH: Az egri csillagokban is föltűntek...

DÓZSA: Amazonok, lóval! Szóval...

NEUMANN: Az orrukat amúgy magyarosan...

(Ezeket a mondatokat ki-ki elismétli, mivel úgy tűnik, a hangzavarban senki sem ért semmit. A kacagók végül eldőlnek, a zenészek rájuk terítik a muzsika leplét, amelytől kezdenek magukhoz térni, s melyik ahogy összeszedi magát, kezd már énekelni, míg a dalt mindnyájan felkapva énekelik. Vásárhelyi halastó, halastó.)

Nyolcadik jelenet

Előbbie, Nyárádi. Ahogy a vendéglős megjelenik, Pé Venczel leinti a társaságot.

PÉ VENCZEL: Abbahagyni! Csöndet! Mi van, Nyárádi?

NYÁRÁDI: Bocsánatot kérek! Hogy is mondjam...

NEUMANN: Ex abrupto, Nyárádi!

NYÁRÁDI: Bujdosó magyar kér bebocsáttatást!

PÉ VENCZEL: Megmondta neki?

NYÁRÁDI: Csak annyit, hogy a Tyúkszer utcában is van csárda, szálláshely...

PÉ VENCZEL: Hogy mi a helyzet, közölte vele?

NYÁRÁDI *(bambán mered Pére)*.

PÉ VENCZEL: Megtűcskösdött, Nyárádi? A nemes magisztrátus tagjai jöttek volna, de nem jöttek, vis maior! – itt voltak, de már elmentek, második verzió, és ha minden kötél szakad: itt vannak, de csak maguknak, senki másnak, torozás, halotti, nem disznó, szűk családi körben, kácc ki! Nem ezt kell mondani, Nyárádi?

NYÁRÁDI: Csakhogy kérem...

PÉ VENCZEL: Ne tojószkodjék itt! Rúgja ki, menjen a Tyúkszar-szer utcába, az is jó fogadó! Mondja meg neki, hogy mi is bujdo-

sók vagyunk, ám annyi bujdosó magyar nem fér meg egy helyen. Mondja meg neki, akárki légyen az!

NYÁRÁDI: Méltóságos főbíró úr, én ezt nem mondhatom annak az embernek, mert az nem akárki.

PÉ VENCZEL: Hanem ki?

NYÁRÁDI (*rövid bizonytalankodás után*): Petőfi Sándor.

(*Az asszonyok a meglepetés, az öröm apró sikolyával, hangos sóhajával, jézusmárjázással reagálnak.*)

PÉ VENCZEL: Petőfi Sándor! Ezt akárki mondhatja. Hogy néz ki az a bujdosó?

NYÁRÁDI: Úgy néz ki, mint Petőfi Sándor.

PÉ VENCZEL: Jól! És Petőfi Sándor hogy néz ki?

NYÁRÁDI: Tisztára, mint a költeményei!

SZENTGYÖRGYI: Jól beszél!

PÉ VENCZEL: Például?

NYÁRÁDI: Például fejből emlegetjük a feleséggel: a Szerelem és pipadal, Mihaszna, hogy a csoroszlya, Lopott ló Matildhoz, Carmen lugubre, meg a többi: Est, Pest, Hír, Fütty, Pinty úrfi...

PÉ VENCZEL: Tökéletes személyleírás, a kutyaságos hétszentségit!

SZENTGYÖRGYI: Kidobni! Kihajítani!

NYÁRÁDI: Ezeket nem ismerem!

SZENTGYÖRGYI: Majd én megtanítom rájuk, ha magának így néz ki Petőfi!

NYÁRÁDI: Mit vétettem én, kérem?

PÉ VENCZEL: Nem vétett semmit. Ūtse le a bujdosót, aztán majd kiszólunk.

NYÁRÁDI: Én és Petőfi a konyhában várunk. (El.)

Kilencedik jelenet

Előbbie, Nyárádi nélkül.

NEUMANN-NÉ: Befordultam a konyhára! Ezzel fogadjuk, asszonyok!

(*Asszonyi zsvaj: „Örülni fog neki!” „Rágyújtottam a pipámra!” „Hé zenészek!” Zenekísérettel kezdik a dalt.*)

PÉ VENCZEL: Csendet kérek!

NEUMANN: A pipás nemjóját, asszony! Fogd be a szátokat! (*Csönd.*)

PÉ VENCZEL: Ismeri-e valamelyikötök személyesen a költőt? Nem ismeri. Közös véleményre kell jutnunk a dologban.

MIKES: Ha az a bujdosó valóban Petőfi, nem szabad itt köztünk mutatkoznia. Bármennyire fáj is: juridice nem szabad őt látnunk.

UJFALUSSYNÉ: De miért? Mi okból?

MIKES: Mert körözött egyén. Az egész országban és azon túl is: Ausztriában, Moldovában, Havasalföldön, Bukarestben nyomoznak utána. A fejére vérdíjat tűztek ki.

UJFALUSSYNÉ: Azért nem szabad most neki ide belépni?

MIKES: Saját érdekében, asszonyom! Hányan vagyunk itt? Hány tanú előtt igazolódna be, hogy él, köztünk megjelent, mi valamennyien felismertük őt és...

PÉ VENCZEL: És ha felismertük, a törvény szigorával kell azonnal lecsapni rá. Nem én üldözöm, nem mi üldözzük, hanem a törvény! Örömünk és vigaszunk lenne, befogadni és megünnepelni őt. Fáklyászenével kísérnők a szálláshelyére, és ünnepi lakomát rendeznének, de mi lesz a törvénnyel? Igen a törvénnyel!

NEUMANN-NÉ: De hát nem isteni parancs a bujdosót megszárni és megsegíteni?

PÉ VENCZEL: Szánjuk, segítsük, de azáltal, hogy felismerjük, ne juttassuk bitófára, a szállásadóit pedig Kufsteinba! Szóljon közületek, amelyik statáriális törvénnyel dacolva börtönbe kívánkozik!

NEUMANN: Börtönbe manapság nem kell kíváncsni: amúgy is bekerül oda az ember, főbíró úr. Más itt a kérdés. Történetesen, hogy Petőfi Sándor, aki örök időkre szóló lelkiismereti válságba sodorta nemzet...

SZENTGYÖRGYI: Ugyan miért, kedves doktor?

NEUMANN: Mert az általa megszabott erkölcsi magasugrásban a lécet mindig le fogjuk verni! Ezért! Meg azért, hogy íme, azt se tudjuk, itt van-e, ő-e? – máris erkölcsi dilemmába estünk valamennyien.

UJFALUSSYNÉ: Ne dilemmázzatok! Az én uram börtönparancsnok, minékünk igazán

van féltlenivalónk, mégis azt mondom: ha Petőfi Sándor kér bebocsáttatást, és töletek azt kapja válaszul, hogy odakint tágasabb: akkor a bőr süljön le kinek-kinek a közbátorléti magyar pofájáról!

DÓZSA: Eresszük be! Lesz, ami lesz!

MIKES: Mámoros meggondolatlanság!

(Erős kopogás az ajtón.)

PÉ VENCZEL: Hát ez meg kicsoda?

NEUMANN: Zrínyi Miklós a két Rákóczi-val.

Tizedik jelenet

Előbbiek és Nyárádi.

NYÁRÁDI *(be)*.

PÉ VENCZEL: Pillanatnyi helyzetünk a tréfát nem bírja, Sámuel! Mi van, Nyárádi?

NYÁRÁDI: A bujdosó a konyhából is elbujdosott!

PÉ VENCZEL: Mért nem marasztaltad?

NYÁRÁDI: Viharosan távozott.

PÉ VENCZEL: Kár. Nagy kár.

NYÁRÁDI: Ha visszajönne, mit mondjak neki?

PÉ VENCZEL: Későre jár az idő.

NYÁRÁDI: Megértettem, főbíró úr! *(El)*

Tizenegyedik jelenet

PÉ VENCZEL: Énekeljete, asszonyok!

UJFALUSSYNE: Visszacsaljuk! Hé, zenészek!

(„Befordultam a konyhára”. A komor és hallgatólag Pé Venczel kivételével mindenki éneklő harsonyan a dalt. Dózsa a lopótökökkel vezényel.)

Tizenkettedik jelenet

Előbbiek és Bolond.

BOLOND *(a zenészek kettrecéből, Petőfire emlékeztető ruházatban)*: Dicsőséges nagyurak! *(Csönd.)* Dicsőséges nagyurak, hát / Hogy vagytok? / Viszket-e úgy egy kicsit a / Nyakatok? / Újdivatú nyakravaló / Készül

most / Számotokra... nem cifra, de / Jó szoros.

(Döbbenet. Bolond kilép a kettrecéből, a létrán ereszkedik lefelé.)

PÉ VENCZEL *(riadtan)*: Ha nem csalódom, megtért a bujdosó!

MIKES *(aki ugyancsak ámulva figyeli a közeledő Bolondot. Visszhangos csizmakopogás)*: Így tehát, így tehát abból az alkalomból, hogy a másvilágról hálstennek rendre minden nagy bujdosónk visszatér: mindannyiunknak szent esküvéssel titoktartást kell fogadnunk. Petőfi Sándort senki sem látta! Átkozott legyen örök időkre, aki a fejére kitűzött vérdíjat Júdasként megkívánná! Tehát senki sem látta!

(Bolond megáll néhány lépésre Pé Venczel előtt, háttal a nézőtérnek. Pé Venczel kitárja karját, de egy lépés után megáll, néz merőn. Zene. „Ereszkedik le a felbő” című Egressy Béni-dalnak a befejező része, egy szál hegedű hangján. Pé Venczel a habozás pillanatai után határozott léptekkel közelíti meg Bolondot, aztán jobbról, balról veszi szemügyre, majd egyetlen mozdulattal lerántja Bolond alszakállát és üstökét.)

PÉ VENCZEL: Hát így állunk, Durumó? Ördögi tréfát űzöl a fejéregyházi mártírból? Avagy a bujdosóból?

BOLOND *(rövid kacagás)*.

PÉ VENCZEL: Ne kacagj, mert itt helyben nyúznak meg és csinálók dobót a bőrdöböl, hogy azon kihirdessük a magyar játékszabályokat! Oltáriszentséggel, nemzeti tragédiával nem játszunk, nem élcelődünk, nem figurázunk! A talpra magyar nem farsangolás, nem ugrabugra!

BOLOND: Készülhetek a nyúzásra? És elevenen?

PÉ VENCZEL: Elevenen – a keblemre! Isten hozott, öcsém! *(S mivel boldog, hogy nem Petőfi érkezett meg, a cigányokhoz fordul.)* A magyarok Istenére esküszünk! Szakadjon az a húr!

(A Nemzeti dal refrénjét nagy hangerővel kétszer eléneklék. Aztán megállás nélkül a „Vásárhelyi halastó”-ra váltanak át a zenészek. Ének, kancsóemelintés, „bolyongás” a színen; ki-ki mint saját fájdalját éneklé bele a világba: „Jaj Istenem, ki vesz ki...” stb.)

BOLOND (*kissé az urak és a hölgyek fölé magasodva kezd szavalni. Aztán valahányszor újból megszólal, mind magasabbról, végül egy asztalról harsogja a verseket*): Láttátok már? Láttátok már a hazatérő gólyákat? Olvastátok a költő sorait? Az örömből fájdalomba hanyatló szavait? Ne maradj Erdélyben, fordulj vissza dél szigetjére, jó gólyamadár!

Csak vissza, vissza! nincs itt kikelet,
Az élet fagyva van, s megdermedett.
Ne járj a mezőn, temető van ott;
Ne menj a tóra, vértől áradott;
Toronytetőkön nézvéen nyughelyet,
Tüzes üszökbe léphetsz, úgy lehet.

(Ének, zene.)

Vásárhelyi kert alatt, kert alatt,
Rézsarkantyúm ott maradt, ott maradt,
Eredj babám, keresd meg, sejhaj, keresd
[meg,

Ha megleled, pengesd meg, pengesd meg.

BOLOND: Ti szóltatok, s megint én!
Csak vissza, vissza! dél szigetje vár;
Te boldogabb vagy, mint mi, jó madár.
Neked két hazát adott végzeted;
Nekünk csak egy volt! az is elveszett!

AZ ASSZONYOK: Nekünk csak egy volt!
az is elveszett!

FÉRFIAK: Nekünk csak egy volt! az is
elveszett!

SZENTGYÖRGYI: Hatalmas Úristen! Mért
tetted ezt velünk?

ASSZONYOK (*énekelik*): Jaj Istenem, ki vesz
ki, hej de ki vesz ki? Sajnál-e még engemet
valaki? Sajnál-e még? Sajnál-e még? (*A te-
remnek más-más pontjáról hangzik a dalfosz-
lány: Sajnál-e még? – majd együttes, közös ak-
kordban: „...engemet valaki?”*)

BOLOND: Repülj, repülj és délen valahol
A bujdosókkal ha találkozol:
Mondd meg nekik, hogy pusztulunk,
[veszünk,

Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...!

ASSZONYOK: Mondd meg nekik, hogy
[pusztulunk, veszünk,
Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...!

PÉ VENCZEL: Gróf Rhédey Claudia és ge-
róf Bodor Lajos Péter nem tudja, hogy
pusztulunk, veszünk? Csigaházba húzódba
nem félnek ők attól, hogy magukra marad-

nak? Mire kibújnak onnan, nem lesz már
sehol sem az ország! Sehol a nemzet!

MINDNYÁJAN (*éneke*): Jaj Istenem, ki vesz
ki, hej de ki vesz ki? Sajnál-e még engemet
valaki?

SZENTGYÖRGYI: Nem engemet! Nem té-
gedet! Hanem bennünket!

FÉRFIAK (*éneke*): Sajnál-e még bennünket
[valaki?

Sajnál-e még bennünket valaki?

Sajnál-e még bennünket valaki?

BOLOND: Csak vissza, vissza! Dél szigetje
[vár;

Te boldogabb vagy, mint mi, jó madár.

MINDNYÁJAN: Neked két hazát adott
[végzeted;

Nekünk csak egy volt! az is elveszett!

NÉMETH: Nekünk csak egy volt! az is el-
veszett!

MIKES: Nekünk csak egy volt! az is el-
veszett!

SZENTGYÖRGYI: Nekünk csak egy volt!
az is elveszett!

NEUMANN: Sem győzelem, sem vereség
nem örökké tartó! Egyedül az Isten örökké-
való!

DÓZSA: De ha lenne még reményünk: hallja
ezt az Úristen odafönt? Hallja szavunkat
odafönt az Isten?

BOLOND: Üzenjük a gólyamadárral min-
den bujdosó magyarnak: Ha hallanád sza-
vam, tudom mit érzenél: / Szívet cseréljen
az, aki hazát cseréli!

UJFALUSSY: Szívet cseréljen az, aki ha-
zát cseréli!

MIKES: Lelket cseréljen az, aki hazát cseréli!

SZENTGYÖRGYI: Szívet-lelket cseréljen az,
aki hazát cseréli!

(*Erős, egységes éneklés rövid ideig. A városból
puskálövések hallatszanak. Fokozatosan beáll
a csönd. Ajtódöngetés, majd belép Ujfalussy két
pap kíséretében.*)

Tizenharmadik jelenet

Ujfalussy, Enyedi, Bercsényi és előbbieik.

UJFALUSSY: Nem lehettem köztetek, üzen-
tem, hogy baj van. Csendőrségnek, hóhér-

nak rabokat kellett kiadnom. A tisztelendő és tiszteletes urak az elítéltekkel virrasztottak a siralomházban. Gálfi Mihályt, Török Jánost és Horváth Károlyt, Kossuth és Makk ezredes által irányított összeesküvőinket egy órával ezelőtt kivégezték. Nem vettétek észre, hogy véres hajnal pirkad ránk a Postarét felől.

(A horizontfüggönyön élesen kirajzolódik a három akasztófa három férfi tetemével.)

BOLOND: Szívet cseréljen az, aki hazát cserél? Van ennél rosszabb állapot is. Átkozott legyen, aki veletek, a nemes magisztrátussal elkeveredik! Kivégeztétek az öcsémet...

PÉ VENCZEL: Hazugság!

BOLOND: Hóhétkézre adtátok a testvéreimet... azt a gyermeket, hisz nem is volt még nagykorú! *(Ujfaluassy vállát rázza.)* Hogy tudtatok ilyet tenni! Gyermekgyilkosok!

UJFALUSSY: Tanár úr! Csongor! Ne vádolgazságtalanul! Horváth Károlyt a szebeni hadbírótság végeztette ki császári jóváhagyással, hát ennyit sem tudsz? Kofák, vénasszonyok módjára vélekedel? Rabtartó létemre magam is nyomorult rab vagyok a szolgálati alávetettségben.

BOLOND: Láttad őt? Ott voltál, amikor...?

UJFALUSSY: Láttam. Ünnepi ruhát öltött... olyan bátran halt meg, hogy mindenkit megszegyenített. Kerestettek. Nem gondoltam, hogy itt vagy.

BOLOND: Eljöttem újból, bolondként szavalni mindazt, amit öcsém az életével és a halálával mondott el. Doktor úr! Fölmondom az egyezséget! Nem kell a bolondcédu-lája! *(A papírját összetépi.)*

NEUMANN: Rosszul teszed, Csongor!

MIKES: A törvény retroaktív! Visszamenőlegesen is büntet!

BOLOND: Legalább megszabadít a szegyen-érettől.

PÉ VENCZEL: Vigyázz, Csongor! Könnyű a szó, nehéz a só – odalent a sóbányában!

NEUMANN: Mi ütött beléd is? Mi ez a büszkeségjárvány? Az öngyilkosságnak ez a hulláma?

BOLOND *(kefelé indul)*: A büszkék ott van-

nak az akasztófákon! Az öngyilkosok sírva vigadoznak! *(EL.)*

Tizenegyedik jelenet

Előbbie, Bolond nélkül.

UJFALUSSY: A hullastrázások le fogják lőni!

NEUMANN: Állj meg, Csongor! Ne rohanj veszedbe! Őt is elkapta Bodor betegsége! Semmi veszélyérzet, hanem csak mámoros önérzet és őrült rohanás a puskacső elé! Senki sem vállalja már az óvatos küzdelmet, a Bethlen Gábor-i kényszerű képmutatást, az életmentő, álorcás ténykedést. Forró, büszke fejt lák, Bodor Péter is rövid ideig hajlandó volt elkendőzni, ám a hiúság és a kivagyiság, az igazi természete, mint vér a kötésen, újból kiütött belőle. Különös kegyelme léz az Istennek, ha ezek a puska-por-emberek elkerülik a halált, amely minden magyarnak ott leselkedik az ablaka alatt.

ENYEDI: Imádkozunk.

(A szemközti vártemplom orgonájának hangja: gyászmuzsika.)

BERCSÉNYI: Istenünk, Jóatyánk, könyörülj rajtunk, és vedd oltalmadba a mi fiainkat, halálra kiszemelt bátor testvéreinket.

ENYEDI: Bocsásd meg gyarlóságunkat, szívünkben az erős indulatot, amely az egekig kiált föl: miért, Uram? Miért pusztítható, üldözhető és irtható a vérözön után is nemzetünk színe-virága? Fogd le uram a népirtó kezeket, könyörülj rajtunk, mert nemzetünk gyökerére vetetett a fejsze!

BERCSÉNYI: Adoremus in aeternum – sanctissimum sacramentum – Laudate Dominum omnes géntes – laudate éum omnes populi... Ámen.

MIND: Ámen.

ENYEDI: Isteniünk, hozd el a mi békeségünket, a mi reménységünket a megmaradásban, ámen.

MIND: Ámen.

(Az orgonamuzsika fortissimóba erősödik, mindenki a bitófákat nézi.)

Lassú függöny.

HARMADIK FELVONÁS

Első jelenet

Bodor Péter műterme. Ez a hely eleven színeiben elült a díszlet egészének komorságától. „A boldogság szigete.” Fontosabb elemei közé tartozik egy ajtóküszöb, amely – ha rálépnek – elindítja a pénzhamisító gépet a pincében, három kagylófogel, asztal, pamlag, spanyolfal, a fal, vagy képzelt mennyezetet a „pénzkiadó” szerkezetű, amely a papírpénzt kiadja, vagy „földre hullatja”, mint falevelet.

Amikor a függöny fölmege, senki sincs a színen. Édes, bukolikus zene, majd egy szál dallam fuvalán előadva.

Bodor, Claudia.

BODOR (fuvalázva és táncosan robban be a színre, görög kecskepásztorinak – a Longosz regényéből ismert Daphnizsznak öltözve. Ruházata tunikaszzerű, rövid ujjas, övvel leszerítve. Lábán saru. Letáncol egy kört, majd szól, kiált): Hol vagy, oh hol vagy szerelmem, Chloé, te gyöngye pásztorlányka? (Újból ugrál, fuvalázik.) Hol vagy, oh hol vagy szerelmem?

CLAUDIA (váratlanul, a még hideg idő szerint öltözve, bundában): Látni sem akarlak! Akit én kihúzok folyton a csávából és szánt szándékkal újból vesztébe rohan; látni nem akarom. Mi ez a...?

BODOR: Nem ismered föl a te Daphnizsodat, gyöngye pásztorlányka? Szerelmem, Chloé! Hús árnyékban is tűzben ég a testem, vágyik teutánad! (Fuvola, ugrabugra, megállás.)

CLAUDIA: Magadnak úzd a régi játékunkat, ha vénségedre sem nőtt be a fejed lágya! (El a spanyolfal mögé.)

BODOR (fuvola, ugrabugra, hirtelen megállás): Vénségemre? Így mondtad?

CLAUDIA (hangja): Úgy!

BODOR: Így csak én beszélhetek magamról! Te azt nem mondhatod!

CLAUDIA: Nem a vénséged, hanem a fejed lágya ellen támadt kifogásom!

BODOR: Akkor az más! (Fuvola, ugrabugra.) Ó, nimfák, segítsetek! Enyhüljön irántam a

kecskepásztor-lányka! Úgy szenvedek, majd meghalok, pedig se bárányom, se gidám nem veszett el! Claudia! Nagy meglepetés vár ma tereád! (Fuvola.) Chloé, Chloé, te muzsikálányka! Mindegyre tovatűnő alakja vágyamnak! Jer elé, hogy megcsókolhassalak! Mit tegyek már? Nem bírok magammal.

CLAUDIA (hangja): Játssz a fuvaládon!

BODOR: Nélküled nem fuvalázok!

CLAUDIA (kislép Chloének öltözve, azaz inkább Chloének vetkőzve): Hol vagy, te fuvalás kecskepásztor? Ó, Daphnizs!

(Zene, fuvola, Claudia tánc.)

BODOR: Chloé! Chloé! A szíve megenyhült irántam!

CLAUDIA: Ha majd benő a fejed lágya!

BODOR (magához kapja): Szép szemei szelédék, mint a gesztenye, haja hullámjáték, arca fehérebb mint a frissen fejt kecsketej!

CLAUDIA: Ne kecskézz már! Mi a meglepetés?

BODOR: Sort kerítünk reá, de menjünk egyszer végig a három stáción! Csók, ölelés, lefekvés.

CLAUDIA: Türtőztess magad!

BODOR: Megesküszöm a kecskékre...

CLAUDIA: Már megint a kecskék!

BODOR: Vénusz tüze éget, hevít, és ha csak meglátlak, keresem folyton a szerelmi megnyugvás végső állomását. (Derékon kapja.)

CLAUDIA: Nincs mázskálás rózságyra, fehér liliomra! Eressz!

BODOR: Na! Visszakarattyolást ne halljak!

CLAUDIA: Karattyol a keresztanyád! Ha görög vagy, beszélj szebben! Ne-ne-nene! Nem oda Buda! Mit akarsz?

BODOR: Ha kérded, akkor már tudod! (Reménytel.) Gyerünk, gyerünk, amíg nem késő!

CLAUDIA: Futva menjünk?

BODOR: Nincs orvosság, nincs ital, nincs varázs, sem ének, szózat, imádság, amely meggyógyítaná a szerelmi fájdalmat, egyedül a csók, ölelés, meg a harmadik stáció!

CLAUDIA: Nincs orvosság, ital, varázs, ének és szózat...

BODOR: Be szépen beszélsz, míg én szépen cselekednék!

CLAUDIA *(huzakodásban)*: Estétől reggelig szeressük egymást és ne hunyjuk le szemünket, miként a baglyok?

BODOR: Miként a fülesbaglyok, hu-hu!

CLAUDIA: Uhu! Uhu! Be jó! Szállj le rólam!

BODOR: Szállj le rólam! Ilyet Chloé Daphnisznak nem mondott! *(Dühösen.)* Ilyet csak te mondasz! Mert úgy teszel, mintha játszánál, de te nem játszol! Te csalsz! Hazudsz! Képmutatószkodol!

CLAUDIA: Csalok, csalok és képmutatószkodom! Mert minden kedvem összetörted! Rémületbe taszítottál engem! Térdig koptatom érted a lábam, elviselek minden megáláztatást, csak kimentselek valamiképpen, és te mindezt a gőgöddel... Az ostoba büszkeségeddel hiábavalóvá teszed...

BODOR: Elég! Ne folytasd. Bocsáss meg. Bocsáss meg! Tudod, kedvesem, van valami az emberben... mindenkiben, ha gyávaság, hitványság ki nem ölte a lelkéből... van valami, valaki... Az parancsol. Ő az, aki nem hallgat rád... rám se!

CLAUDIA *(fejét keblére vonja)*: Igen. Nem hallgat az érdekeinkre sem. Ez a magyarok Istene. Fejedben a konokság istene. Tájékozatlan isten. Nincs tudomása a halálról. Nem ismeri. Akár a gyermek. Nem ismeri a tüzet sem. Játsszani akar velem.

BODOR *(hosszú hallgatás után)*: Mi muzsikál itt a szíved táján, te muzsikalányka?

CLAUDIA: Csitt! Megszóltál a kedves. Fecskétől űzött tücsök menekült ide a rétről.

BODOR: Jézusmárjám! *(Keblébe nyúl.)* Szabadítsalak meg tőle! A nyavalyás tücsöktől.

CLAUDIA: Ne-ne! Hadd cirpeljen itt nekem!

BODOR: Hallgassam legalább.

CLAUDIA: De csak szép szelíden!

BODOR: Mint a harmathullás. *(Fejét Claudia keblére hajtja. Halk zene.)* Nem tücsök ez! Valami más! Valami más. *(Csönd.)*

CLAUDIA: Erősen Péternek érzed magad?

BODOR: Erősen és mindörökre Péternek.

CLAUDIA: Én meg anyának.

BODOR: Hogy?

CLAUDIA: Anyának érzem magam.

BODOR: Anyának? *(Ugrik egyet.)* Heuréka! Heuréka! *(Mellét döngetve.)* Bravó, Bodor Péter szobrász-építész-műszerész-geométra! Ezt ügyesen megszerkesztetted! Bravisszímó!

CLAUDIA *(nevet)*: Be biztos a dolgában!

BODOR: Mint az Úr a teremtésben! Cirpel még?

CLAUDIA: Már csak növeget.

BODOR *(táncos ugrabugrálásba kezd Claudiával)*: Nem tücsök a gyermek! Nem tücsök a gyermek! Muzsikások, gyertek! Táncolni kell! *(Ismétlés, néhány zongoraakkorddal fölérősítve. A játékot Claudia végigneveti, Bodor éneki, közben lerántja a leplet a szoborról.)* Íme, a meglepetés!

CLAUDIA: Vénusz! Vénusz! Jó dolgod lesz ott fenn a nap után forogni! Bodor Péter nevét messzire hirdetni! Ó!

(Bodor a pánsípval zenél, Claudia tapssal kíséri. Táncolnak. Erős dörömbölés az ajtón.)

CLAUDIA: Ki ez a nevetlen?

BODOR *(miközben a pamlagra veti magát és magához húzza Claudiát is, aki takarót vet magára)*: A Jébezeusát!

Második jelenet

MAKK *(be nagy sebbel-lobbal, kezében kis virágkoszorú)*: Adjon Isten!

BODOR: Adjon, mert van neki honnan! *(Fölkiált.)* Makk Jóska! *(De nem kelhet föl a pamlagról.)*

MAKK: Kolozsvárott kereslek a Házsongárdi temetőben, de látom, itt nyugszol. *(A virágkoszorút a fejére helyezi.)* Jó hely! Sőt jobb!

BODOR: Nem tagadom! *(Claudiával egymás koszorúját nézik.)*

CLAUDIA: Mért nem szóltál nekem, hogy be fog ide vágódni ez a nevetlen ágyugolyó?

MAKK: Makk József tüzér ezredes vagyok, parancsolatjára!

CLAUDIA: Á! Pattantyús!

BODOR: Claudia! Kezet kéne fogni!
 CLAUDIA (*Bodor kezét fogja*): Hát nem fogod? És nem fogom?
 BODOR: Ezzel az emberrel kéne...
 MAKK: Maradj még. Ha muszáj...
 CLAUDIA (*kikelve Bodor öléből, s a repténykoszorút is félretéve*): Megbocsátom magának a hiányos öltözékemet.
 MAKK: Köszönöm, grófné!
 CLAUDIA (*játékos iróniával*): Forduljon el, míg ahajt a firhang megé bésírülök.
 MAKK (*katonásan*): Parancsára, grófnő! Kehrt euch! (*Hátraarcot csinál.*)
 BODOR (*máris ugrik elébe, s átöleli*): Drága barátom! Élész, hála Istennek!
 CLAUDIA (*hirtelen magára vetett köntösben*): Ezredes! Ön bizonyára politikai ügyekkel is tele fogja tömni most az uramnak a fejét, amelyben üres hely nemigen akad már.
 BODOR (*aki maga is fölkap gyorsan valamilyen ruhadarabot*): Ne-te-né!
 MAKK: Csak ifjúkori bécsi szép napokkal traktáljuk egymást!
 CLAUDIA: Ismeri ön a kettőbe vágott pecsétnyomókat?
 MAKK: Természetesen, grófnő.
 CLAUDIA: Akkor jegyezze meg, hogy Bodor Péter olyan fél bélyegző, amely csak velem együtt képezhet kerek egészet. Nélkülem tehát használhatatlan. (*Gyorsan el.*)
 BODOR: Sőt nem is létezik! (*Grimasz.*)

Harmadik jelenet

Bodor, Makk.

MAKK: Hm. Csakhogy téged nem fél bélyegzőnek hagyott meg az Isten.
 BODOR: Hanem minek? Aradi tizenháromnak? Batthyánynak? Martinovicsnak?
 MAKK (*körülkérlelve*): Mindent újrakezdünk.
 BODOR: Repetát a vérözönből? Meg vagy háborodva?
 MAKK: Nem az elveszett harcot kezdjük el újból, hanem egy másikat indítunk a Habsburgok ellen!

BODOR (*kacag*): Fenomenális! Nem a régi-nek folytatása, hanem egy újnak a kezdete! (*Keserű kacagás.*) Nem a követ vágjuk a bagolyhoz, hanem a baglyot a kőhöz!

MAKK: Ki kell egyenesednünk!

BODOR: Esmég Talpra magyar! Hol az a bagoly?

MAKK: Mennykövet hajítunk oda, Péter! Istennyilát egy általános népfelkelésben!

BODOR: A felkeléseinket elpackáztuk! A tartalék lázadásainkat is kimerítettük! Én most kiviszem a szabadságomat.

MAKK: Semmi nincsen kimerítve! Rövid időn belül milliós hadsereg vár Kossuth intésére, meg az én parancsomra!

BODOR: A tömegsírokban.

MAKK: Az országon belül és kívül, a hegyekben és az alföldön, titkos rejtékhelyeken.

BODOR: Minden egyes magyar főre kilenc császári katona jut.

MAKK: Nohát annyi kell is!

BODOR: Kell is! Illendő is! Ha nincs elsőprótúlerő a magyarral szemben: orcája pirul a szegyéntől. A veszély fölmérése, meg egy kis matematika a kirohanásban jeleskedő magyarhoz méltatlan dolgok.

MAKK: Ha most nem cselekszünk, örökre lekéstünk.

BODOR: Már megint itt az idő? Már megint most vagy soha?

MAKK: Most vagy soha!

BODOR: Kicsiben és nagyban így megy Mohács óta.

MAKK: Mert lyukas bárkába kerültünk itt a Kárpát-medencében. Lehetetlenül védtük magunk, mert lehetséges módon sosem lehetett! De most? Bukásunkra kapta fel a fejét Európa. Ezután áll csak mellénk!

BODOR: Mellénk! Hogy lehet egy kidöntött oszlopnak melléje állni? Szerinted az állapotunk vertikális?

MAKK: Katonailag, lelkileg horizontális, de főlegyeneseidünk!

BODOR: Föl, föl a bitóra balettozni, spiccelni.

MAKK: Hallgass meg engem, te összehy-
tyant vitorla. Ülj oda le és hallgass! (*Bodor
leül.*)

MAKK (*peripatetikusan*): Kossuth köztársá-
sági pártja kiépült már az egész országban,
fél Európában. Egy magyarra nem fog már
kilenc labanc jutni. Az új szabadságharc
magja mi leszünk, de velünk együtt ragad-
nak fegyvert a lengyelek, a románok...

BODOR: Kicsodák?

MAKK: Mondom: románok, szerbek...

BODOR: Na – neee! A szerbek is!

MAKK: Meg a horvátok! És egész Nyugat-
Európa. Megmozdul a föld, oly sokan kel-
nek fel!

BODOR: Megmozdul. (*Kacag.*) A nyugati
ágyúzástól! (*Leül a padlóra.*)

MAKK: Jönnek a franciák!

BODOR: A franciák!

MAKK: Átkelnek a Rajnán, egyesülnek a
német seregekkel.

BODOR: A németekkel!

MAKK: Ők felénk tartanak, mi feléjük, aztán
egyesülünk.

BODOR (*kacag, fülét a padlóra támasztja*):
He-he! Hallom az ágyúzást! A Jebézeusát!
Be régi vágyak teljesülnek! Akik ellenünk
voltak, együtt indulnak a segítségünkre!
(*Ide-oda gurul a padlón, s hallgatózik.*) Itt is
lőnek! Ha! Amott is! A vereségünk fölverte
a nyugatiak lelkiismeretét!

MAKK: Kacagjál csak! A Duna-táji népeket
fel fogjuk szabadítani.

BODOR: Az oroszok?

MAKK: Azok többet nem mozdulnak.

BODOR (*fölközel, térdére könyökölve*): Hát
Amerika jön-e?

MAKK: Természetesen.

BODOR: Kína?

MAKK: Ne csúfolkodj!

BODOR: Felkavaró volt, amit mondtál. Ha-
talmatlan elgondolás, de marhaságnak sem ki-
csi.

MAKK: Kossuth elgondolása.

BODOR: Bocsánat, akkor nem így kell
mondani.

MAKK: Hanem?

BODOR: A mi nagylóm kormányzónk új-
ból saját hóna alá dugta a termométert, az-
tán leolvasta róla a nyugati nemzetek lázas
lelkeseését a magyar ügy iránt. Forrpont!

MAKK: Te Péter! Hol gyávtál így el?

BODOR (*mintha megütötték volna*): Ezt most
visszavonod.

MAKK (*melegen*): Bocsáss meg. Ügyünkben
kiábrándult, bitóra szánt, űzött barátom,
Péter! Nem lehetünk többé eszmetársak?

BODOR: Csak az ábrándozásból ábrándul-
tam ki. Amiért az ágyúinkat megszólaltat-
tuk, abból nem! Kossuthból sem. Mert amit
elindított Petőfivel, Széchenyivel: titánok
hada sem kezdhetne volna jobban. De roz-
szabbul azután az Isten maga sem folytat-
hatta volna.

MAKK: Nézzük tehát az eget halálra bémul-
tan?

BODOR: Tudom, nem az pusztul el, akit le-
vernek, hanem aki meg se mer moccani a
vereségtől való félelmében!

MAKK: Most meg úgy szólsz, mintha én be-
szélnék!

BODOR: Köszönöm. Mivel tartozom az el-
ismerésért?

MAKK: Szükségünk lesz a bankóprédsedre.

BODOR: Bankóprés?

MAKK: Bankóprés! Pénz! Pénz, pénz kell!
Háromezer koszos piaszttert küldött leg-
utóbb is Kossuth.

BODOR: Nincs bankóprés!

MAKK: Kell!

BODOR: Nincs!

MAKK: Szánd meg ügyünket és segíts!

BODOR: Házsongárd, srégvizavi, Szenci
Molnár Albert. Ott beszéld meg velem. Itt
ugyanis mással vagyok elfoglalva.

MAKK: Dőzsölés a magánélet örömeiben.
Mézeshetek...

BODOR: Halt!

MAKK: ...násznapok édes óráiban Vénusszal
enyelegni?

BODOR: Még egy ilyen sértő szóra negy-
venkettős ágyúként úgy lőlek ki innen,
hogy Törökországba csapódom be Kossuth-
nak jelenteni...

MAKK: Mit jelentsek én neki terólad? Hogy nem vagy már az, aki voltál? Hogy az áruló Görgeyvel téged is elveszítettünk?

BODOR (*robbanva*): Elég! Nevezd meg a párbajsegedeidet! Válaszd meg a fegyvert is. Pisztolyt, kardot, puskát, ágyút! Mindegy nekem. Végeztem!

MAKK (*nevet*): Az ágyút választom.

BODOR (*zavartan*): Azt is mondtam?

MAKK: Tüzér vagy.

BODOR: Elhagy már az eszem. Nem vagyok én már a régi legény, Jóska. Konfirmándus lánykák módjára némelykor új, fehér szárnyakat óhajtanék az Istentől. Fogadalm-mal persze: foltot, Uram, többé nem ejtek rajtuk.

MAKK: A szépen kivásalt szárnyakat nem rakjuk a sifonérba! A szárnyakkal szárnyalni kell, barátom! Jégesőben, hóban, mocsokos viharban is!

BODOR: Börtönben is?

MAKK: Bárhol! Mert akinek anyját erőszakolják, míg ő szúzi szárnyacskaival boldogan művészkedik: tudd meg, Péter! az ilyen anyámasszony katonája cégéres gazember, férfiúnak pedig szajha!

BODOR: Szerencséd, hogy ebből semmit sem vehetek magamra.

MAKK: Nem vagy te gutgesinnt magyar! (*Szünet.*) Ha győztünk, ne felejtjük majd el!

BODOR: Mit?

MAKK: Felakasztani ezt a városi magisztrátust. Ezeket a hitvány kollaboránsokat! Tehát nincs bizodalmad a Kossuth terveiben?

(*Claudia jön átöltözve.*)

BODOR: Mondtam már: hévmérővel nem lehet Európa helyzetét fölmérni.

MAKK: Badarság!

Negyedik jelenet

CLAUDIA: Hallja, ezredes! Szellemileg alultáplált, egye-bugya tajdak töksinek azért ne tekintse az uramat! Ő nem szokott badarságokat beszélni.

BODOR: Egyszemélyes fölmentő seregem! Claudia! Épp most figyelmeztettem maga-

mat: vigyázat, Bodor úr, Makk Jóskára vigyázz! Szó szót híz, aztán behúz és csapdába léptet!

MAKK: Kőhöz legyen mérve! (*Nevetés.*)

BODOR: Légy eszednél, Péter! Csak az ostobák kötnek mindent a nyelvük harangjára, mert igaz ugyan: nyelven akad fenn a hazug, ám ugyanúgy az igazmondó, hiszen azt is úgy fogják, miként a halat: amikor kitérja a száját.

CLAUDIA: Hát akkor úgy vigyázz!

MAKK: Titkot az igaz barátság el nem visel.

CLAUDIA: No-no!

MAKK: Grófnő! Megtisztelő figyelmét kérem. Kossuth Lajosnak e mostani szervezkedése, amelynek élére engem állított: minden idők legeredetibb, gigantikus összeesküvése. (*Kint léptek zaja.*) Zsandárok?

BODOR: Járőrök. Mi vagy te, ha kérdik?

MAKK: Bukaresti zsidó kereskedő. Csé vrej domnulé? Nos! Százezrek már a tagjai egy olyan titkos szervezetnek, amelyben egyszerűen nem lehet lebukni.

CLAUDIA: Közülök nemrég hármat akasztottak Marosvásárhelyt.

MAKK: Árulás folytán. A helyi börtönben besúgó rabot raktak közéjük.

BODOR: Én is köztük voltam. Folytasd.

MAKK (*legyint*): Kivételes szerencsétlenség volt. A mi köztársasági pártunkban legföljebb ketten köphetnek egymás ellen, ugyanis tagságunk százazrei közül ki-ki csak egyetlenegy személyt ismer: csak annak a nevét tudja.

CLAUDIA: Tehát senki nem ismer senkit, ezeridegenek alkotnak olyan hadsereget, amely egy emberként rohan csatába.

MAKK: Az Évszaki Rendszer – Kossuth-Mazzini! – a tökéletes személyi biztonság formája. Az esztendő: a láthatatlan kormány; az év tizenkét hónapja: tizenkét földrajzi kerület, ebből három hónap a tettek, ez a Székelyföld. A hónapok hetekre, azaz járásokra, a napok órákra, illetve községekre és falvakra oszlanak, s mindezen belül személyek működnek percek, másodpercek formájában számontartva – a főparancsnok által.

CLAUDIA: És te, Péter, egyetlen másodperc leszel e roppant kettyegésben? Bocsnát, ezredes, hogy beléketyegtem...

BODOR: Ez merész és eredeti. Tovább!

MAKK: Ez volt a keret. Mit mond a matematika? A székelyföldi három hónap annyi mint háromszor négy hét, tizenkettő szorozva héttel...

BODOR: Nyolcvannégy nap!

MAKK: Szorozva huszonnégygel, minden napnak huszonnégy órájával...

BODOR: Ezertizenhat!

MAKK: Szorozva hatvannal...

BODOR (aki kezd már belemelegedni a matematikai álmodozásba): Hatvanezer-kilencszázhatvan!

MAKK: Csak így? Fejből? Fantasztikus! Grófnő! Ez az ember félelmetes!

CLAUDIA: Egyedül csak tőlem reszket.

BODOR: Mondd a következőt!

MAKK: Az előző végeredményt szorozd meg hatvannal.

BODOR: Háromszázhatvanötezer-hétszázhatvan.

MAKK: Ezt most négygel! A négy évszakkal!

BODOR: Csak négygel? Hát az vékonyan számolva másfél milliós hadsereg.

MAKK: A nőket nem számítva. Az ő titkos szervezetük: a Flóra nevezetű. Ennek felépítése szerint a nők mint virágszirmok: virágba...

CLAUDIA: Rózsa, bazsalikom...

MAKK: A virágok csokrokba, a csokrok koszorúkba...

CLAUDIA: S a koszorúk a sírjainkra!

MAKK: A győzelem diadaloszlopára, Claudia! Amikor a kivívott szabadság ege alatt felismerik valamennyien egymást az együvé tartozók! Apa a fiára, haragos a haragosára, alperes a felperesére fog rácsodálkozni: hát lehetséges ez? Nem egymásra lőttünk, hanem együtt – a közös ellenségre? Akik most egy kanál vízben megfojtanak egymást, azt fogják kérdezni: hát neked is fényesebb a láncnál a kard? Külön-külön és együtt is újból bizonyítani fogjuk: sem gyáva faj, sem törpe lelkek gyülekezete nem vagyunk! Péter! Kegyelmes asszonyom! Törökország-

ból jövök, a nyomomban csendőrök, császári nyomozók! Minden pillanatban elfoghatnak s menten kivégeznek... ám ha elesnék is, emlékezzetek rám, aki Jézus szavait a haza segélykérő szavaiként fogta föl egész életében: magyarok, ti legüldözöttebb lelkei Európának! Ahol ketten-hárman az én nevemben összegyűltök, ott én is veletek vagyok.

BODOR (meghatottan): Ne mondd tovább! Sebre sőt ne hintsünk magunk is!

CLAUDIA: Szép ösvény ez. Álomösvény. Kár, hogy bitófához vezet.

MAKK: Álom a fészke, kiröptetője minden nagy tettnek!

BODOR: De számoljunk is abban a fészekben!

MAKK: Számoljunk!

BODOR: Félmilliónyi székelyből, a keresztanyámat is beleszámítva, miként varázsoltunk elő másfél milliós magyar hadsereget?

MAKK: Mert tévedésből időegységet szoroztunk időegységgel, holott személyeket kellett volna. Ettől az Évszaki Rendszer nem omlik össze! Magam vigyázok rá! És nem leend kegyelem, nem leend irgalom az árulóknak! Megsemmisítem családostul, megöletem, főbe lövetem, felakasztatom, bunkósbottal üttetem le az árulót, koldusbotra juttatom apját, anyját, testvéreit, gyermekeit. Meztelenül kergetem ki az országból! Meztelenül, miként az Isten (Bodorra mutatva) Ádámot (Claudiára) és Évát űzte ki a Paradicsomból! Mert az is bűn és honárulás, hogy amidőn ég az ország, hús lugásban a szerelem fészülködjék, tollászkodjék az ő nemzettársainak jajgatása közepette!

BODOR: Bűn és honárulás a kettőnk részéről?

CLAUDIA: Hogy mer ön árulást emlegetve miránk ujjal mutogatni?

MAKK: A francia forradalmárokkal vallom, asszonyom: nemcsak az árulókat, hanem a közönyösöket is meg kell büntetni!

BODOR: Máris elveszett az ügyed – és az ügyünk!

CLAUDIA: Iszonyatos, amit hallok, ezredes! Elfelejtí, hogy az ember mindenekelőtt önmagáé, csak azután bármi másé, legyen az akár oltáriszentség is!

MAKK: Az istentelen áruló is önmagáé? Az országpusztító ellenség is önmagáé?

CLAUDIA: Legyen a törvényé, s az ön forradalmi szigoráé, de ha Respublika és magyar szabadság nevében bármikor leöhlhető szarvasmarhaként leltározza föl az egyént: kérem, számítsa a legfagyosabb közönyünkre!

MAKK: Az elnézés: bűn! Országok vesztek már el a magánközöny és a tömeges élvhajászat következtében.

CLAUDIA: Magánközöny? Célzás ez?

MAKK: Remélem, találat is.

(Cigányzene szólal meg az ablak alatt. Hallgatják.)

BODOR *(játékosan)*: Ezek nem tudják, hogy te férjhez mentél? *(Később.)* Azt sem tudják, hogy én megnősültem, és netán kitör belőlem a féltékenység?

CLAUDIA *(éggő gyertyával a gyertyatartót ablak elé tartja)*: Ismeretlen hódoló! Fogadd meghatottságomat!

BODOR *(kinyitja az ajtót, amely hátravágódik, majd egy virágos kicsi szekér gurul be a műterembe)*: Hát ez meg micsoda? Agyonütni való gavallér sehol! *(Becsukja az ajtót.)* Ezek elfutottak. *(Kocsizaj, aztán csend.)*

MAKK: Boldog város, boldog nép! Romok közt éjjeli zene.

CLAUDIA: Az úr a pokolban is úr!

BODOR: Hát még a Bömböldében! *(Makkhoz.)* Claudia ott is kapott egy ökrösszekérenyi virágot.

MAKK *(a virágcsokrokat Bodorral együtt fölkapva és Claudiát körülkedveskedve)*: Grófnó! Ez hatalmas szerelem!

CLAUDIA: Kisebbit el sem fogadnék! *(Nevetés.)*

BODOR: Mindent letarolt a kedvéért az a kupcihér!

CLAUDIA: Bőkezű Don Juan!

BODOR: Kitör belőlem a féltékenység!

MAKK: Mi már nem párbajozunk!

CLAUDIA: Uram, Othello, te marosmenti mór! Ölj meg holnap! Hadd élek reggelig! Szentséges Isten!

(A virágcsokrok egy fekete koporsót takartak. Fehér betűkkel a felirat: Bodor Péter.)

BODOR: Nézd meg, benne vagyok? Kötél után koporsó!

MAKK *(a koporsóra tűzött papírlapot olvassa)*: Bodor Péter erkölcsi halottunk. Elhunyt árulás következtében. Hazafiak egy csoportja. Sötét város ez, nem boldog város.

CLAUDIA *(a dübörham előjeleit látva)*: Péter! Ne vedd a szívedre. Patkányok ezek, nem hazafiak!

MAKK: Nem a nyíltság vakmerő bajnokai!

CLAUDIA: Éjszakai sakálok. Üregi nyulak! Poloskák! Csótányok!

BODOR: Akkor ez most a hányadik halálom?

CLAUDIA: Dögevők! Nem emberek!

BODOR: Semmi sem elég nekik! Utánad nyúlnak, akárhova rejtőznél is a földön, a föld alatt, a tenger fenekén! Az anyád méhéből is kiszakítanak és átváltozhatsz akár teknősbékává: kikényszerítenek a nyugalom s a magány páncélvédelme alól, és torkodat metszik, a véredet veszik, hogy felzabálhassanak!

CLAUDIA: Ideget, haragot ne pazarolj rájuk! Nyugodj meg, Péter!

MAKK: Nem méltó ellenfeleid!

BODOR: Mindegy az, ha a becsületemet megsemmisítik! Nevemet a gyávasággal, besúgással, árulással azonosítják!

CLAUDIA: Senki sem hiszi el! Mindenki tudja, hogy ez a rágalom nem igaz.

BODOR: Nem érted, asszony? Így is végem van! Nem elég, hogy mondják? Még igaz is legyen?

MAKK: Füttyülj rá! Eb ura fakó!

BODOR: Eb ura fakó! Csakhogy az emberek lusták, lajhárok a rágalom hallatán! A legkényelmesebb azt elhinni! Utána nem nézni! A sakál-hazafiak Erdély-szerte fogják szétugatni, hogy Horváth Károlyt és társait Bodor Péter juttatta hóhérekre!

MAKK: Balavásáron buktak le, gyermekded óvatlanságból!

BODOR: Azt elfelejtik, engem pedig egy életre megnyomorítanak! A rágalomnak egyetlen ellenszere a párbaj, de kit hívjak én ki párbajra? Sötétben nyüzsgő svábbogarakat?

CLAUDIA: Nyugodj meg! Ígérem neked, kézrekerítjük őket!

BODOR: Tudták! Jól tudták a görények, hogy koporsót lenyelni nem lehet, eltitkolni sem lehet, és jó vele a megvetés, a gyűlölet szennyáradata!

CLAUDIA: Ne fess már annyi ördögöt a falra! Visszavágysz nekik!

BODOR: Visszavágok! Bizonyítékkal! Láss a világ, hogy ki ebben a városban a hitvány, a gyáva! És ki a férfiszajha, Makk ezredes!

MAKK: Rágalmaztalak én?

BODOR: Te is! Állj oda! Lépj a küszöbre! *(Bekapcsolja a bankóprést.)* Nem mered! Majd én csinálom! *(Küszöbnyomás, pénzkidobás.)* Hát ez az! A mariskás Jebézeusát! *(Küszöbnyomás, pénzkidobás.)* Még egy adagot! *(Olvassa.)* Utánnomlás tilos! Pénzt nyomok én? Én a küszöböt nyomom! Ki nek mi köze hozzá? Szedjed! Szedjed! Hány millió kell? Mennyit kér tőlem a Duna menti népek fölszabadítása?

CLAUDIA *(döbbenet)*: Neked nem ment el az eszed! Neked nem is volt eszed!

MAKK: Heuréka! Heuréka! Megtaláltuk egymást!

BODOR *(lelkesen)*: Nűűű! Látod, nyavalyás? Háromezer piasztert küld neked Kossuth!

MAKK: Pénz beszél, kutya ugat! Ugassanak a csahosaim! Heuréka!

CLAUDIA: Ugráltok! Őrültek! Hát akkor én is! *(Ének.)* Nincsen pénzem, de majd lesz! *(Komolyan.)* Nincs már férjem, de majd lesz!

MAKK-BODOR: „Nincsen pénzem, de majd lesz! Mikor Pesten vásár lesz. Eladom a feleségem szoknyáját, még az éjjel mind eliszom az árát!”

Ötödik jelenet

Előbbieik, Komisszár, Káplár.

KOMISSZÁR *(be, mögötte a Káplár)*: Bodor Péter! A törvény nevében letartóztatom!

BODOR: Toldy Zsiga, te meg vagy háborodva?

KOMISSZÁR: Az lehet, de te kezdted! *(A szín kis időre elsötétül.)*

Hatodik jelenet

Szín: a Székely Bömböldre. Kétszemélyes asztaloknál a városi magisztrátus tagjai. Németh-Mikes, Pé Venczel-Ujfalussy, Dózsa-Neumann, Szentgyörgyi-Enyedi. Sörözés. Az urak le vannak sújtva. A ketrecben a cigányok muzsikálnak. A zene halk és folyamatos, de szóértést nem zavarhat. Némelykor – míg az urak hallgatnak – fölerősödhet.

NÉMETH: Nagyon sajnálom Bodor Pétert. A grónót is, hogy belekeveredett. Ha bankóhamisításért nem alkalmazzuk a törvény szigorát: a kormány dühét vonjuk a fejünkre.

MIKES: Tenni kell valamit Bodor érdekében. Ez a sör nem elég hideg. Nyárádi kezd elkanászosodni.

PÉ VENCZEL: Árulással Bodor Pétert nem lehet vádolni. Ott volt az elítéltek között, de nem súgta be őket.

UJFALUSSY: Nem olyan ember az!

PÉ VENCZEL: Tedd lehetővé, hogy szökjön meg!

UJFALUSSY: Tegnap óta megint nyakamon a szebeni főbiztos. Ha Bodor megszökik, engem zárnak a helyére. *(Titokzatosan.)* De nyugodj meg! Olyan bizonyítékokat hozok föl mellette, hogy biztosan fölmentik.

PÉ VENCZEL: Megértelek. Én is magyar, te is magyar, de csak egy életünk van.

DÓZSA: Samukám! Ha Bodort bankóhamisítás miatt kell majd elítélni: szavazatod és orvosi véleményed döntő lesz, jól jegyezd meg! Állj ki keményen mellette! Neked inkább elnézik, mint nekem, aki mégis: ítélőmester vagyok. Az ítélőmester azért ítélőmester, hogy ítéljen! Nem? A sör habja csak úgy jó, ha a fogpiszkáló megáll benne.

NEUMANN: Döntő lehetne, barátom, ha titkos szavazással hozhatnánk ítéletet. De amióta bevezették a nyílt szavazást, nyíltan senki nem mer színt vallani. Mert a nyíltsághoz, barátom, titkos eljárás szükségeltetik. A lelkiismereti szabadság itt kerül kutyaszorítóba.

SZENTGYÖRGYI: Tiszteletes uram! Akár a marólúg, amivel nejem a lengatyámat fehéríti, úgy marja lelkemet a szégyen. A Gyu-

tacs nem tiltakozhat Bodor Péter börtönbe vetetése ellen.

ENYEDI: Három alkatrésze van, Ábel fiam, a bűnbánatnak. A fájdalom, az utálat és az erős fogadalom. Előbbi kettő a múltra, utóbbi a jövőre vonatkozik. Ha javulási fogadalmat tettél az Úrnak: ahhoz tartsd magad, akkor is, ha vénasszonyok potyognak az égből!

SZENTGYÖRGYI: *(Már pityókosan.)* Egyet szeretnék, mégis mást vagyok kénytelen írni gyakorta! Ez mardossa a lelkemet!

ENYEDI: A sör csökkenteni szokta?

SZENTGYÖRGYI: Sőt növeli. Újságcsinálóknak, poétának egyik cenzor a nyakán, másik a fejében, igazságvágy és honfibu szegénynek a szívében. Ha nem egyéb, felkötöm magam.

ENYEDI: Kedves gyermekem. Ha nem lennék pap, mondanék erre valamit.

SZENTGYÖRGYI: Tekints el magadtól és mondjad.

ENYEDI: Miért kötnéd fel magad? Elment az eszed? Írjál, cselekedjél meggyőződésed szerint, és akkor ők kötnék fel téged. Így megspórolod magadnak a rossz lelkiismeret kínját és az egész kellemetlen procedúrát. Gondolkozz ezen!

NÉMETH: Bodor Pétert nem tudjuk megmenteni, csak úgy, ha elítéljük. Közledik a császár látogatása Marosvásárhelyt, és akkor kérésünkre megkegyelmez neki.

MIKES: Szívemből remélem.

NÉMETH: Persze, csak súlyos ítélet ügyében lehet a császárhoz fordulni. Nem állíthatsz elébe azzal, hogy ez meg az idegesíti az anyósát, megbírságotlunk, őfelsége gyakoroljon kegyelmet fölötte.

UJFALUSSY: Ha olyan ostoba volt és maga ugrált a küszöbre! Ugráltatta volna azt a renegát Toldy Zsigmondot.

PÉ VENCZEL: A bűntény megvalósulásának döntő körülményét Bodor Péter küszöbre fölugrásának és testsúlya általi megnyomtatásának tényében véljük fölismerni. Az utánnyomás tilalmát mindenképpen áthágta.

MIKES: Erkölcsei halott? Ha igaz, hogy elárulta az összeesküvéket, kitüntetéset fog kapni Őfelségétől.

NÉMETH: Őfelségének szüksége van minden árulóra, de ugyanakkor meg is veti őket. Minden hatalom a gutgesinnt, a talpnyaló és besúgó polgárok hátán szánkózik a siker felé.

DÓZSA: Roppant egyszerű lenne: esküdjék meg rá Bodor, hogy a bankóprést törökországi emigránsok szerelték a pincéjébe, míg a börtönben ült. Próbáld őt erre rávenni.

NEUMANN: Csakhogy ez a fráter teljességgel megbízhatatlan. Képtelen hazudni. Elment a veseköved?

SZENTGYÖRGYI *(halkan énekel):* Hej mert Kossuth Lajos azt üzente, elfogyott a regimentje... Ha még egyszer azt üzeni...

ENYEDI *(leinti, lepisszegi):* Ábel fiam. Ha régebben üzente, akkor mentél volna frissiben! De ha már itthon ragadtál és újabb üzenetre vársz, fogd be a szádat, amíg megérkezik.

SZENTGYÖRGYI: Jól van, befogom. De miért csak nekem üzen Kossuth Lajos? A többieknek a címét nem tudja?

MIKES: Péter ügyét pártfogolom. A büntetés maximuma helyett a maximális minimumra fogok törekedni.

NÉMETH: Ha elpuskázzuk a dolgot, tudod, mi jár nekünk? Kufstein!

MIKES: Jó vastag falú börtön!

PÉ VENCZEL: És ha kiderül a szöktetési szándékom?

UJFALUSSY: Kufstein!

NEUMANN: Téboldyába utalhatnám, valahová szegény Széchenyi mellé. Ehhez viszont túl szeniális. A kísérlet rám ütne vissza.

DÓZSA: Kufstein.

SZENTGYÖRGYI *(ének):* Ha még egyszer azt üzeni...

ENYEDI: Kufstein.

Hetedik jelenet

Előbbiek és Komisszár Káplárral. Tisztes távolságtól az urakat figyelik.

PÉ VENCZEL *(látván, hogy Komisszár a gajdoló szerkesztőt figyeli):* Dózsa Pista! Kérlek, hallgassd el!

DÓZSA: Miért?

PÉ VENCZEL: Mert hallgatják.

SZENTGYÖRGYI *(ének)*: Éljen a magyar szabadság, éljen a haza!

DÓZSA: Tisztelt lángoszlop! Hagyd abba a Kossuth üzenetét, nem tartozik a menühöz.

SZENTGYÖRGYI: Kossuth nem tartozik a menühöz? Tévedsz, barátom.

PÉ VENCZEL *(jól tudván, hogy Komisszár minden elhangzott szó miatt följelentheti a jelenlévőket, odaint a zenészeknek)*: Marosmentit és vidámat! *(Dinamikus zene.)*

ENYEDI: Ábel fiam! Igazmondásra késztelek, hogy fel ne akaszd magad! Nem azt mondtam, hogy énekelj!

SZENTGYÖRGYI: Kossuth Lajos nem tartozik a menühöz?

DÓZSA: Nem tartozik!

PÉ VENCZEL: Ne számárkodj, Ábel! A borjómáj tartozott a menühöz!

MIKES: Mi bajod Kossuthal? Miért kompromittárod – magad?

SZENTGYÖRGYI: Ha Kossuth nem tartozik a menühöz, akkor semmit sem veszünk magunkhoz! Mert ő minékünk lelki edel! *(Énekel tovább, mind szenvedélyesebben.)*

NEUMANN: Etesd a lelked, és ne énekelj! Büntetendő.

ENYEDI: Hagyjátok! Sör és lelkiismeret dolgozik benne!

NÉMETH *(valójában Komisszárnak szóló szöveg)*: Barátaim! Mi ez a magisztrátushoz méltatlan gajdolás? Tudjuk! Irkászok, firkászok, redaktorok, ingatagok. Talán nem is felelősök érte. Így jöttek ők a világra, tanulságul minékünk, a meggondoltaknak: kicsi gyerek fenekében és a zsrnalisztákbán nem lehet megbízni.

(A szín elsötétül, a zene tovább szól, míg újra ki nem gyúl a fény.)

Nyolcadik jelenet

A bíróság. Amfiteátrális jellegű helyiség, kétoldali ülőhelyekkel. Emelvényen az asztalnál Pé Venczel, Németh, Mikes, Dózsa, Neumann. Megfelelő helyen, pulpituson szárnyas gyermekek

ábrázoló mellszobor, amelynek felszárnya törrött.

Kisebb tömeg a nyílt tárgyaláson. A magisztrátus tagjainak feleségei, Enyedi, Szentgyörgyi, a vádlottak padján Bodor, Claudia, mögöttük fegyveres őrök. A terem több pontján teremőrök.

Trombitaszó három irányból, majd Pé Venczel csönget, csend.

NÉMETH: Nyílt tárgyalás! Bodor Lajos, alias Péter és gróf Rhédey Claudia, Bodor Lajosné ügyében a vádemelés, vádbeszéd elhangzott. Mikes Mihály főügyész úr súlyos tényeit cáfolni nem lehet. Mentőkörülményeket Neumann doktor ülnök atyánkfia fog előterjeszteni.

NEUMANN: Mélyen tisztelt királyi táblabíróság! Bodor Lajos, alias Péter elsőrendű vádlott mentségére: a kiváló képességű tizenhetes volt fegyenc, akiből most tizennyolcas lett, súlyos lelki megrázkódtatásnak volt kitéve. Első idegi katasztrófa: Bodor Lajosként Bodor Péter helyett hajszál híján kivégezték. Második idegi katasztrófa: föltehetőleg családi eredetű hajlam folytán a skizofrénia tünetei mutatkoznak rajta. Lajosként némelykor Péternek érzi magát, ilyenkor a néhai 48-as pártütő és felségsértésben elmarasztható, úgynevezett szabadságharcos tüézér őrnagy büntetését akarja magára venni. Ez a negatív paranoia föltehetőleg sajátos magyar betegség. Megnyilvánulási formája, hogy a beteg a legkegyetlenebb üldöztetésben sem érzi magát üldözöttnak, hanem fordítva: úton-útfélen szembeszalad a halálos veszedelemmel, harsányan követel csuklójára bilincset, bokájára lábvasat, nyakába kötelet. Kedvenc eszméje, hogy neki ehhez joga van, minékünk pedig kötelességünk az óhaját teljesíteni. Bolondok lettünk volna magunk is, ha követeléseinkeleget teszünk. Más a helyzet sajnós, miután a felségsértés bankóhamisítás révén bekövetkezett. Határozottan kérem viszont gróf Rhédey Claudia fölmentését a cinkosság vádjá alól.

CLAUDIA: Neumann Samu!

NEUMANN: Sámuel vagyok.

BODOR: Az nem baj, csak egészség legyen!

CLAUDIA: Ne rágalmazzon engem föltételezett cinkossággal, csakis bevallott és bizonyítható szolidaritással.

NEUMANN: Kérem mindkét vádlottnak a fölmentését.

NÉMETH: Vádlott a börtönben minden jel szerint elmebeli károsodást szenvedett. Kérem jegyzőkönyvbe venni!

PÉ VENCZEL: Egyetértünk!

DÓZSA: A főügyész úr vádiratát utasítsuk vissza!

PÉ VENCZEL: Dózsa István ítélőmester előterjesztése megtárgyalatik.

(A bejáratnál kürtszó. Pé intésére a bírók mind felállnak. Komisszár jön kongó léptekkel, mögötte Káplár, Ujfalussy és Zimmermann.)

Kilencedik jelenet

Előbbiek és Komisszár, Káplár, Ujfalussy, Zimmermann.

PÉ VENCZEL: Mozgó Büntető Bizottsányi Elnök-ezredes úr, szeretve tisztelt honfitársunk, Toldy Zsigmond! Jelentem, hogy a vádlottak ügye letárgyalatott, a testület visszavonul ítéletet hozni. Döntéshozatalunkat tisztelje meg Ön részvételével.

KOMISSZÁR: Csak részvétellel. Aki még nem tudná, figyeljen! Új megbízatásomat Alexander Bach belügyminiszter úr rendeletére vettem át, miután báró Heyerle ezredes országos főhadbíróvá nevezték ki. Feladatkörét én fogom itt betölteni.

(Pé Venczel intésére teremőr nyargal máris egy székkal Komisszár felé.)

PÉ VENCZEL: Isten áldását kérjük munkájához. Tanúként Ujfalussy Ferencet kell még meghallgatnunk. Börtönparancsnok úr!

UJFALUSSY: Fogságának idején a vádlott különös juharfa madarat fabrikált, amelyet szabadulásakor nem bocsátottam rendelkezésére. Megállapítottam ugyanis, hogy nem sorolható a foglyok úgynevezett művészi alkotásai közé, sőt inkább értelmetlenségnek látszott. Mit mesterkednek általában a rabok? Faragott, rajzolt, festett tárgyak képletes értelmével adják jelét a törvényes hatalom elleni gyűlöletüknek. Bodor farag-

ványa viszont nem képletes, hanem képletlenség! Nem fecseg politikai nézeteiről, a titkát ezért nehéz megfejteni. Alkotójának megrokkant elmebeli állapotáról tanúskodhat, ám lehetséges, hogy gyanús célját épp látszólagos céltalansága hordozza. Tessék megvizsgálni!

KOMISSZÁR: Kérjük a madarat!

NÉMETH: Hol a madár?

ZIMMERMANN *(a terem végéből futva jön, hóna alatt a madárral, s átadja Ujfalussynek).*

UJFALUSSY: Íme! Felhúzó! Nem énekel, miként a madarak, hanem... *(A madár megszólal.)* Ugat.

KOMISSZÁR: Ez a madár kuvasz módra ugat. Tessék újból megfigyelni! *(Újra megszólaltatja.)*

UJFALUSSY: Erdélyi kopó? Magyar vizsla?

KOMISSZÁR: Az erdélyi magyar császárgyűlölet kutyája. *(Távolí, majd egyre közeledő kutyaugatás kintről. Komisszár intésére Ujfalussy a madarat a bírók elé viszi, Pé Venczel veszi át és szólaltatja meg. Hallgatják.)*

KOMISSZÁR *(a fölerősödött és sokirányú kutyaugatás hallatán)*: Mi ez, kérem? Káplár! Csöndet és rendet teremteni!

PÉ VENCZEL: Őrség! A kutyákat elnémítani!

(Káplár után fegyveres örök is futnak, majd néhány másodperc múlva puskalövések; sebesült kutyák fájdalmas vonítása, nyüszítése, még dühösebb ugatása. Káplár visszatér.)

KOMISSZÁR: Káplár! Eleven kutyá maradt még?

KÁPLÁR: Magnak való sem, ezredes úr!

KOMISSZÁR *(a közönség felől jövő ugatásra)*: És ez kicsoda? *(Más-más irányból jövő ugatás.)* Kutyavásár? *(Az urak döbbenet hallgatják a terem padsoraiból ugató láthatatlan kutyákat. Meredt szemek, riadt arcok. A közönség némán tátogató szájából szabályszerű, ijesztő kutyacsaholás hangzik.)*

PÉ VENCZEL: Őrség! A kutyákat elnémítani!

(A terem közepéből örök fognak fegyvert a közönségre, ám ettől csak erősödik az ugatás.)

KOMISSZÁR: Ruhe, verfluchte Hunde! Kilonni őket!

EGY HANG: Feuer! *(Sortűz a közönség irányába. Csönd. Az emberek összeszorított szájával, mozdulatlanul merednek a fegyveresekre. Láthatatlan sebekből merevedő vér fölerősített hangja. A vércsöpögést erős zenei jajahang, sikoly zárja.)*

KOMISSZÁR: Aki kutyává lett, ne feledje: jó még kutyára dér! Főbíró úr, olvassa föl a madár szárnyára pingált feliratot. Halljuk!

PÉ VENCZEL: Az ugató császár!

KOMISSZÁR: Hangosabban!

PÉ VENCZEL: Az ugató császár.

KOMISSZÁR: Vádlott adjon rá magyarázatot!

MIKES: Vádlott! Hogy kell ezt érteni?

BODOR: Az ugató császármadár!

MIKES: A kettő nem azonos!

BODOR: Nem azonos.

MIKES: Magyarázat?

BODOR: Elfogyott volt a festékem.

MIKES: Főbíró úr! Elfogadható ez?

PÉ VENCZEL: Nem fogadható el.

NEUMANN: Bocsanát! Judicialiter talán elutasítható, ám logice semmiképpen! Leíratik betűvel a szó: császár, az ugatás tényét azonban a madár valósítja meg. Két ártatlan fogalom párhuzamosságát önök megszüntetik, majd erőszakot kapcsolással bűnténynek minősítik. Tessék kérem az euklidészi párhuzamossági axiómát figyelembe venni!

PÉ VENCZEL: Kérem akkor: figyelembe vegyük?

KOMISSZÁR: A bíróság teljesítse feladatát!

(A szín lassan elsötétül, zene szól, majd amikor újra kivilágosodik, csak a fegyveres öregek láthatók a tárgyalóteremben. Ujfalussy felügyel rájuk.)

Kilencedik jelenet

Öregek, Ujfalussy, Bolond.

BOLOND *(jön, kollégiumi tanárként, osztálynaplóval):* Jóreggelt, gyerekek! Üljetek le! Emlékeztek még rám? Horváth Csongor vagyok, professzorotok voltam a református főtanodában. Rég nem láttuk egymást, a

nagy viharban mind kiröppentetek a csatateretekre. Valamelyikőtök elhagyta Fejéregyházán a honvédsípkáját. *(Ujfalussyhoz.)* Nem a tied volt, Ferencke?

UJFALUSSY: Lehetett volna, tanár úr! *(Elveszi.)*

BOLOND: Mióta nem láttuk egymást... hogy is mondjam... én a félnótások útját jártam, majd visszatértem a főtanodába, de megint kirúgtak onnan. A sokáig viselt ál-orca összeső az ember arcával, többé nem tudja levetni. De biztos vagyok benne, hogy emlékeztek még az én igazi arcomra, bár lelkileg elesett vagyok. Milyen nap is van ma?

UJFALUSSY: Ítélethozatali nap, tanár úr!

BOLOND: Ítélethozatal! Szép. Akkor énekel kezdjük a napot, ahogy régen szoktuk. Gott erhalte helyett Vörösmarty Szózatával. No gyerekek! Kettő-három! *(Énekl.)* Hazádnak rendületlenül... *(Senki nem követi.)* Istenem! Elfelejtettétek! Szégyen és gyalázat! Elfelejtettétek! Újra kell tanulni! Lássuk, mi a mai lecke? *(Első örböz, majd rendre a többihez.)* Németh Jánoska? Nem tudod! Szekunda! Pé Venczelke? Ül le, fiam! Szekunda! Mikes Misike! Te mindig szorgalmas voltál! Hogy leszel te főügyész, ha nem tanulod meg Csokonai Vitéz Mihály versét? Ül le! Szégyelld magad! Dózsa Pityuka? Miként sóhajtott föl Tempefői Csokonai keserűségével? Nem tudod. Figyelj! Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon! És hogyan vélekednek mások manapság? Az is bolond, aki magyar marad Erdélyben és Magyarországon! Ezek hallatán vigyorog a sátn, ugrándozik örömeiben a törpeség! Ujfalussy Ferike?

UJFALUSSY: Professzor úr, én készültem volna, de rengeteg a fegyenc, a politikai fogoly, meg az útonálló, sok az akasztás, kevés az idő – tanulásra.

BOLOND *(megnézi hosszan):* Nem volt a tied a piros honvédsapka! Hát akkor gyerekek, lássuk, mit tanult mára Bodor Péterke? *(A szoborhoz lépve.)* No nézd csak! Hol röpdöstél az éjjel? Letörött a szárnyad! Nem vigyázol a szárnyaidra, gyermekem! Csokonai versének címe? Nagyszerű, nagyszerű! *A magánossághoz.* Meg is tanultad, remé-

lem, Halljam! *(Halk gyermekhang, hegedűkísérettel.)*

Áldott magánosság jövell! ragadj el
Álmodba most is engemet;
Ha mások elhagynának is, ne hagyj el,
Ringasd öledbe lelkemet.

Nagyszerű! Csodálatos volt ez, kicsi Bodor!
Magam is az ölemben ringatnálak lelkemnek társaként! De mondd, fiacskám, miért vagy te ma oly nagyon szomorú? Bántalom ért? Túl messzire ragadt el a képzelet, és magadra maradtál? Ne félj az áldott magánytól! Úgy közelebb vagy az Istenhez. *(Tűnődés.)* Mikor tizenkét órától kezdve sötétség lett az egész földön, a keresztre feszített Jézus fölkiáltott az égre: „Éli, éli, lamá sabaktáni!” „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?” Mi pedig az ő szavait ismételve mondjuk: miért hagytál el bennünket, akik Hétfájdalmú Szűzmáriának, Magyarok Nagyasszonyának ajánlottuk föl szép országunkat? De ha mások elhagynának is, kicsi Bodor Péter, én veled maradok. *(Ölében a szoborral megy kifelé. Az örök a Szózat két sorát éneklék. Ehhez csatlakoznak a láthatatlan rabok is.)*

Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élne és meghalnod kell.

(Kétszeri ismétlés.)

BOLOND *(el).*

HANG: Achtung! Urteilsverkünoung.

(A fegyőrök, teremőrök katonás mozdulatokkal ki.)

Tizedik jelenet

UJFALUSSY: Ítélethirdetés!

(Kürtszó. Jön egyik oldalról Pé Venczel, Németh, Mikes, Dózsa, Neumann, ellenkező irányból Komisszár és Káplár. Örök vezetik Bodort, Claudiát. Közönség kizárva.)

PÉ VENCZEL *(fölkáll, intésére csak Claudia áll föl):* Gróf Rhédey Claudia ügyében hozott egyöntetű ítéletünk!

NÉMETH: Fölmentő!

MIKES: Fölmentő!

DÓZSA: Fölmentő!

NEUMANN: Fölmentő!

PÉ VENCZEL: Személyem, Pé Venczel: fölmentő! Bodor Lajos, alias Bodor Péter felségárulási ügyében az ítélet:

NÉMETH: Kötél általi halál!

MIKES: Halál!

DÓZSA: Halál!

NEUMANN: Halál!

PÉ VENCZEL: Személyem, Marosszék főbírója: halál! Az utolsó szó jogán az elítélt szólhat.

(Távoli zene. A „Vásárhelyi halastó” néhány foszlánya.)

BODOR: Bíró urak! Mostanáig a biblikus idők homályában támadt és tovatűnt látomásnak véltem János apostol sárkányos világát. És látám, hogy a tengerből feljött egy fenevad: tíz szarva és hét feje volt, és mindahány istenkáromlás. De csak az apostol látta vajon? A fenevad itt garázdálkodik közöttünk! És adatott neki hatalom a cselekvésre száz meg száz éven át, minden nyelv és nemzet fölött. Megadatott neki, hogy elborítsa rettegéssel az emberi életet. Felségárulás egy madár ugatása? Akkor miért nem az a patkányok éneke s a félelem temetőbogarainak nyüzsgése az emberi szemekben? Mindezt nem csekély önáltatással a mások szemében láttam, és elteltem szánalommal az emberek iránt, akik nem úgy cselekszenek, ahogy én cselekszem. Látom azonban, hogy magam is szánalomra méltó lettem. Szánalmat kérek tehát ítélőimtől. Feltaláló terveim közé iktattam a páros egyszemély boldogságát ezzel az aszszonnyal, életem megmentőjével, akit önök a bűnrészesség vádjára alól fölmentettek. Ezt köszönöm. Bizonyos, hogy ha én nem leszek már, általa mégis itt leszek az élők között. Mindazonáltal Öfelségéhez kegyelemért folyamodom. Ha pedig elutasítatik, vegyék el tőlem a bitófa kinyját – golyó által. Az utolsó szó jogán kérem! Golyó által!

PÉ VENCZEL *(ezt inkább a Komisszárnak szánva):* Erdeinkben elegendő fa van az ilyen jómadarak számára!

KOMISSZÁR: Lesz bitónak való fa! Lészen elegendő golyó, puskapor az árulóknak!
(Távozik, Káplár, Ujfalussy követi.)

Tizenegyedik jelenet

Előbbiek, Komisszár, Káplár, Ujfalussy nélkül.

BODOR: Azt mondd, főbíró, hogy erdeinkben elegendő fa van a magyarok számára. Mondod ezt magyar létedre, Haynauként, bresciai hiénaként, fölfedve most már igazi arculatodat.

PÉ VENCZEL: A helyzet kényszerében szóltam!

BODOR: Kényszer! Ó, kényszer! Minden gerinctelen csúszómászó mentsége: a helyzet!

PÉ VENCZEL: Nem titkoltad el a törvény előtt magad is nevedet, pusztá létedet?

BODOR: Rajtam kívül azzal senki másnak nem ártottam! Istentől adatott jogom kimenteni álmaimat a tűzvészből, a hiúságok vásárának kegyetlen tülekedéséből!

PÉ VENCZEL: A helyzet vaskényszerében szóltam ellened Toldy Zsigmond jelenléte miatt. Szóltam, akár Dániel próféta az oroszlánveremben.

BODOR: Dániel! Nem átalod magad vele párhuzamba vonni!

PÉ VENCZEL: Dániel az oroszlánokkal nem együtt ordibála vala?

BODOR: Együtt ordibála vala, de nem nyala vala! Vadak közt a vadakhoz kell igazodni, nem a madarakhoz. Veremben a verem az úr, nem a csillagos ég!

CLAUDIA: Életem árán is kimentem őt a szakadékból, ahová jóhiszeműség, rágalom és luciferi cselszövés juttatta.

PÉ VENCZEL: Másként szeretünk volna dönteni. A Mozgó Büntető Bizottmány telepedett a nyakunkra. A felségárulást a törvény halállal bünteti. A törvény tisztelete és alkalmazása: császárhűségünk bizonyítéka. A hűségre pedig mindenkor engedékenység a válasz; folyamodványaink megértő kezelése. Azért ítéltünk halálra, hogy életben maradhass.

BODOR: Ó, képmutató szamaritánusok hitvány gyülekezete!

CLAUDIA: Életem árán is megmentem őt a szakadékból, ahová jóhiszeműség, rágalom és luciferi cselszövés taszította!

PÉ VENCZEL: A császár megnősült. A császár meglátogat minket. A császár mézes-heteit éli, és kegyelmet fog osztogatni. A császár életadakozó kedvét alattvalói hűséggel táplálni és növelni kell. *(Papírlapot mutat föl, s olvassa.)* Én, Bodor Péter, építész-műszerész és szobrász, geometra, Felséged marosvásárhelyi látogatásának alkalmából őszinte rajongással és vezeklésképpen olyan zenélő kutat alkotnék, amely a Gott erhalte zengő hangjaival és kupoláján felséged szobrával magyar népünk királyhűségét, szeretetét hirdetné fennem...

BODOR: És tegyem ezt orcapírulás nélkül? Asszonyom szép arcát cseréljem el a császár pofájával?

PÉ VENCZEL: Egy veszendőbe jutott élet ingyen vissza nem szerezhető. A hűség, a hála és a dicséret borraivalója, csúszó-kenőpénze, baksisa, Tringgeldje feljebbvalóink szívét meglágyíthatja.

BODOR: Ily szegyéntelenül apportírozni nem tanulok én meg soha!

CLAUDIA: Segíts magadon és rajtam, Bodor Péter! Az én arcom külsőség! Ami bennünket összeköt, azt semmilyen szobor, sem Énekek Éneke ki nem fejezheti. Dobd oda Vénusz-szobrunkat Őfelségének! Az istenítés éhét csillapítja vele, és mi tovább megyünk ketten Daphnisz és Chloé útján... tücsökciripelésben.

PÉ VENCZEL: Vesd ki szívedből a hiúságot és gögöt, Bodor Péter! Az élet és annak megtartása mindenek fölött áll. A halálban, túl jön és rosszson, értelmét veszti minden földi ragaszkodásunk. Mert jobb az élő eb, hogynem a megholt oroszlán.

CLAUDIA: Szánd meg a mi kettőnk szép szándékát, Péter! Az én arcom külsőség. Ami bennünket összeköt: sem szobor, sem Énekek Éneke ki nem fejezheti.

BODOR: Délnek futottam úszó jégtáblán, amely észak felé tart a tengerár törvénye szerint. Mindenható Isten, aki az emberi szívekbe látsz, légy tanúm rá, hogy őszinte és tiszta volt bennem a szándék.

CLAUDIA: Magunkra maradtunk. De mint-ha sokaság lenne már a páros egyszemély is. A csigaház magányára vágytunk mind a ketten, de te nem szóltál nekem az úszó jégtábláról. Nem szóltál...

Tizenkettedik jelenet

Előbbiek és Komisszár, Káplár, Ujfalussy, aki a fegyveres csendőrök szótlan parancsnoka.

HANGOK *(ijesztő brutalitással, későbbben kutyagatással keverten):* Achtung! Achtung! A Mozgó Büntető Bizottmány! A Mozgó Büntető Bizottmány!

(A fegyveresek közreveszik a bentlévőket.)

KOMISSZÁR: Helyéről senki ne mozduljon! Nincs moccanás! Ha bárki ellenáll, Ujfalussy Ferenc teljesítse kötelességét! Kérem bevezetni Horváth Csongor fizetett bolondot!

UJFALUSSY: Megértettem!

KOMISSZÁR: Nemesnek és becsületesnek vélt magisztrátus! Önök a törvény erejével sújtottak le Bodor Péter, alias Lajos bújtatott elítéltra, a felségárulóra! A kényszerű kötelességteljesítés érvényben marad, a bizánci jellegű képmutatásnak pedig végét vetjük! A Monarchia megdöntése végett Kossuth Lajos által szervezett széles körű összeesküvés beigazolódtott vádjával önöket letartóztatom. Saját érdekük, hogy semmi ellenállást ne tanúsítsanak! A felségárulás fellett ítélkező, bőriüket mentő felségárulók napja lehanyatlott! A Mozgó Büntető Bizottmány pedig teljesíteni fogja kötelességét!

(Csend.)

UJFALUSSY: Achtung!

(Erős bakancs-csizma dubogás három lépésben; a negyedik a megállás hangja.)

KOMISSZÁR *(előbb jön, megáll Pé Venczel előtt):* Régóta figyeljük önöket, urak! *(Bodort, majd újból Pé Venczelt figyelve, annak szeme közé nézve.)* A párhuzamosok az akasztófán találkoznak.

PÉ VENCZEL *(mély megvetéssel nézi a Komisszárt. Arcul köpi.)*

(A toronyóra tizenkettőt üt.)

BODOR: Az én órám eljött, és nappali fényben az éjfélnék idejét jelzi.

CLAUDIA *(Bodorhoz lép):* Nem lehetséges ez! Nem tűrheti ezt az Isten. Nem! Nem! Nem! *(Sírva borul Bodorra.)*

BODOR: Minden lehetséges. Hiába kértem én új fehér szárnyakat az égtől: kések között, szuronyerdőben nem lehet repülni.

CLAUDIA: Kedvesem! Életem lehanyatlott álma! Minekünk szuronyerdőben is szállani kellett volna! Szállani... együtt... *(Bodor karjában eszméletét veszti.)*

A szín elsötétül. Csizmadobogás. Vezénylő tisztek hangja: „Tűz! Feuer!” Többször ismétlődik. Mindannyiszor puskaropogás. Kis csend után asszonyi sikolyból halotti siratóba forduló hang, hömpölygő harangzúgás. Gyászruhás asszonyok vonulása. Elöl Claudia és a magisztrátus tagjainak özvegyei. Minden asszony kezében fehér őszirózsa. Halottak napja.

Kopjafaerdő és gyertyavilágítás a képzeletbeli erdélyi temetőben. A 90. zsoltár vegyes kórus hangján, orgonakisérettel. „Tebenned bízunk eleitől fogva.” E vonulás a zsoltár első versszakának végéig tart, majd

függöny

ABLONCZY LÁSZLÓ

„S kezdék nevetni a sírás helyett”

*Dicsőséget szomjaznak minden áron,
De, ha nem kell vér, olcsón is veszik;
Ritka dolog, hogy egyetértsen három
A holnapot ma bizvást megeszik...”*

(Arany János: Bolond Istók)

Amikor az 1993 tavaszán „kétség'esett kacaj”-jal újjáíródott *Az ugató madár*, s amikor az „ott volt a csapás *Világosan*” történelmi látásmód *A Nagyidai cigányok*-formán Sütő Andrásban a „kezdék nevetni a sírás helyett”-re formálódott, szükség felidézniük a fogantatás drámai helyzetét – írói és magánemberi vonatkozásban egyaránt.

A szuzai menyegző: a kétségbeesés végső víziója, egy nép megsemmisítésének tragédiája a nyolcvanas évek fordulóján született. Ebből nincs tovább – a költői én megélte a közösség pusztulását; ismét Arany Jánost idézve, „az ápolat népgyűlölség” (Gondolatok a békekongresszus felől) nagy romlása bekövetkezett immár.

Nyelvben és műben bujdosó haramiaként kell élni, miközben a fizikai és erkölcsi megsemmisülés ördögi árnyai naponta kísértenek. Ekkor még búvóhelynek tűnik Sikaszó. Később derül ki: lehallgatók rögzítették a szerző álmait; a sátáni hadosztály műszaki osztályát 1992-ben a vegyész alakulat követte; a lassan, párolgással fojtó méreg az isteni gondviselés és Éva asszony gyanakvásának jóvoltából nem volt végzetes. Sütő Andrást folytatólagosan kísértette a zsarnoki politika, hogy erkölcsi erejét, írói, emberi tekintélyének hitelét veszéjtsék. Olykor „baráti” tanácsoknak mondott ellent, egyszer elkészített dicsőítő felszólalás elől tűnt el, máskor a diktátort magasztaló nyilatkozat aláírásának kényszerűségéből vágta ki magát. Az elmúlt évtizedek szellemi-politikai nyomorúságára utalva Sütő András többször említette íróársait, Bajor Andort, Szilágyi Domokost, akik Csiki Csaba ideggyógyászati osztályára menekültek Marosvásárhelyen, hogy megpróbálják túlélni az elviselhetetlent. A zsarnokságból való menekülés egyik lehetősége a szerepjátszás, amely majd *Az ugató madár* Bolond figurájában oly drámai erővel mutatkozik meg.

Az Advent a Hargitán is a magányos bujdosó lét költői drámája – Bódi Vencel házikóját sikaszói képzelettel emelte a romlások és csodák világába –, ahol minden megtörténhet. Ahol a pusztuláson túl a csodákra is van esély.

Az ugató madár fogantatása az Advent a Hargitán közelében, 1985-ben kereshető. Korábbi történelmi drámáiban a protestantizmustól (*Egy lócsizár virágvasárnapja, Csillag a máglyán*) az emberiség kezdetének mitológiai idejébe húzódott vissza (*Káin és Ábel*). Az események helyét illetően az új drámában legszemélyesebb életkört, Marosvásárhelyt választja; a korszakot tekintve pedig nemzeti létünk talán legsúlyosabb hónapjait és éveit idézve föl: elbukott szabadságharc után egy újabb s reménytelen fellobbanás, a székelyföldi összeesküvés véres megtorlása köré építette a drámai eseményeket.

A történelmi idő drámai értelemben is személyessé vált Sütő András emberi-írói életében. Arany János ugyan nem kényszerült menekülésre, mégis a Világost követő időkből a *Családi körben* (1851) „Béna harci lép be, sok jó estét kíván”; a törökországi száműzetésből hazatért Egressy Gáborrt köszönti, aztán a bujdosásra induló Juliskájáról ír, s 1850 szilveszterén poharat emel „azért ki bujdokolva jár”. S ami Aranynál gesztus, Jókainál megélt élmény. *A tengerszemű hölgyben* Jókai így idézi fel tardonai bujdosását: „Nem vagyok hős, se óriás, megijeszt a lövés hangja, elsápadok a halál előtt, könnyre fakaszt a fájdalom – de az utamról le nem lépek, ha nevem alatt nem írhatok, írok a gazdám kutyájának a neve alatt, leszek Sajó: *ugatni fogok*, már nem beszélhetünk, de el nem hallgathatunk.”

Az ugatás tehát a megszólalás végső és kétségbeesett jogához való ragaszkodás. S a félelem és megalázottság kényszerűségébe szorított ember állatiasított jajdulási hangja is. Ahogyan Harag György *Éjjeli menedékhelyének* kolozsvári előadásában mintegy monumentális vízióként négykézlábra állt és ugatni kezdett a megalázottak és megnyomorítottak gyülekezete, ilyen értelemben Sütő András számára az ugatás metaforikus kép is a kiszolgáltatottságban.

Az *Advent a Hargitánban* még csak Csudalató Dániel kutyájának a hangja veszett el – az elnémított világ játékos-jelképi gondolataként. Az ugató madár Bodor Péter műve. Az ezüstsípjától megfosztott madárfaragásba illeszti ugató szerkezetét, mint-hogy a kutyafaragáshoz szükséges juharfa elfogyott. A madárnászinduló hangját idézi Bodor képzelete, s a drámaköltő Sütő András Tamási Áront is asszociálja. Az énekes madarat. Csakhogy Magdó és Móka az ármányoktól ketten eggyé válva, a szerelem csodatevő erejével madárrá változva elmenekülnek – az Idő, a Történelem Sütő András világában már nem engedi az idilli röpiést és szabadulást. Ugató madara szárnyalni sem tud. De az ugatás jelképi erejének indítatásaként, mint legtöbb írásának mélyén gyermekkori félelmek élményei is fölmerülnek benne. A kamarási, álom és ébrenlét határára átvirrasztott éjszakák, amikor a csönd a portáról portára ugatásra kapó kutyák csaholását erősítette fel. S mintha végső fenyegetéssel harci láncban a szülői házra támadnának.

Börtönben faragják ezt a madarat, s már csak az emlékezet álomvilágából hozná a havasi szellő. Sütő András madara már nem szólalhat meg: rabságban és kiszolgáltatottságban született. Fojtogatás közepette már csak nyüszíthetünk, ez pedig a kutya hangja. Sütő András a dráma első változatában, a darab elején, a Bolond látomásában az igéket és jelzőket szárnyasította, melyek „A virágos fák ágain tollászkoztak, majd váratlanul ugatni kezdtek. Ugattak, mint az éjszakai komondorok”.

Az új drámában – okkal – elhagyta a lírai metaforikus képet. Mert erejét gyöngíténé. Később Bodor Péter kényszerűségben tákolt madárműve drámai jelentésben szóval meg. Így egyszeri fanyar, bizarr és groteszk – történelmi jelképiségében is. Költői szárnyalás, a lírai fájdalom helyett a képtelen közösségi lét, művész és hatalom viszonyának földközeli és abszurd kifejezéseként. S hozzá: *az ugató császárnál* abbamarad a megnevezés, mert a „madár”-ra már nem tellett a festékből.

Bodor Péter madara persze írói teremtő fantázia műve, mert a székely ezermester zenélő kutat, hidat és orgonákat szerkesztett. S hogy e különös munka több értelemben is esztétikai jelentőséggel szolgál Sütő András számára, arra számos momentumában Bodor titokzatos és talányos élete is ihletet adott. Mert ahogyan Fodor István krónikásfüzetéből értesülhetünk (Bodor Péter, a székely ezermester – Marosmenti Élet kiadása 1936), erdőszentgyörgyi születésének évszáma bizonytalan; 1778 vagy 1788. ap-

rilis 15. merül fel adatként. A falu református parókiáját tűz pusztította, s az anyakönyv vélhetően az újrakezdett népességi számbavételt rögzítette. „Állítólag” – így kezdhethetnénk több mozzanatot Bodor Péter homályba tűnt életéből. Romantikus, regénybe illő feltételezett családi fogantatása Zilahi Sebess Péter református lelkész elméből és Zeyk János udvarában szolgáló süketnéma legénytől. Csak feltevés, hogy Bécsben műszaki tanulmányokat folytatott, de az már bizonyos, hogy 1816-ban bankóhamisítási ügybe keveredvén, a szamosújvári börtönbe került. Aztán a vásárhelyi zenélő kút alkotója hosszú esztendőkre eltűnik, mígnem 1849-ben a szabadságharc segítésére gyutacsgyárat létesített Marosvásárhelyen, s még ez év augusztusában Kolozsvárra, Farkas utcai szállásán szívszélhűdésben halt meg.

Költött, újraköltött személy tehát Sütő András Bodor Pétere, hiszen az ő drámája akkor éled fel, amikor a valóságos személy már halott. Mégis, a nép körében élő Bodor-legenda motívumai új értelmezésben drámai sorssá emelkednek írói látomásában: a lengyel hercegnővel való titokzatos szerelem, a zenélő kút elnémítása, miszerint a börtönből kiszökött Bodor Péter egy csavart eltávolított. A kút tetején Apolló-szobrot láttak, tévesen. Valójában Neptun-alak állt a kupola csúcán.

Bodor Péter személye felmerül Orbán Balázs székelyföldi krónikájában is. Amikor a szabadságharc idején a móc csapatok székely falvakat pusztítottak, Szabéd is veszélybe került. S ekkor szállították a falu templomába Bodor Péter orgonáját. A gyűjtogató hadnép rémülten valamiféle csodafegyverre gyanakodott, s megfutamodott Szabéd alól.

Bodor Péter titokzatos és tünékeny alakját helyezte át Sütő András egy új történelmi korba, a világsi fegyverletételt követő évekbe úgy, hogy az alkotó-teremtő ember mai idegrendszerét és sorsát a történelmi-politikai mindennapok csapdájában mutassa meg.

A reménytelenségben, pontosabban a széthullás, szétverettség közepette a *csodavárás* a kétségbeesés reményváltozata. Így várták csapataival visszatérni Bem apót; mások Erdővidéken és a Maros mentén látták felbukkanni Petőfit, s a politikai képzelműk egy európai hadsereg felmentő hadműveletéről reméltek híreket.

A fantáziáló csodavárás dramaturgiai erővé válik Sütő András darabjában, amikor a Bolond – alias Horváth Csongor – Petőfi vagy Rózsa Sándor képében jelenik meg. Valóságos volt például, hogy a székelyföldi összeesküvés némely személyes és történelmi ténye is drámai játékká, dramaturgiai gondolattá formálódik. *Az ugató madárban* Makk József Péterffi nevű pesti kereskedőnek mondta magát, és a marosvásárhelyi hadbírósg vizsgálati fogságából úgy szabadult, hogy egy hamburgi lapban hamis hírt adatott le; Párizsba távozott. Amikor Sütő András Claudiával Bodor Lajosként menti Péter életét, egyszerre tekinthető ez a történelem és Sütő András játékának. Az is felidézi a valóságos történetet, amikor a komisszár fegyvereseivel a bankóprés működésének pillanatában rátör Bodor Péter házára. Bukarestben kísértetiesen megtörtént: Nagy József szabómester házat körbevették a nyomozók, hogy Makkot elfogják, ám a házigazda lélekjelenléte megmentette a bujdosót, egy nadrágot nyomott kezébe, s kiküldte műhelyéből, mintha szolgáját szalajtaná megrendelőjéhez.

A valóság élet-halál játéka sűrűsödnek így esztétikumká, s teremtenek egy újjáértelmezett, megvilágított mai helyzetet és közérzetet Sütő András darabjában. *Egy bujdosó író* drámai naplójának módosulásaként is számont vetve az Idővel, a Történelemmel, az elmúlt évtizeddel. Jókai Mór sorsát és művét parafráztuk Sütő Andrásal kapcsolatban. Az összkiadásban Jókai naplója mellé egy elbeszélést illesztett, címe:

A megölt ország. Véres és kétségbeesett vízió, ahogyan „Pizarro vérebei ugatva törtek előre, s az ég felé kezdtek ugatni...” Az inkák pusztulásának krónikásként Jókai a világi vereség űzöttségében a bujdosó naplóíró fájdalmas személyességét szólaltatja meg: „A rézszínű faj azóta csendesen enyészik”.

A sorvadás és pusztulás okait azonban Sütő András nem a tegnapi és mai Pizzarrokban keresi. Már *Az ugató madár* első változatának Proológusában a Bolond mondja, amit az újraírt drámában Bodor Pétertől hallunk: „magyar nem vesz el csak magyar által”. Sütő András a közösségi és történelmi méretű önpusztítás okait, drámáját írta meg *Az ugató madárban*.

Az 1985-ös fogantatás még a korábbi történelmi drámák emelkedettségét idézi, s az 1993 májusában, majd a gyulai előadás tanulságai nyomán átdolgozott mű a nemzeti önpusztítás tragikus gondolatát Arany János-i keserves nevetethetnek nézőpontjába fordította át. Az *Egy lócsiszár virágvasárnapjának* fordított változatát is idézi *Az ugató madár* első variánsának indítása, amelyet a szerző Proológusnak nevez. Egy „dal” szólítja meg Bodor Péter alakját, melyet a halálos ítélet felolvasása követ. Csak amíg Kolhaas Mihályt bitófára juttatja a fejedelem, a császár megkegyelmez az építészmeister életének. Bodor Péter kedvesének, Claudíanak köszönheti életét, de mi áron? Ezt Sütő András talányosan lebegteti az első variánsban. Heyerle ezredes nagy széptevő, s egy vonzalom a Komisszárral is szóba kerül. A bűnbeesés, csabulás visszatérő mitológiai motívuma ez, hiszen Lisbeth múltjában Müller Ferenc merül fel; Káin kedvesét, Arabellát Ábel is megérinti. *Az ugató madár* első formájában Claudia epizód szereplő. Az az asszonyi okosság, fülleltség, érzékiség, amely az új drámában gondolati és dramaturgiai vonatkozásban mélyíti Bodor Péter sorsát, hiányzik a korábbi darabból. A kísértések motívumát se érinti az új dráma. Az 1985-ben írott darabban a Claudia-szerelem, az ihlető „vénuszi” minta inkább csak Bodor szavaiban mutatkozik meg. A mostani és végleges formában a Makk-kal való vita és szellemi párviadal, mely mintegy tengelyét adja a dráma gondolatiságának, épp a Claudia-szerelem jeleneteiből indít és tér vissza. Így Bodor Péter magánüdvösségének óhaját költői erővel igazolja, s ettől is feszes és igaz majd Bodor konok tiltakozása. Az *Egy lócsiszár virágvasárnapjának* az Énekek Éneke adta a poézisét Lisbeth és Kolhaas szerelmének, az 1993 májusában írott és Gyulán előadott darabban a Parasztbibliából ismert *Az Asszony teremtése* című történettel lírai, mitologikus kapcsolatot teremtett korábbi drámáival. Ám a végső változatban élesen fordít, és a mitológiát szarkasztikus játékosággal bontja ki, amikor Bodor táncos léptekkel fuvolázva a görög kecskepásztor, Daphnisz szerepében üzekedik lánykájával, Chloéval. Döntő, a dráma lényegét meghatározó jelenet ez a hangváltás, mert a történelmi nézőpont keserves-gunyoros természete így a magánélet, a szerelem körét is áthatja. Egységesebbé és következetessé vált a dráma hangvétele.

Makk József robban be a családi idillbe. Az 1985-ös elgondolásban még Libényi János folytatott vitát Bodorral a szabadságharc újrakezdésének esélyeiről. Sütő András nemcsak azért váltott személyt, mert időközben Libényi János szabómestert és Ferenc József elleni merényletét Páskándi Géza *Lélekharang* című darabjának középpontjába állította. Libényi anarchista volta a 80-as évek zsarnokságában asszociációkra is lehetőséget adott, s egyben szűkítette a dráma gondolati körét – Sütő András ezért is választotta Makkot az új változatban, mert személyében mélyebb és árnyaltabb vita bontható ki. Összevetve a két dráma vitajelenetét, igazolódik Sütő András módosító szándéka. Mint olvasható, a mostani drámában Makk József szerepe Libényinél súlyosabb. Itt a vita átgondoltabban szerkesztett. Már az is növeli a sodrását, hogy Makk, aki kato-

naként a számítások embere, lelkesedik, s Bodor, aki szárnyaló-művészi természet, ironikus ellenszúrásokkal igyekszik hűteni barátja terveit: „Repetát a vérfürdőből!” – mondja, s még Kolhaas Mihály igazságküzdelmét is felidézi, amikor Makknak ekképp replikázik: „Elvesztett *pipaszurkálót*, karikagyűrűt meg lehet találni. Elvesztett szabadságharcot friss vértől ázott csatatereken sohasem.”

Mintha Illyés Gyula *Fákelyalángjának* nagy vitája lobbanna fel Bodor Péter és Makk József között azzal az ellentézettséggel, hogy a kossuthi érvekkel a katona szárnyal, s a hideg ész szempontjait, a Görgey-gondolkodást Bodor Péter, a kossuthi alkat képviseli. Azért is eleven és drámai ez a dialógus, mert Sütő András nem hagyja jellemgörcsbe merevedni a vitajeleneteket; Makk sértése után átölelik egymást, majd Bodor Péter – újabb fordulatként – Makk érveivel folytatja a vitát. Bodort újabb sértés is éri: „Ha egyáltalán magyar maradtál” – ez az egyik, s *Az ugató madár* drámai lényegére és mélységére utaló legfontosabb gondolat. A *kétségbevonás* – ha nem úgy cselekszel, és nem úgy gondolkozol, ahogyan elvárom, akkor *emberi hovatarozandóságodban válsz kérdésessé, illetéketelenné*. Találkozásuk és a drámai gondolat kulminál ebben. Amikor az összeesküvés tervét, szerkezetét fejti ki Makk, ebben már az árulkodók megsemmisítésének eszelős víziója tűnik elő. Libényi az első drámában Saint Just-öt idézve mondja: „Nemcsak az árulókat, hanem a közömbösöket is meg kell büntetni.” Utóbb Makk ennél is végletesebb. „Megsemmisítem családostul, megöletem, főbe lövetem... Meztelenül kergetem ki az országból... az árulókat.” Erre Bodor Péter: „Megőrültél? Haynaut, a bresciai hiénát akarod felülmúlni vérengzésben és nemzetárulásban?”

A véglegessé formált drámában már nemzeti-társadalmi méretekben mutatkozik meg Makk túlzó és elvakult álláspontja, amely hatalomra jutván, Kálvint is idézi, aki másság okán máglyára küldi barátját (*Csillag a máglyán*). Innen nincs tovább, Makkal Bodor nem tud haladni. S hogy mégis ráugrik a bankóprést működésbe lendítő küszöbre? – arra egy színpadilag is hatásos és lélektanilag fordulatos jelentő momentum ragadja. A titokzatos dobozból kibomló koporsó és a Közbátorléti Nemzeti Védegyelet rágalmozó levele, melyben őt vádolják az összeesküvés elárulásával.

Szikrázó kerekék és tűzijáték születésnapi mámorában az *Egy magyar nábobban* érkezik egy koporsó „bársony szemfedővel letakarva, tetején a Kárpáthy család ősi címere, oldalán ezüst szegekkel kiverve Kárpáthy János neve”. Abellino küldte, s az ünneprontó döbbenetben „az iszonyat lezár minden ajkat” – írja Jókai. Sütő András drámájában a koporsóüzenetre az önvédelem végső kétségbeesésével kiáltva kérdezi: „Akkor ez most hányadik halálom?” – és megindítja a bankóprést. S egy kétségbeesett ironikus mondat következik, mielőtt még a Komisszár fegyvereseivel belép: „Mennyit kér tőlem a Duna menti népek főlzabadtítása?” Makk és Bodor nótára gyújt. Nem önfelédlt dalolással, hanem mint Tamási Áron *Ósvigasztalásában*, midőn összeomlik a világ és életüket siratják a legények, „vadul csárdásba kezdenek”. A mulatásban élet-halál ősi gesztusa nyílik meg Sütő András jelenetében is.

Heuréka! Nincs más önvédelmi és igazolási érv Bodor Péter számára, mint közügyi gesztusként elindítani a bankóprést.

A korábbi történelmi drámák heroikus pátoszán itt túllép Sütő András, s Bodor helyzetét már magánemberi sértettségében is groteszknek mutatja. Méltóságát a közbátorléti patkányok társaságával szemben kell megvédeni? S a Duna menti népek főlzabadtításának sikere bankóhamisítóján múlik? Ám legyen! Különösen nyomatékos ebben a Duna menti népek főlzabadtítása mint végső szempont. Az első változatban Libényi érveként még elhangzott: „Bécs ígéretétől szerbek, románok, horvátok is ki-

ábrándultak". Az 1848–49-es forradalom bukásaként annyit ismételt ideológia ítélet: Kossuthék későn ismerték fel a nemzetiségi kérdést. Makk már *nem hívatozik a szomszéd népek becsapatottságára*. Az 1989-es „változások” és az 1990. március 19-i pogrom áldozataként és íróként Sütő András joggal kérdezheti: és ha a magyar politikában felmerül az összefogas gondolata? Megszenvettségé okán Sütő András okkal mondhatja: *ne áltassuk magunkat*. Az Idő nem tisztította ki a sátáni indulatokat: Vasvári Pált és Madách Imre családját felkoncoló tajtékos ösztönétől a Duna-medence népei a felső politikák gyűlölségszító indulataitól másfél évszázad múltán sem szabadultak meg. Keserű iróniával Sütő András ezért is tudja láttatni Bodor Péter és Makk lelkesültését, a nemzeti és a nemzetek közötti megbékélés képtelen emberi és politikai momentumait.

Bodor iróniáját említettük, mellyel Makk forró képzeletét hűti, s a mindennapi politikai-történelmi realitásokra próbálja rádöbenteni. Korábbi drámáiban Sütő András azonos izzásban ütöktette hőseit, most distancióz. Mint idéztük, egy fordulattal megmutatja: Bodor is tud Makk forradalmias hevületével érezni, de ő már egy *más dimenzióból nézi* a nemzet ügyeit. S hogy a bankópréssel mégis közügyekbe robban, abban már hazafias lelkesültsége helyett a magánemberi mivoltában ért rágalom vezet. Az *áruló* motívuma ez. Németh László Görgy-je azzal menti és nyugtatja magát, hogy egy nemzet méltóságát, önbecsét tartja meg, ha őt a világsi fegyverletétel és a szabadságharc bukásának bűnbakjaként nevezik meg. Sütő Andrásnál *mozdul és árnyalódik az áruló-konfliktus*. Németh László hősenek tragikus magáramaradottságában mintegy felmentő, megtisztító, *mitologizált egységben* láttatja a haza vádját, közösségi és morális súlyát. Sütő András árnyaltan bontja ki, hogy a nemzet nevében megnyilatkozó vélekedések, magatartások kicsinyesen és provinciálisan is megmutatkozhatnak – a város előljáróinak személyében például.

Sorsukat, a drámában való szerepüket Sütő András koncepcionálisan újragondolta. Az *ugató madár* első változatában főbíró, főügyész, ítélmester, elmeorvos, börtönparancsnok, lelkészek a légeett vendéglő *nyári kethelyiségében* gyülekeznek. A dráma végleges változatában megnevezi: Székely Bömbölde. A társaság színvonala adja a hely cégérét. A hatalmat, a megtorlást szolgálják, s közben Árpád apánkat a zenélő kút ékességeként akarják látni, mellüket domborítják, és Kossuth-dalokat énekelnek. Az 1985-ben írott darabban Martinovics Ignác jegyében ápolták a hagyományokat, de jól módosította Sütő András, amikor a mártír gondolatra nem szűkítette a buzgólkodó hazafi-érzéseket, hanem *az egészre érvényes hiteltelenséget* mutatja meg gunyorosan. Ahogy Arany János írja a Vojtina ars poeticájában: *„midőn a hont ordítva szeretik”*.

Az ordítva honszeretők a Székely Bömböldében Kossuth Lajos üzenetét dalolják, tanakodnak a nemzet sorsáról, és a sör habjáról elmélkednek. Bach-zene nekik azért nem kell, mert számukra a labanc politikust idézi. Élet és halál dolgában közügyi emberként a császár nevében ítéleznek, s a Nemzeti Védegylet kollektív füledtségében ismét csak törvénykeznek – ártatlanok fölött. Ebben mutatkozik Sütő András drámai nézőpontjának keserves kacajra fakasztó természete. Az egykori műben inkább poentírozó villanások fedezhetők fel. A Mártírjaink Emlékét Ápoló Bizottság elnöki, főtitkári tisztének megválasztása például, amely az egykori politikai élet publicisztikus karikatúrájaként jelent mulatságot. A mostani, bömböldebéli társaság együtt és személyeit tekintve is abszurdoid sorsot mutatnak. Amint az egész drámát is átszövik a groteszk elemek, amelyek a darab rendezője számára a stílust meghatározhatják. Tudathasadás a sorsuk: a császárt szolgálják, és ellenében mentik a hont. A politikai látszathűség és a bujdosó honmentő lelkiismeret tragikus kettőssége szorítja őket.

Döntő Sütő András színpadi látásmódjában, hogy a korábbi darabokkal összevetve, talán éppen Harag György, Sík Ferenc sikeres előadásainak inspirációjától vezetve, *hang- és látvány*-gondolatokkal is erősíti a drámát. A kacagó és viharos táncot lejtő fegyencek képe, a rabságához ragaszkodó Bodor Péter, az előljárók feleségei (az 1985-ös darabban még nem szerepelnek) a tüsszentőporral, a tárgyias súlyát teszik komolytalanná. A megzavarodott óra – mely Tamási „madár”-játékában a csoda – a fal elmozdulásának pillanatában megáll, Sütő Andrásnál a zavarodottságot jelzi azzal, hogy hatot üt, kilencet mutat, a valóságos idő pedig 11 óra (jelezve a diszharmonikus történelmi világ létét).

A kiteljesedett drámakompozícióban dramaturgiai következetességet igényel a rács mögötti zenekar jelenléte, amely a korai elgondolásban még nem bukkant fel. Eltérően a Bolond személyével, aki sorsát tekintve szervezettebb lett általa, hogy nevet változtatott: Dudik Csongor Horváthra módosult, s a kivégzett Horváth Károly bátyjaként fájdalma személyesebb. Amíg az 1985-ös darabban a harmadik felvonásban a tanórát követően az ápolók elvezetik Dudikot, a mostani sorsa – bizonyára az idő engedékenysége folytán is – lelepleződhet. Ahogy hülyesége az igazság kimondására csak menedék, álca a zsarnokságban. Tompa Mihály versével siratja a széthulló nemzetet, fájdalma és kétségbeesése a Világos utáni Vörösmartyt idézi a nemzeti tragédia apokaliptikus látomásában. „Megőszült az Isten” – mondja Sütő András Bolondja. Vörösmarty Mihálynál az *Előszó*ban olvasható kétségbeesett vízió: „A föld megőszült; / Nem hajszálanként mint a boldog ember, / Egyszerre őszült meg, mint az Isten”. Ki-ki más-ként nem látja tisztán az eget, a kéve ezért hullik szét – véli Sütő András nemzeti mivoltunk megmaradása fölötti gyötrelmes víziójában.

Bodor Péter megszenvettségé folytán menekülne az alkotás paradicsomi állapotába. A művészt öntörvényű mivoltában Claudia is meggyőzte, s lám, éppen az ihlető kedves az, aki gyermekáldás okán a jövő nevében rábírija a császár hódolatát kifejező alkotásra. Tragikus és feloldhatatlan kettősség szorításában teljesedik be Bodor végzete. Magánüdvössége megőrzésének reményében a művész morálisan megsemmisül. „Az utókornak nincs ítélet a fején, sem kötél a nyakában. És vegye tudomásul a jövő, hogy egyszer majd maga is jelen idő lesz a kényszerűségek kínzókamrájában” – érvel Claudia. Igen, a perc, a jelen mindig érvet, alibit(?) is szolgáltat, hogy a jövőtől megfosztassunk – innen magyarázható, hogy nevetésre hajló kedvünkben mégiscsak sirasuk Sütő András drámájának szereplőit és Bodor Péter sorsát. Nem történelmi önsajnálattunk, hanem jelenkori nyugtalanságunk végett. A lojalitás a Jövőt veszti el, az Arany János-i képet átfordítva: a dal, az alkotás művészi voltát semmisíti meg, ha nem villám-ként és a „levegőégbé” íródik; vele bukik teremtője is. A tét úgy drámai, hogy a Jövő, vagyis a megszületendő csecsemő a végső és kényszerítő erő Bodor Péter megalkuvásában – így vélte a gyulai előadásra elkészült változatában. Az életmű eddigi ismeretéből következik a Madách Tragédiáját is felidéző Jövendő, mely az anyai érzésekben mindek ellenére derülni láttatja a horizontot.

Amikor a nyolcvanas években az *Anyám könnyű álmat ígér* sokadik kiadására készült a Szépirodalmi Kiadó, a szerző kérésére Brueghel *Téli vadászat* című képe került a borítóra. Claudia anyai érzéseiben a gyermek Jézus megmenekülését idézi, a bruegheli kép a betlehemi gyilkosságot asszociálja. A heródesi időkben az életben maradt csecsemő, a gyermek jelentheti a megváltást, a Holnapot. A bitó alatt álló Kolhaas abban a holnap-tudatban hal meg, hogy Nagelschmidt a müncheni úton, a legrövidebben, kézen fogva viszi tovább a gyermeket.

A mai Sütő András Arany János aggodalmával érzékeli: „De bár fogy a nép és hazája pusztul, / És a jövődő hallgat, nem felel” (A költő hazája).

Az 1993 májusában írt változat végső sugallata: a pusztulás és fogyatkozások közepe a megszülető csecsemő sírása törheti meg a Jövődő némaságát. Tamási Áron a *Hullámszó völegényben* a fazekasmester művészváltának bukását iparosi igénytelenségében mutatja meg, Sütő András az esztétikum és politikum összefüggésében az idilli konfliktusnál mélyebben és tragikusabban látja az alkotó drámáját. A hatalommal szembeni engedékenység a művészen az embert, s az emberben a művészt pusztítja el – halljuk a drámaíró gondolataként.

A most olvasható és végleges változatban azonban a magánemberi szférából a közösségi tragikum magasába emeli a drámát azzal, hogy az egyéni pusztulás helyett most a kollektívum mártírsorsával végződik a dráma. „A párhuzamosok az akasztófán találkoznak” – mondja a Komisszár. *Vásárhelyen, a Bolyaiak városában!* A nem euklideszi geometria, vagyis a modern matematika és tudományok alapgondolata e bizarr politikai-történelmi és sors-axiómává sűrűsödik. Hiába a Császárnak tetsző igyekvés, hiába a fizetett Bolond státusza, a művészember magánüdvösségvágya – bárhonnan is próbálják a megmaradás esélyét – sorsuk egy: *az akasztófa*.

Kegyelem és ítélet három felvonásban – így szólt az 1993 májusában bevezetett darab. A gyulai előadás nyomán az új változat a kollektív tanulásra figyelmeztet: *Magyarok három felvonásban*. Amaz az egyéni, Bodor Péter sorsára utalt, a mostani a közösségi sorsra eszméletet bizarr eligazítással. S e közösségi gondolat felerősödik a darab képi utalásait, szellemét tekintve is. Csokonai, Petőfi, Tompa és Vörösmarty jelenlétére már utaltunk. Áthatják a drámát az irodalmi, erkölcsi utalások; egyféle nemzeti-erkölcsi-szellemi mitológiát is teremt *Az ugató madár*. Petőfi halálával kapcsolatosan elhangzó „potomság” Illyés monográfiáját idézi; Claudia kedvesét Katona József hőisével azonosítja: „Ó, te Bánk bánnak soha magyar földön ki nem vésző mása.” Aztán népdalok szárnyalnak fel, és a zsoldár költészete s századokat összefogó hangjai zúgnak a közösségi megmaradás óhajtasaként.

A hetvenes évek történelmi drámaiban egyének-eszmék küzdöttek; *A szuzai menyegző* már egy nép pusztulásának víziója; az *Advent a Hargitán* egy szerelmi kamardráma, ám a hegyi házikó körül kántáló, kiáltó és elnémuló emberek sorsa is a kollektív tragédia szorongattató érzésével kísért. S *Az ugató madár* számos egyéni sorsot összegez egygé, azonossá. A véglegesített változat a sortűz után már balladai magasba is emeli a közösségi fájdalmat. Az özvegyasszonyok végtelen menete, egy nép balladai siratása az Időnek mindenkorai fájdalmas gyászait idézi fel – egy apokaliptikus Duna-mencei siratóban.

„Tebenned bízunk...” – zúg a zsoldár, és képzeletünkben rendületlenül vonulnak a férjüket, kedvesüket vesztett asszonyok az Isonzóban, a Don kanyarban, szibériai munkatáborokban, Duna-deltában odapusztult és ötvenhat áldozatainak gyászolói zárándokolnak végeláthatatlan menetben, az öröklétig tartó gyászban.

Egekbe hatolóan zúg az ének: „... és te megmaradsz minden időkben.” És vajon a kegyelem megtart-e bennünket annyi gyász és fohász nyomán?

Az ugató madár születésének helyétől, a szerző házatól rövid sétányira található az egykori Postaréten a székely vértanúknak állított emlékmű, melyre Jókai Mór szavait vésték: „Törvényesen, szabad és független nemzeti állás / Intó szobra legyen, honfi, e drága jel itt”.

Sütő András a törvényes, szabad és független nemzeti és nemzetiségi állás álmával hűtlen hívséggel (Arany János) írta darabját. A történelem ihletésében „egészen, s mindig igaz” darabot alkotott.

Ne tetszelegjünk az elközönyösítő Időnek, mondjuk ki a mű súlyát: *jelentős nemzeti dráma született.*

Az *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, a *Csillag a máglyán*, a *Káin és Ábel* vagy *Az álomkommandó* más nyelveken, külföldi színpadokon is elindultak a maguk útján. *Az ugató madár*nak hasonló utat nem remélhetünk. Mégsem kisebb amazoknál, sőt: személyesebben érint, mert kegyetlenül sorsunkba vág.

A 90. zsolttár a minden idők áhítatában zúg bennünk tovább: „Mint tegnapnak ő elmúlása. És egy éjnek rövid vigyázása...” Újabb éjszakák eljövetelének félelmében hosszú vigyázások ideje szakadt ránk – éli és féli Sütő András az egykori akasztódomb és mai gyűlöletoktató városában Marosvásárhelyen, melyről Csokonai írta: „A világ abrozsán legkritikusabb hely, / Mely a csinos nyugat s a durva kelet között, / Középpontban lévén, tisztán kimutatja, / Milyen még az ember s földünk ábrázata.”

Strasbourg, 1993. július 8.–október 1. Budapest

Ezúton köszönöm meg Sütő Andrásnak, hogy *Az ugató madár* 1985-ben fogant változatát is megismertettem, és hivatkozhattam rá.

FODOR ANDRÁS

Az igazi abszurd

*Belenyugszom, hogy éjten-éjjel
órákon át hiába keresem
a biztos helyre tett
levelet, könyvet.*

*Elfogadom, hogy adatok, nevek
rakoncátlan csikókként
agyam karámjából
minduntalan kiszöknek.*

*Elfogadom, hogy napról napra több
a sorainkból végleg távozó.*

*Belátom – közben – sose múlnak el
a hamis pártfogók, a
farizeus törleszkedők,
az árulás akrobatái,
kik önzésük hintáin át,
konokság trapézairól
bukfencezve élém
a képembe hazudnak.*

*De hogy próbált barátok,
a néhány, aki még
lélek szerint rokon,
fogyatkozóban, ütközőben,
magafelejtő ólom-álom
nyűgében is, de egymást
ne tudja megtalálni?!*

*Ez rosszabb mint a múlás
egész abszurduma.*

A zöld hajón

Ágh Istvánnak

*A Hold-mágnes alatt,
ahogy ott álltam veled,
körülvett engem is
a kettős szédület.
S ahogy elindult alattunk a hegy,
hatalmas, zöld hajó,
vitorla-repesés lett,
minden mi mondható:
a visszahőkölések,
tilalmak félszava,
a testvérvallomás
kiszajdult pátosza,
a meglódult panasz
ködkürtök jeleként,
hogy vád és indulat közt
felelhes magadért,
hogy asszonyaggodalmak
és goromba atyák
hitét akár az árboc
kalózkötelmét vidd tovább.
És csak azért üvöltsd ki
keserves dühödöt,
hogy gyógyíthasson egyszer
a sebző szeretet.
Mert ha miénk az ország,
a szabadság, a jog,
minden hit bennünk él tovább,
mi értük elbukott.
Mert zöld hajónkeről végre
bármerre zuhanunk,
csak az marad az út, amit
egyetlen tétre járó
sorsunkkal mi irunk.*

JÁNOSHÁZY GYÖRGY

Ahogy Prométheusz máját a sas...

*Ahogy Prométheusz máját a sas
lyuggatta-tépte Kaukázus ormán,
egy láthatatlan, hallgatóg kakas
úgy csípi-vájjá elmémet mogorván;*

*sírkertekből jött, fosszilis madár
lándzsája döfköd, mint egy néma tornán,
míg minden keincsem elnyeli a sár,
míg elszivárog lassan száz csatormán*

*a gondolat, az emlék és az érzés,
elmossa mind e hosszú, renyhe vérzés,
a petyhüdt bőr marad, más semmi se;*

*vasseprűs szélben gyászosan nyikorgó
lélekkel hullok majd a Semmibe,
mint céltalan, szikkadt dongájú hordó.*

„All the world is a stage...”

VARIÁCIÓ SHAKESPEARE TÉMÁJÁRA

*Az ám, Jaques: színpad az egész világ –
de nem bohó lánykák, versben kesergő
legénykéek játszógnak mese-erdő
hűsén ábrándos, szép komédiát:*

*itt kerge Macbethek, groteszk Richárdok,
orgyilkosok, sírrablók, népcsalók
szövik az ármányt, mint hálót a pók,
s patkánylyukban bakó feni a bárdot;*

*nem terem itt a játszónak babér:
igazi fej hull és igazi vér,
húzzák a szájuk bár finom ítések –*

*s mikor fülledt rémdrámánk véget ér,
még tapsra sem verődik két tenyér:
magunk voltunk a nézők és színészek.*

DOBOZI ESZTER

Megint exodus

*„(Csak) védekezem Uram kezdetű
zsoltárom következik.”*

(Lászlóffy Aladár: Vidéki templom)

I

*csúcsos ívek kettős ága – milyen messze,
s messze innen „a sok régi fehér”,
messze azok a „fekete zsendely-kalap”-ok
messze innen a versbeli tél,
és messze van innen a sok „vidéki templom”,
fehér-fekete gyöngyszem a hegyek mellén,
fekete-fehér gombok a dombok hasán,
messze innen mind, mi volt: erőd,
és „erős várunk nekünk”: messze innen;
évezrek kútjába hull a havasi zsoltár,
gyopár-szirom a morzsolgató ujjak alatt:
porlik a szó, a kő, s azok a sziklák...*

II

*mert megteltek mindenek itt
kufároknak bábeli zajával,
mert bétölt mindeneket
„Albert páter”-ek
s a „szószátyár Roberto”-k hablatyolása,
mert Tartuffe-ök trónolnak a szószékeken,
kihűlt helytartók felkentjei,
és most pápábbak a pápánál,
és Orgon-képpű lovagok ezreivel
lepve a szentély,
s mállik alá a boltos ívek vonalán
– nem az alázat éneke, nem –
az aláztatásoké,
szemforgatóké, e kálomista szenteké;
már van, ki gyújtaná megint a máglyát
új s új Servetusoknak alá,
s jőnek sereggestül, kik lennének
lelkes és ámuló statisztériája
füstoszlopoknak, a lángnak,
a sülő emberhúsok szagának;*

*fölemelt fők gyülekezete!
 hová levél,
 hol bujdokolsz, „te, hősizin öntudat”?
 lettem volna bár pogánnyá,
 mintsem ez álorcák tengerébe vesszem*

III

*de megépül majd az én erősségem,
 és épül már az én templomom:
 fala fehér köd fátyola,
 talapzata gyökereknek ága-boga,
 boltos éj a kupolája,
 ég köldöke toronygombja
 harangszava zúgó nádas
 visszahajló susogása,
 titkok titka ütemére,
 mélyek mélye dallamára
 szól a zsoltár néma jajjal,
 „csontig hatol”, velőn átjár,
 és befelé hallik az én sírásom,
 visszagyűrődik én nagy panaszkodásom,
 és hangtalan lesz az én kiáltásom,
 és befelé zeng majd siralmas ének,
 mint ama régi zsidóké: Jóbé,
 Jeremiásé –
 a Felgerjedetthez, Nagy Haragvóhoz*

BENCZE BALÁZS

A filozófus

A tanítványok körülvették a Mestert. Lesték a szavait, öntudatlanul utánozták a jellegzetes mozdulatokat, amiket magyarázat közben tett, jegyezték a gondolatok összefonódott, hálószerű szerkezetbe ágyazott jelentését, annak a Mesternek a bölcselétét, aki a világon a legtöbbet tudta, akinek a zsenialitása nem hűlt ki felnőttkorára, és akinek épp ezért minden lehetősége megvolt a létező tények átfogó megismerésére. Ő volt az egyetemes tudás magisztere, nagy ígéret mindazok számára, akik a megismerés és a tapasztalat örök harcát végre megnyugtatóan le akarnák zárni. És az egyetemes tudás magisztere ekkor bejelentette, elvégezte magában, visszavonul, hogy tíz év alatt kidolgozza a választ az élet értelmére, megmagyarázza a lét okát, felkutassa az ősokot, vagy, ha úgy tetszik, az eredet és a folytatás univerzális mikéntjét.

– Sikerülni fog! – jelentette ki.

Tíz évig elmélkedett, tézisek seregeit sorakoztatta fel antitézisek hadaival szemben, hatalmas intellektusa ezekkel szintéziseket alkotott, miközben a szillogizmusok, meg a sok dedukció egymás sarkát taposta. A bazaltoszlop egy gondolatkísérlet erejéig hajlékony és intelligens lény lett, hiszen ezáltal megvizsgálhatta a világ legnagyobb bölcsseit, mint szétesett halom búzós sarat – a gömb összes létező sík felületét leképezte, a paradoxont mint egy Klein-palackot kifordította és értelmezte – a Möbius-szalagot elméletben befestette pirosra és kékre, még hozzá tengelyszimmetrikusan, a pont jobb oldalát megjelölte, mínusz nullával osztotta a végtelen négyzetét, és maradék nélkül felvezethető irracionális számot nyert vele –, végül aztán a következő sor állt össze az agyában: *„Sat in avmut a tinav.”*

– Íme – szólt az ősz doktor. – A világ értelme!

– De mit jelent ez a mondat?

– Nem tudom. Ezt a nyelvet nem ismerem – szólt az agg magiszter –, talán egyszer egy filozófus megfejti, feltéve, ha kellő dolgot megismer majd e nyelv törvényszerűségeiről.

Látványosság

Ketten hozták a szerencsétlent. Rúgkapált és nyöszörgött, de semmi esélye nem volt rá, hogy eleresszék és visszabotorkálhasson a fürdőház elé, ahol eddig üldögélt.

A gazdag és kevésbé gazdag fürdővendégek tisztességes jövedelmet biztosítottak számára immár huszonötödik éve, ő meg nap nap után a nedves kőlépcsőn ülve hallgatta a pénz kopogását, mialatt szőtte sajátos álmait.

És ekkor elkapták a karját, vonszolni kezdték – még a réztálcáját is felrúgták a nagy kavarodásban.

A nyomorult koldus csak találgatni tudta, kik rángathatják végig a poros utcán. Hallotta a zsvajt, érezte a két ember mosdatlan bűzét (a magáét már régen megszokta), és egyre megadóbban tűrte a megaláztatást, míg egyszerre le nem dobták a földre.

– Itt van! – hallotta, és felemelte fejét a porból.

– Igen, ő az – szólt egy fakó hang.

– Na. Először lássuk csak, tényleg igaz-e... – látgy szellőt érzett elsuhanni az arca előtt, majd egy suhintást hallott.

– Jól van. Kezdheted.

A koldus nagyon félt. – Zsidók lehetnek – gondolta –, de mi a fenét akarnak tőlem?

– Hé, a szentségit! – üvöltött fel rekedten. – Minek hoztatok ide? Mit akartok velem? Engedjete vissza! Mi ez a hely? Nem csináltam semmit!

– Ne félj, barátom! – szólt valaki nyugodtan előtte, egészen közel, hogy az arcába lehelt. Nem volt borszagú a szája, és a hang valamennyire megnyugtatta a nyomorultat. Feloldotta egy kissé rémült zavarát, így pillanatnyilag nem válaszolt, de kezét az arca elé emelte, és behúzódott koszos rongyai közé.

Ekkor látgy érintést érzett. Egy halszagú kéz megfogta az állát és felemelte. A szakállas, gyűrött koldusarc összerándult, tehetetlen kiszolgáltatottságában idegesen remegett, mert nem tudta, hogy megütik, vagy leköpik-e, esetleg még mást is kitalálnak, hogy aztán kiröhögessék. Lucskos sár cuppanását hallotta, érezte a dohos, nedves szagot, de máris az arcába vágódott egy maréknyi, mire ő egész testével összegörnyedni próbált.

– Ne félj, barátom!

– Ááááá! Segítség! Emberek! – köpködté a sarat.

– Nyugodj meg! Nyisd ki a szemed – hallotta a hangot.

A koldus mindent megértett. Megértette a suhintást meg a szelet. Ezek unatkozó semmirekellők, és új szórakozást találtak, hadonásztak a szeme előtt, hogy tényleg vak-e, aztán most nyugodt szívvel kínozzák, besarazzák a szakállát, és pompás tréfának tartják az egészet.

– Mocsok, rohadt népség! Dögöljete meg! – morogta, és megdörzsölte a szemét. Vágott egy grimaszt és – kénytelen volt kinyitni a szemét, mert valami újat érzett.

Várt egy pillanatot, majd megszólalt:

– Röhögjete! Na, mi lesz, röhögjete!

De senki sem röhögött...

Leginkább úgy lehetne leírni ezt az új érzést, mint fájdalommal rokon, mégis kellemes, de legfőképpen új állapotot – a koldus most ijedt meg a legjobban. Ahol eddig lilás és fekete foltok kavargtak, és néha napközben, ha felemelte a fejét a meleget sugárzó dolog irányába, szúrós szikrákat is érzett, most különös, eddig ismeretlen zavarosság jelent meg.

Határozott, nem vibráló – formákat látott.

A hagymaszag helyén egy loboncos hajú zsidó guggolt. A két izzadságszagú ismeretlent is megtalálta, mint megtermett, szakállas fiatalembereket.

– Ilyen lenne a világ? – meresztette a szemét.

És ekkor megtalálta a nyugtatgató hangot is. Előtte ült, mint kopott ruhájú, vöröses szakállú, a többiektől elütő tekintetű férfi. Mosolygott.

– Látsz, barátom? – kérdezte.

A koldus hunyorgott és félt. – Mi ez? – nézett körbe.

– Mi ez?

– Isten visszaadta a szemed világát – felelte a vörös szakállú.

– Minek?

– Láss, barátom! Nézd a világot, amit Isten alkotott. Ő nagy és hatalmas! Láthatod. – A vörös szakállú felemelte a karját, és körbemutatott. A koldus követte a szemével a mozdulatot, és megpróbálta azonosítani a megszokott ingereket ezzel az új érzéssel. Eddig szagokban és hangokban gondolkodott, ezek határozták meg az ő nagyon is mozgalmas világát. A pénz a hangjával, a csörrenésével árulta el az értékét, és az adakozókat szaguk alapján tökéletesen meg tudta különböztetni. Jeruzsálem utcáin épp elég sokféle por és akadály volt ahhoz, hogy a megszokás által beidegződött kis útjain biztosan tájékozódjék – házsarkok, gödrök segítségével tudta megállapítani, hol jár, és a házakból kiáramló jellegzetes illatok után szinte tökéletes képessége volt akár a hátralevő lépéseket is megmondani hazáig. Többet nem is akart. Élt, és – tulajdonképpen boldog volt.

– Boldog vagy, barátom? – kérdezte a vörös szakállú. – Nem kell többé koldulnod. Mehetsz az emberek közé, élhetsz, mint más.

– Engedjetelek haza! – állt fel a koldus.

– Tessék – a közönség félreállt, és a koldus megindult. De vissza is fordult, és dühösen így szólt:

– Es most mi a fenét csináljak? Így nem koldulhatok!

– Dolgozhatsz – szólt a vörös. – Hiszen ép a szemed...

– De mikor semmihez se értek, mert tízéves korom óta koldulok! Az istenit az egésznek! Ki ad nekem így egy garast is, mi?! Mi a szart csináljak? Mi?

– Tanulhatsz valami munkát. Bármit, érted, barátom...

– Nem vagyok a barátod! Csináltad volna a trükkjeidet magadon! Te most nagyokos leszel, doktor, meg minden, én meg megnézhetem magam. Holnap már egész Jeruzsálem erről fog beszélni. Mutogatnak majd rám, és ha kiülök koldulni, kiröhögnek; „hiszen te látsz, haver, ne itt sajnáltasd magad!...”

– De hiszen...

– Mít fájtsz neked, hogy én ott ültem a helyemen, és vittem haza este a rohadt kis pénzemet. Elvetted a kenyereimet! Rohadék! Szemét! – ordította a koldus, és nekiugrott a vörösnek. Ketten alig tudták lefogni.

– Ez a hála, te szerencsétlen? – rázta meg az egyik, aki idehozta. – Ahelyett, hogy kezet csókolnál neki...

– Micsoda!? Hogy én? Hogy száradna le a kezed, te disznó! Eleget vertek a rómaiak is, a katonák, de ennél az is jobb volt! Tudtam, hogy abbahagyják, és visszamehetnek a helyemre. De most hová menjek, MEGMONDANAD? Éhen fogok döglenni! – rikácsolta, majd leköpte a vöröst, aki némán ült, le sem törölte az arcát.

A barátai végül elkergették a nyomorultat, és ismét körbevették. Mélyen hallgattak, csodáról szó sem esett.

És másnap reggel a koldus ült a fürdő előtt, nagy, vérfoltos kötéssel a szemein.

GYŐREI ZSOLT

Talizmán

*Te is vagy és velem is.
Kettő ez a tájék.
Én is vagyok s veled is.
Egyetlenegy játék.
Sok percünk e kettőn:
Két ívből egy prizmán
Fényből enyhül hővé.
Szerelem? Talizmán.*

Némaság

*Levélbe bújt csupasz ín.
A nyárfák színes násfák.
Csönd az alkony. Csupa szín.
A hársfák színes hárfák.

Fák éje. Sok keopasz ív.
Eltörök most. Vén az ág.
Pár színt talán lop a szív.
Nincs már csönd. Csak némaság.*

Méhnek himnusza

*Intek röpkén, visszaporzol,
Szirmod ringva összeborzol,
Kedvesem!

Limlomot nyújtsz s liliomot,
S nem volnál szebb milliomot
Ad'va sem!

Rólad virágokat szólok,
Eléd világokat szórok
Napra-nap!

S ha lep bánat őszi romja,
Értem kezed nősiromja
Kapva kap!*

Dér

*Dér terjeng a szelíd fákon,
Ráncot érik homlokom,
Elhallgatok, hogyha fázom:
El a fázást hallgatom.*

*Jaj, kötésnek még elég jó,
Faág őríz levélszárat,
De mert kötöz, azért béklyó:
A rötté őrzött levél fáradt.*

*Maradnék még meg teneked,
Meg ha nem indulnék holnap,
Tavasz öl el dért, teleket:
Álmunk ébredésbe korhad.*

VESZELKA ATTILA

Hódolat Wittgensteinnek

*A csend varázsa apró zajok szülötte
s szemednek fénye összjáték csupán.
(Bolond elmével összhangzást keresve
kilátni velünk létünk ablakán.)*

*És lásd, e késő nyár szimfóniája
ez is csak apró tényekből szövött.
(Haldokló kertek végső orgiája
a visszatérő elmúlás előtt.)*

*S te is csak az vagy, én is az vagyok:
összhangzatrendbe foglalt földi káosz,
látszólag egyben sokszázféle más,*

*akár az évvé összeállt napok,
árnyék, amit a napszak meghatároz.
Csupán egy Tél előtti látomás.*

Altató

*Szegény Yorick,
a Holdnak méze megmarad,
ne félj, nem veszted el,
s a száraz gallyak rút zörgése
itt marad veled:*

*te már magányos nem lehetsz.
Tanuld, Yorick becsülni
néma énekét a kőnek,
s tanuld meglesni titkait
az éj sellőinek.*

*Szellő simítja ősülő hajad, Yorick.
Látod, a négy elem, a föld, a tűz,
a víz, a lég imígyen egyesül
irgalmas lényvé, mely karjába zár,
csak hűnyd le szép szemed,
s érezned kell, miképpen zeng
világod húrjain a tékozló idő.*

*Az álom most még elkerül, Yorick,
de nem késik soká, már hallom szárnyait,
amint a mélység halk hullámain
feléd sodródik félszegen:
te már magányos nem lehetsz,*

*veled lesz immár végleg mind a négy elem,
amíg csak élsz, és túl azon:
mert megszületted s létezel,
szegény Yorick.*

Ébresztő, Rimbaud!

in memoriam Futó György

*Kölyök Shakespeare,
részeg szabadúszó,
hőse idült szodomáénak,
aszfalton fetrengő, alkoholos fuvolás:
hova lettél?
Elhagytad, pajtás, Európát,
s úgy hírlik, vissza se térsz már.
Szólj, Rimbaud! Mondd, nem igaz!
Jössz már miközénk, a fertő fenekére,
ahol új és új kancsó
vértűzű borral jó Ganümedész
s tölti kupánk! Nézd-
Bacchus-buja, alabástrom bőrű,
remegő fenekű, érett mellű,
bővérű, érzéki hetérák roznak előttünk:
csak Te hiányzol!
Hagyd hát el a Sargassó
hinaras, algás vizeit!
Állj szélbe!
Csattogjon a gaff-rúd,
pattanjon az árboc,
Szent Elmó lángja vezesse hajód!
Hallgasd csak:
hangolnak már odafönn
Demiurgosz angyalai,
s aurum ragyogású harsonaszóval
várják jöttöd!
Nélküled árva e föld.*

KONCZ ISTVÁN

A Tisza partján

Háború lesz.

*A parton elvirágzott a fűz
s a jegenyenyár –
apró pelyhe zilálva száll –
felleg sunyit,
a tények lelke a táj.
Elidőzik a gyors röptű madár
a táj felett – köröz –
alá árnyéka s tolla hull,
aztán a kör – az égi jel,
bezárul.*

*Szorul a hurok a szemhatár körül,
s a részletek finom rajzán
a távolba tűnő nyárfasor,
mint túlparti kiáltás –
hosszan, elnyúltan, ahogy
a fáradt menetelők –
szorongva menekül.
Itt, a Tisza partján, most
megszűnik valami –
amit még őriz a látvány,
már régen nem több
a puszta múltnál –
s csak a múlt – a megszűnés
nem fáj.*

*Szél borzolja a vizet,
zavaros árnál rímelve
csobban a lombok közt
rejtőző, idegen
napsugár –
s a parton kuksoló gondolat
rádöbben,
hogy a létezés már csupán-
csak kép, egy makacs látvány,
amely, akár a tavasz, ősz,
tél vagy a nyár,*

*a múltból visszajár,
s vele a bájoló idill:
az eltévedt Loreley.*

*Nehéz a lég,
a rabszolga humusz zihálva
horája terhét –
magot, bogarat –
s a fúrge gyík is
elhagyja fészket –
nyomán fázósan szárítja
fonákját a tavaszi fű; –
miféle értelem szabhat így
törvényt,
élni csupán a puszta létért –
ha mindössze ennyi a tét
és a hűség.
Fordul a szél, s moccan a csend is,
már-már alig kivehető,
hogy valóság-e a távoli harangzó,
vagy csak bent szól,
Petőfi verseiből.*

*Átok sújt mindenkit,
aki már egyszer ölt,
akár szívében is,
vagy csak úgy, hogy históriát ír; –
torlódik a víz és a felszín,
hullám s lelkiismeret összecsap,
borzongva szétterül –
a mélyben örvény dúl,
ősi, vak erő –
a bűn örök életű.
Távoli rétet kémlel
a riadt őz,
füle feszülten a csendre
figyel,
felcsapja kis fejét,
szökell egyet,
s úgy tűnik el a képből,
mint jelentéktelen részlet
a festő emlékezetéből.*

Háború lesz.

Virágének

Virág Ibolyának írtam

*Jel a vers –
rejtélyes virág-köszöntő,
bibéje sorsa menti álmainkat.*

*Várakozás a vers –
biztos csillag-érkezés,
az éjszaka magányát tömíti a bájoló ütem.*

*Mérték a vers –
kitartó műhely-távlat,
rendszer szerkesztő mélysége hétköznapjainknak.*

*Vágyakozás a vers –
eszélős szakadék-háttér,
csókjaink élménye szab sorsot így minden harcnak.*

*Beteljesülés a vers –
okos képzelet-határ,
hogy örökre elveszítsük céljainkat.*

*Panasz a vers –
eltévedt üstökös-magány,
s szorong a jó barát is, ha veled kitart.*

*Boldogtalanság a vers –
végzetes lepke-halál,
pusztulást kereső, új lázadás a mámor, immár.*

*Pénz a vers –
csillogó júdás-tallér,
feszül a tarsoly, s a keresztre feszített szó is.*

*Igazság a vers –
bírák orgiája,
a bosszú mítoszt teremtő nagy csodahozomány.*

*Vér és élet a vers –
elpusztíthatatlan elefántcsonttorony,
a költő legszebb, amikor a szerelemről dalol:
mert minden a világból csak csók-jelkép, csók-jelkép.*

A füst dolga

Vége a vakációnak; –
ólomszürke esőfelbők
s a gondolat
dolguk után néznek,
s ami maradt a nyárból –
az éretlen dinnye
íze,
és kígyózó vakondtúrások
már, mint terhelő
bizonyítékok, csak
ügyészükre várnak; –
dolga után néz,
akinek még akad
dolga –
a tyúktolvaj és alkimista,
mert ez a rend,
s megbízható csak így lehet...
araszoló bogárra kicsapott
eb csahol,
valahol tüzet raknak,
füstje röghöz tapadtan
lent szimatol,
s az ébredő szél nyomába
ered.

„A homo moralisnak átkozottul nehéz a sorsa.”

BESZÉLGETÉS KONCZ ISTVÁNNAL

– *„Itt járt Koncz István, feljegyzem emlékezetül.” – írja Élmény, in perfectum című versének befejező gondolataként. Talán egész költészetének alapeszméjeként értelmezhetjük ezt? Pillérnek, amin három eddig megjelent kötete nyugszik, talán programnak?*

– Azt hiszem, hogy ez a sor egy élethelyzet konklúziója. A költészet funkciója kezdettől fogva foglalkoztat. Moralista típus vagyok, maguk az igazságok, az élethelyzetek azok az impulzusok, amik elvezetnek a poézisig, nem elsősorban játék vagy paszsió, vagy szórakozás. Állandóan szükségét érzem, hogy az igazoltságát, végső fokon a funkcióját érezzem a költészetnek, még akkor is, ha ez a költészet csak magamnak készülne, és nem is kerülne közönség elé. Máskülönben képtelen lennék arra, hogy alkotó módon műveljem a poézist. Itt meg kell jegyezni, hogy mintha egyenértékű lenne a poézis tettenéréseivel, rögzítésével, a versírással annak a befogadása is. Lehet, hogy mint befogadó jelen tudnék lenni a poézisben, de rögzíteni, leírni nem. S ez tulajdonképpen az a dilemma és az az aggály, hogy vajon abban merül ki a poézis, hogy pusztán jelenlétet tanúsít, vagy netán attól többet, esetleg egyéb funkciója is van? Azt hiszem, ez a sor inkább egy keserűbb, rosszabb hangulatú állapotban íródott, amikor ez a bizonytalanságérzet uralkodott el rajtam, vajon tettem-e többet, mint hogy leírtam: itt jártam, jelen voltam.

– *Művészetének egész alapszíne meglehetősen sötét. Alkati, társadalmi, történelmi okai vannak ennek?*

– Én szeretem az irodalmárokat két csoportba osztani: a homo moralis és a homo aestheticus kategóriákba – más értelemben, mint Kosztolányi. Bár a természetben vegytiszta formában a dolgok ritkán fordulnak elő, így végletes és vegytiszta formában ezek a típusok sem, azonban egy-egy költőnél meghatározó vagy az egyik, vagy a másik. Mindkét tulajdonság veleszületett. A homo moralisnak átkozottul nehéz a sorsa. Ugyanis nagyon nagy veszélyt rejtenek magukban az igazságok, a morális igazságok is. Nagyon embertelenek tudnak lenni, visszajukra fordulnak, s emiatt mindig óvatos az, aki ehhez a típushoz tartozik. Az igazságok háborúhoz vezetnek, ha nincs képessége a költőnek a megalkuvásra. Ha elfogad vagy megért, akkor ez ellentétben áll az ő alkattal. Ma különösen nehéz a helyzete, hiszen ma az aktuális igazságok, sőt a múlt igazságainak korát éljük, és ilyen szituációban az igazságok, az elvek valóban egyszerre háborús mozgósítások is lehetnek. A homo moralis épp ezért óvatos, igyekszik elkerülni az aktuális igazságokhoz való elkötelezettséget. S bármilyen meglepően hangzik is, az értelmiségi magatartása ezekben a korokban inkább az anarchizmus felé hajlik, nem kötelezi el magát egyik igazsághoz sem. Az anarchizmusnak rossz a kicsengése, általában a rendbontással, a rend elleni rebellióval azonosítják – különösen Lenin ijesztgette annak idején a nyárspolgárt az anarchizmussal épp azért, mert az anarchista nem tud fegyelmezett katonája lenni egy igazságnak, s különösen: fegyelmezett tagja lenni egy pártnak.

– *Önmagát is ebbe a homo moralis típusba sorolja?*

– Igen, ebbe a kategóriába tartozónak érzem magam.

– *Ezért szólal meg ilyen ritkán?*

– Talán ezért is, de voltak olyan időszakok, amikor naponta írtam verset, tehát nem ez az, ami blokkol, paralizál, hanem épp a szituáció. Ugyanis a homo moralis helyzete állandó meg hasonlításokkal jár – önmagával és a világgal. És tulajdonképpen ez a keserűség vagy lehangoltság, vagy szomorúság ezeknek a meg hasonlításoknak egyrészt kivetülése, másrészt feloldása is.

– *S ennek eszköze mindig a vers volt?*

– Írtam én novellákat is, tanulmányokat is, és szeretnék is még írni, mert hiányzik a próza. Ugyanis az alkotás folyamatosságába beletartozna – legalábbis nálam – az epika mint kifejezési lehetőség.

– *De a vers nemcsak művelt műfaja, hanem témája is költészetének. Domonkos Istvánhoz írt Párbajversében az élet és mű elválaszthatatlanságáról ír, a Virágének című versében pedig: „vér és élet a vers”. Ez valamiféle ars poetica? A vers mint a vers témája. Újszerű ez irodalmunkban.*

– A Virágének a 70-es évekhez kötődik. Úgy tűnt abban az időszakban, hogy a poézis tettenérésének, a versnek egy pótolhatatlan funkciója van, metafizikai értelemben vett irracionális jelentése. És egyedül csak így fejezheti ki magát az ember a saját végtelenségében, a saját totalitásában. Bármiről szóljon is a vers, legyen az egy pillanattörredék életérzése, kellő érzékenységgel, kellő tettenéréssel maximálisan és totálisan kifejezheti magát az ember, és csak így fejezheti ki magát. És ez valóban elfogható úgy, hogy ez valamiféle fetiszizálás a versnek.

– *Hiszen az intellektuális és az érzelmi világ számtalan jelensége van jelen a versben, ami az ember életét megtölti.*

– Igen, és ezért is kötöttem egy időszakhoz ezt a verset, mint rám jellemzőt, ugyanis azóta ez a fetiszizáló felfogása a versnek már nem jellemző rám. Valahogy a másokhoz szólás, a megszólítás kényszere is megszűnt. El tudom képzelni azt, hogy valaki ír, magas szinten ír, és egyedül csak önmagának, méghozzá esetleg anélkül, hogy ez különösebb élvezetet vagy örömet jelentene, csupán azért, hogy tetten érte magát, rögzítette magát az adott pillanatban, az adott helyzetben.

– *És a cím, a Virágének?*

– Ilyen irracionális must fejeznek ki a gyönyörű középkori virágénekek, még gondolatíságot is tartalmaznak. Tehát ismét az a totalitárius kifejezési lehetőség, megszólalás, ahol az értelem érzékenysége és az értelem érzékenysége egyszerre reagál a helyzetre.

– *Igen fontos motívuma költészetének a máglya is. Harmadik kötetének érdekes a címe: Ellen-máglya. Csak a máglya-szimbólum ismeretében tudnánk megmagyarázni ezt a talányos fogalmat.*

– Kifejezetten az eretnekegető máglyák képzetéhez kapcsolódik, ahhoz a szorongáshoz, ami a szabadon gondolkodás üldöztetéséből származik. Az ellenmáglya pedig kettős értelmezésű. Egyrészt dacolni az üldöztetés lehetőségével, ugyanakkor álca is. A kalandozó magyarok útját jelölték – állítólag – a nyugati népek ellenmáglyákkal, a megtévesztés szándékával. Örtüzként is elfoghatók ezek, ugyanakkor eltájoló funk-

ciójuk is volt: én ismerem a máglyák helyét és rendeltetését, de ez mást eltávolít, ahogy leírtam ezt a Róma égése – ellen-máglya című versemben is: „Ez az ellen-máglya / a szemfüles ügyész / majd kétszer is aláhúzza / a zagyva fogalmat”.

– *Meglehetősen egyedüli a lírája a mégoly gazdag vajdasági avantgárd költészetben is. Tudatosan függetlenedik a hatásoktól?*

– Helyzetemet meghatározta az indulás ideje. Én az 50-es évek első felében jelentkeztem először írásaimmal. Abban az időben kíméletlen boszorkányüldözés folyt az „informbüro számára gyanús” személyek, főleg értelmiségiek ellen. Az ekkor induló fiatalok táborát szinte szétverte ez a hajsza, ez a terror, ez a nyomás. Bár fizikailag együtt voltunk hajnalig tartó beszélgetésekben az akkor induló Symposion-körben, engem mégis magányosnak tekintettek.

– *Egy kritikusa szerint szándékos következetességgel határolja el magát az irodalmi élettől, a táboroktól és irányoktól. Igaz ez a szándékosság?*

– A Vajdaságban igazából irányzatok és táborok nem léteztek. Inkább generációk szerint tagolták nálunk az irodalmat. A Symposion-generáció fellépésével kialakult egy másik tagolás: a modern és a hagyományos szöveg szerinti.

– *De Koncz Istvánét nem lehet sem a modern, sem a hagyományos szövegekhez besorolni. Talán a kettő kontaminációja?*

– Nekem nem jelent meg az első kötetem. Ugyanis – bár ilyen kizárólagossággal nem szabad foglalkozni – mondhatom, hogy azok közül, akik később aktívak maradtunk, az első avantgárd szövegek többé-kevésbé tőlem kerültek ki. Mégsem jelentek meg. Bár Major Nándor, az Ifjúság című lap irodalmi rovatának vezetője biztatott, sőt bujtogatott, mert nagyon jónak és fontosnak tartotta ezeket a verseket, de ezt a lapot nem érezte megfelelőnek a versek közlésére, mert szerinte ezek kimondottan irodalmi lapba valók. De kimaradtak a Híd című irodalmi folyóiratból is, és mire az első kötetem, az Átértékelés 1969-ben megjelent, ezek a versek valahogy már nem voltak aktuálisak.

– *Akkorra már túllépett az avantgárd korszakon?*

– Az avantgárd nagyon-nagyon fontos zsákutca. Ugyanis annak a megjárása nélkül nem lehet tájékozódni. Nagyon leegyszerűsítve: kaland. De inkább zsákutca, mert ha vezetne valahova, nem kellene kijutni belőle. Ennek a bebarangolása nélkül egy-síkúvá, egyenylvűvé válik a vers. Nem mondhatnám, hogy én hátat fordítottam az avantgárdnak, nagyon sokat fölhasználok belőle, különösen a szürrealista képszerkesztést. Még gimnazista koromban véletlenül rátaláltam Kassákra, s az a félkötetnyi vers kézről kézre járt az egész Vajdaságban. El voltunk képedve attól a lehetőségtől, attól a távlattól. Mindenki „kassákos” volt egy kicsit.

– *Lírájára elsősorban nem a díszítettség jellemző. Egyedül áll ezzel az „ellenbarokk” költészettel, vagy az egész nemzedékre jellemző?*

– Az Új Symposion indulásának idején – különösen az avantgárd szövegek esetében felmerült a dilettantizmus dilemmája. Úgy tűnik, hogy a hagyományos szövegek-nél könnyebben felismerhető a felkészületlenség. A modern szövegeknél is nyilvánvaló, hogy rengeteg a szélhámoskodás. Valaki leír valami zagyvaságot, és hasra esnek tőle, hogy milyen nagyszerű szöveg. Ezért kezdett el foglalkoztatni az, hogy meg kell találnunk a kritériumokat, a mércéket a modern szövegeknél is; vagyis azt, hogy mi a nem tudás leplezése, és mi a valóban modern, újszerű, originális kifejezés. És akkor

kezdttem el önmagamnál is keresgélni, és akkor jöttem rá, hogy milyen rettenetesen fontos a szelektálás, mert ha az ember sokáig ismételi, mondogat valamit, beleszeret, és erővel begyömöszöli a versbe. Nem kell félni megszabadulni a fölöslegestől, a funkciótlan képektől. Így tűntek el verseimből a fölösleges díszítőelemek, vagyis az ornamentika. Egy vers 30–40 sorából meghagytam 7, 8, 10 sort. Az ornamentikát helyettesítették azután – amit én nem szerettem magamnál – a parabolisztikus képek (ez nem egészen költészet, hanem valami más: filozófia vagy mesterség).

– *Tájköltészetéből hiányzik az idill. Filozofikus művek ezek is. „Vége a vakációnak” – írja A füst dolga című versében, ahol ólomszürkéék az esőfelhők, „araszoló bogárra ki-csapott / eb csahol”, és a füst „...röghöz tapadtan lent szimatol”. Talán belső táj ez?*

– Ez a táj megélésének, a tájnak mint élménynek a kérdése. Az idill nem szükségszerűen az önfeledtségnek vagy a könnyedségnek, vagy a gondnélküliségnek a szinonimája, hanem egy adekváns átélése, és az átélés, még hogyha nem is önfeledt, akkor is egyfajta boldogság, és ilyen értelemben idill.

– *Jelentős „tájverse” az 1987-ben íródott A Tisza partján című is, melynek kerete egy igen kemény, tényszerű kijelentés: „Háború lesz.” Miféle előérzet volt ez?*

– Tito halála után egy-két évvel, aki kellő érzékenységgel figyelt, nem tájolta el magát, az mind láthatta. Megdöbbenő, hogy tényleg nem látták az emberek ezt a veszélyt. Szeli professzor egy másik Tisza-versemmel (A szép Tisza is más) kapcsolatban elemezte is a metafizikai jelentőségét nálam a tájnak. A Tisza partján címűben ezzel megállapítással még vitatkozni is lehetne, hiszen ott majdnem leltárszerűen jelen vannak a táji elemek, maga a fizikai táj is. S ez így sikerült – amit nagyon hízelgő sikernek tartok –, a fizikai táj megjelenítésével párhuzamosan jelenik meg a bennem lévő metafizikai táj is.

Ami az indító- és zárómondatot illeti: kimondottan műhelyszempontból lehet érdekes a vers születésének története, természetrajza. Valamikor 84-ben, tehát pár évvel a vers születése előtt meglátogattam Domonkos István, Maurits, Bordás Győző – nem tudom, kik, még néhányan voltak. Este a helyi fürdő éttermében vacsoráztunk, beszélgettünk. Egyáltalán nem irodalmi, inkább személyesebb jellegű, könnyed, jókedvű beszélgetés volt. S egyszer csak teljesen váratlanul az akkor már egyébként Svédországban élő Domonkos István odafordul hozzám: „Mit gondolsz, Pista, lesz-e háború?” Annyira meglepett a kérdés, mert egyáltalán nem illett sem a beszélgetés témájába, sem a hangulatba. Hirtelen semmit sem tudtam mondani, annyira meglepett. Ő meg, mint aki nem is várja a választ, folytatta a beszélgetést. Ezen én morfondíroztam, s nyilvánvalóvá vált, hogy az ellentmondások olyan erősen, intenzíven halmozódnak, így szorultunk zsákutcába, hogy nyilván elkerülhetetlen lesz a háború. Körülbelül húsz perc múlva megválaszoltam, hogy lesz. Hazamentem, de nem tudtam ettől a sortól szabadulni: háború lesz. Hirtelen leírtam, aztán ültem a sor fölött, de nem tudtam mit kezdeni vele, ott maradt a papíron. S egyszer a májusi ünnepek alkalmával valahogy bóklászoltam a Tiszán, szövegeződött bennem valami, és akkor beugrott az a gondolat, hogy ez az idill, ez az egész minthogyha egy közeli háborút revelálna. S akkor írtam meg – rá egy-két évre –, amikor így megéltam a Tiszát, vagy azt a pontot, vagy azt a pillanatot, akkor jelentkezett újra a „háború lesz” érzése.

– *Ez az előérzet sajnos most valóság: háború van. Az egyébként sem gyakran publikáló Koncz István hallatja-e most a hangját?*

– Nem. Már egy pár éve nem írtam. Amit az idén írtam, inkább torzó. A beszélgetésünk kezdetén beszéltem a homo moralis átkáról, sorsáról. A meghasonlások át-hidalására – amit jelent nekem a vers – nincsenek meg a szavak.

Gimnazista koromban találkoztam először Móricz Zsigmondnak azzal a röpirat-szerű írásával, amelyben így szól ez a közéleti érzékenységu ember: „Ne politizálj, építkezz!” Nagyon kiábrándítóan hatott rám ez a felszólítás, valahogy úgy éreztem, hogy ez kiskorúsítja a magyar polgárt. Komoly perbe kerültem Móriczcal, s bár néhány évtized eltelt azóta, mindig vissza-visszatértem ehhez a gondolathoz.

Próbáltam valahova tenni, éreztem belőle valamit. De istenigazából most értetem meg: vannak történelmi pillanatok, konstellációk, amikor bármilyen nemes szándék, bármilyen igaz hirdetése, közlése maga ellen fordulhat, és nem azt a funkciót tölti be, amiért a szándék, elképzelés létrehozta. Ez engem rettenetesen leblokkol. Ijesztőnek tartom azt is, amikor az igazság nem azt a célt szolgálja, hogy összekössön, hogy szót értsünk egymással, hanem háborúra mobilizál, háborúba küld.

Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván

K R I T I K A

Meggésett jegyzetek

BENEY ZSUZSA JÓZSEF ATTILA-TANULMÁNYOK CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

Beney Zsuzsa több mint huszonöt esztendei intenzív József Attila-olvasat, József Attila-értelmezés hozadékát foglalta össze, amikor különböző időpontokban írott esszéit kötetbe gyűjtötte, és 1989-ben megjelentette. A József Attila-kutatás, az úgynevezett szűkebb szakma azonban már a könyvet megelőzően is jól ismerte Beney Zsuzsa munkásságát, s nem csupán azt az öt tanulmányt, amelyet e kötet tartalmaz, hiszen Beney Zsuzsa régóta jelen van nem csak a szépirodalomban, a költészetben, de különösen az irodalmunkból gyakran hiányzó esszéiben és a tudományos problémákra rákérdező értekezés világában is. Ezt bizonyította az *Ikertanulmányok* (Tanulmányok a huszadik századi magyar irodalom köréből, 1973), és a *Nyitva van az aranykapu* (Verselmzések gyermekeknek, 1979) című köteteivel, de azzal is, hogy szerepelt a hetvenes évek kutatásait reprezentáló *József Attila útjain* című gyűjteményben. Munkásságát a szakma jól ismerte és ismeri, eredményeire hivatkozott és hivatkozik.

Már korábbi tanulmányaival is bizonyította, hogy – rendkívül érzékenyen – mindig a legfontosabb kérdésekre figyelt. Az Erdődy Edit szerkesztette tanulmánykötetből is kiderül, hogy Beney Zsuzsa az elsők (Bokor László, Szabolcsi Miklós, Szőke György, Tamás Attila, Sárközy Péter) között szólt a költő jellegzetes motívumairól, képzetéről, tett kísérletet verseinek tipologizálására.

József Attila-képe a kutatókéi közül talán Szőke Györgyéhez áll a legközelebb, amint ezt a már hivatkozott kötetben szereplő *József Attila két késői versének Isten-képe* című Beney-írás és a *József Attila apaképe* című Szőke-tanulmány olvasat-párhuzamosága is jelzi. Beney Zsuzsa is azok közé tartozott-tartozik, akik fontosnak tartották újra meg újra szembesülni József Attila betegségének kérdésével, mert látni akarta, milyen küzdelmet vívott önmagával is a költő. Az elsők között volt, akik feltételezték, hogy a költőnél „a harmincas évek eleje óta jelentkező gyomorpanaszok már a fejlődő skizofrénia kóros szervérzékelései lehettek”. (József Attila útjain, 271.) Ma érezzük igazán – immár a kutatás története szempontjából is – fontosnak, hogy Beney Zsuzsa már ebben, az eredetileg 1977-ben írott munkájában nem csak a költő betegségének kérdéséről, de kezeléséről, kezelőorvosairól is szól, részletesen ír például a költő és orvosa: Gyömrői Edit viszonyáról, arról, hogy ez költészetének „milyen gazdag kibontakozásához vezetett”, ugyanakkor hangsúlyozta azt is, hogy „felelőtlenség lenne” arról beszélni, hogy az orvosnőhöz fűződő kapcsolat „hogyan befolyásolta” – befolyásolta-e egyáltalán – a költő betegségét. (Ennek igazi jelentőségét akkor értékelhetjük, ha belegondolunk, hogy az akkor felerősödött idevonatkozó kutatások folyamata bizonyos, többé-kevésbé lezárhatónak látszó szakaszba csak a nemrég megjelent *Miért fáj ma is?* c. tanulmánykötettel jutott.) A hetvenes években vál(hat)ott igazán releváns kérdésre József Attila freudizmusa. Beney Zsuzsa a század kultúrájának-művészetének egészére egyszerre kitekintő gondolkodásról tesz tanúbizonyítást, amikor ezzel kapcsolatban megfogalmazza, hogy a költő, amikor „a freudi szemléletet magáévá téve, felismeri bü-

nösségét... közvetetten valószínűleg a huszadik század egyik legfontosabb, s mind fontosabbá váló életérzésére rezonált". (József Attila útjain, 263.) A hetvenes évek jellegzetes irodalomelméleti eljárása, megközelítésmódja volt a költői magatartásformák vizsgálata, ebben is együtt haladt a kutatással Beney Zsuzsa. Amikor például az említett kötetben Sárközy Péter a tudatosság és ösztönösség egységéről (240.), Tamás Attila az önmegeteremtés lehetőségéről (202–205.), akkor Beney Zsuzsa is hasonló problémákról szól, mégpedig az intelligencia és érzékenység összefonódott kettősségéből született magatartásformáról, mely az én mikrokozmoszában a sors makrokozmoszának analógiáját látja (261.). További példák sorolása nélkül is megállapítható, hogy Beney Zsuzsa azok közé tartozott, akik megkísérelték megújítani a József Attila-képet, akik saját munkásságukkal jelentősen befolyásolni-alakítani tudták a kutatás arculatát.

Azt ugyanakkor éreznünk kell, hogy a könyv szerzője klasszikus értelemben nem irodalomtörténész, nem az irodalomtudomány kritériumai szerint építkező munkát ír, sokkal inkább a szépíró, a gyakorló költő szembesül – nem egyszer a saját primer költői gondjaiban is segítséget adni látszó – József Attila értékrendszerével, költői-emberi alkatával, nyelv- és világszemléletének sajátosságaival. Ezt, a költői gyakorlatból (is) fakadó érzékenységet, gyakran különös empátiás készséget és – az irodalomtörténet-íráshoz viszonyítható – másként látást már a Szerb Antaltól választott mottó is magyarázza. A mottó így szól: *„És vannak modern költők, akiknek varázsa az, hogy szavaik és képeik túlmennek az értelmén, váratlanságukkal megráznak és fogékonyra tesznek a Nagy Titok megsejtésére – ilyen volt közöttünk József Attila.”* Már e mottó megválasztása is sejtetni engedi, hogy a kötetben nem irodalomtörténeti dolgozatokkal, nem egymásra épülő koherens egységet, egészet képező irodalomelméleti rendszerrel találkozunk, hanem szembesítést és önvizsgálatot is mutató esszékkel, költői világnépek-elemzésekkel, versértelmezésekkel, emberi helyzetek vizsgálatával ismerkedhetünk meg. Ezért, bár kötelességünk kifogásolni helyenként a szakirodalmi hivatkozásokat vagy legtöbbször azok hiányát, végső soron nem csodálkozhatunk azon, hogy – lábjegyzetek, oldalszámok, sőt tételes bibliográfia stb. nélkül – az adott kérdésekre vonatkozó szakirodalomból vagy csak a valóban legfontosabbakra utal a szerző, vagy azokra (de csak nevüket említve), akiket véletlenül ismer, akiknek az írásával valahol találkozott vagy akikről úgy gondolta, hogy hozzá hasonló módon közelítettek József Attilához (leggyakrabban Szabolcsi Miklós, Pór Péter, Szőke György szerepel szöveg közben a tanulmányokban), s ugyanakkor ez magyarázhatja azt a hiányérzetünket, hogy számos, időközben mások által is elemzett motívum, képzet értelmezése során Beney Zsuzsa még csak nem is utal a szakirodalom idevonatkozó részeire. Hasonló módon gondot okozhat, hogy Beney Zsuzsa tanulmányai ismétlésekkel terhesek. Az ismétléseket azonban maga a szerző is érzékeli, meg is fogalmazza az okot, tanulmányainak válogatásáról szólva ezt írja: „Van köztük olyan, amelyet eredeti formájában közlök, és van olyan, amellyel kapcsolatban megglátásaim annyit mélyültek, hogy jobbnak láttam azokat még egyszer megfogalmazni. Újra meg újra ugyanazok a versek érintettek meg, azok, amelyekben a magam számára is egzisztenciálisan fontos kérdésekkel találkoztam – csak hogy e versek rejtélyét a magam számára is megfejteni sokszor életre-halálra menő küzdelmembe került. A sorozatos próbálkozások miatt sokszor fog az olvasó ismétlésekkel találkozni. Ezek, megírásuk idején, mindig új meg új felismeréseknek tündek; olyannyira részei a szöveg összefüggéseinek, hogy jobbnak láttam azt, ha eredeti helyükön hagyom őket.”

Hogy valóban esszéket olvashatunk a kötetben, azt Beney Zsuzsa is megfogalmazza, mégpedig a bevezetés zárórészében: „a visszavágyódásért, és azért, amit ez felébreszt, a szenvedésért és a veleszenvedésért, ezek a tanulmányok *vallomásokként* is olvashatóak.” (A kiemelés tőlem. Sz. L. S.) A kritikus azonban nem bírálója akar lenni e könyvnek, hanem – mint volt eddig is – *hűséges és vele együtt gondolkodó olvasója*, azaz a továbbiakban csak arra szorítkozunk, hogy rámutatunk, milyen pontokon és mi újat hozott a szerző.

A könyv bevezetőjében, a kimondás törvényét érvényesítve alapvető fontosságú tételt fogalmaz meg, mely szerint József Attila „olyan esztétikai korszak beteljesítője és egyben egyik utolsó nagy képviselője, melyben a lélek és a szó még más összefüggésben álltak, mint az utána következő, a mi jelenünket meghatározó időben.” Ez a tétel alapvetően meghatározza nem csak a már említett dolgozat, de a többi gondolatmenetét is, így jelen van *A két anya* címűben is, amelynek témája szintén Szőke Györgyhöz közelíti a szerzőt. Beney Zsuzsa itt joggal mutat rá – másokhoz hasonlóan – a költőnek az anyához fűződő ambivalens viszonyára, ugyanakkor arra is, hogy e művekben egyszerre találkozhatunk az „igazi” és a „megteremtett” anyával, az odaadás és elvonás ketősségével. Bizonyítja – mint az istenes versekkel kapcsolatban is tette –, hogy a teremtetten anyaképp milyen szorosan kötődik a kisgyermekkorú anyaképhez: „egyszerre reális és szimbolikusan omnipotens, sőt, valóságossága mellett tündéries, meseszerű is.” (42.) Fontos, amit a *Kései siratóval* kapcsolatban ír – magam is hasonlóan értelmeztem a művet –, hogy a költő „nem a veszteség fájdalmát, hanem a fájdalom hiányát érezte fájdalomnak; nem az anya eltűntét, hanem nemlétezését, nem az idő megszakadását, hanem a világ idő nélküli lebegését siratta.” (81.) (Jóllehet, magam kevesebb jelentőséget tulajdonítanék a „betegségnek”, az értelmezés egészét mintaadóan logikusnak és következetesnek vélem.)

A Szerb Antal-mottóra leginkább *Az Esmélet lírája* című fejezet – tanulmány – rímel, hiszen ennek lényege éppen annak bizonyítása, hogy Beney Zsuzsa szerint a költő érthetősége mögött mindig egy homályba merült, elérhetetlen és érthetetlen titkos mondanivaló rejlik. Ennek az emberi szellem számára leginkább vonzó titokzatos-ságnak a megfejtésére tesz – sikerrel – kísérletet ez a könyv, s ha valahol, itt nagyon érezzük a gyakorló költő intuitív gondolkodásának és az esszéista következetes logikájának egymásra hatását. Két értelmezési stratégiában magam is azonosulni tudok a szerzővel, az egyik az, amit az *Esmélettel* kapcsolatban fejt ki a legrészletesebben, mely szerint a József Attila-vers egyik jellegzetessége a „nyitvahagyottság” (magam is így értelmeztem nem egy versét: *Ritkás erdő alatt, Zöld napsütés hintált...*), a másik pedig az, ami új szempontot adott a József Attila-kép alakításához, mely szerint költészete szenvedéslíra. Szól ugyanerről a kérdésről a zárófejezetben is (*József Attila balála*), mégpedig úgy, hogy a szenvedés utána jövő nagy prófétáinak – Pilinszky János, Nelly Sachs, Paul Celan – műveivel hasonlítja össze. Pilinszkyvel más módon is többször összevetette már a szerző költőnket. Szabadjon hozzátennem, úgy vélem, metafizikus és metaforikus világlátásuk is hasonló, hiszen egy töről fakadt a József Attila-i „világhiány” és a Pilinszky János-i „világvesztés” gondolata, de egymásra lelnek a csöndhöz való viszonyukban is, abban, hogy mindketten rálelnek a csönd, a hallgatás poétikájára, a „kegyelmi állapotra”, mely a kimondás törvényét egyáltalán érvényesíteni engedi.

Beney Zsuzsa és József Attila együttgondolkodása, az, hogy a szerző visszavágyik a József Attila-i világba, a fájdalomba, abba a világba, amelyben a kép és a szó még erősítette egymást, legrelevánsabban az *Óda* elemzésében nyilvánul meg. Itt mutatkozik

meg ugyanis a legerőteljesebben, hogy Beney Zsuzsa a nyelv felől közelíti meg a József Attila-i szemléletet, teszi ezt annál is inkább, mert tudja, tisztán gondolati úton kevésbé közelíthetők meg az ilyen művek. Mint írja: „A megszólítás formájából, a költői nyelvből, szimbólumrendszerének sajátágaiból olvashatjuk ki József Attila világképét.” (168.) A *Lényed ott minden lényeket kitölt – Az Óda világképéről* című tanulmány talán legfontosabb értelmezői kérdése az, hogy vajon a világ József Attila számára egyértelműen kifejezhető-e? Azaz, ismét a kimondásnak nevezhető eszmélés (Beney Zsuzsa fogja így fel) világában vagyunk. Itt legfeljebb egy értelmezési különbségre hívnám fel a figyelmet. Beney Zsuzsa úgy gondolja, s bizonyítja is, hogy „József Attilának nem kell új nyelvi kifejezőeszközöket keresnie, mint a következő generáció költőinek, a nyelv konvencionális struktúráját érintetlenül hagyja, sőt paradoxonaiban maximálisan kihasználja – és maximálisan ahhoz kötődik”. (190.) Elfogadva ezt, úgy gondolom, nem egyszeri jelenségekről van szó akkor sem, nem „nyiladékokról” csupán, amikor már – korát megelőzve – nála is betör költői rendszerébe, a világ látható rendjébe, nyelvi kifejezhetőségébe, a rendbe nem foglalható, nyelvvel kifejezhetetlen, hanem meghatározóvá válik a felismeréslírában, az eszméléslírában a nyelven túli keresése és megtalálása, ezt bizonyíthatja az is, ahogy rálel a költő a *szürkület* állapotára, a „néma beszéd” megkísérrelhető elvére, amikor megérinti a csönd kísértése, amikor az elhallgatás „esztétikáját” jellegzetes költői eszközzé teszi, amikor azt sejtetik művei, hogy az egyedüli szabadság a hallgatás szabadsága, s a némaság a költészet egyedül lehetséges esélye, de legalábbis egyik formája. Mindez azonban már messzire vezetne, s nem is tartozik e kritika körébe, de jelzi, milyen utakat tesz lehetővé, milyen utakra hív(hat) Beney Zsuzsa nyelvében is szép, emberiességében is felszabadító tanulmánykötete, mert engedtesék meg ennyi szubjektívizmus: napjainkban ezt sem tartom lényegtelennek, hogy Beney Zsuzsának sikerül nem csak a költőt, de rajta keresztül a huszadik századi embert is közel vinnie olvasójához.

Beney Zsuzsa tanulmánykötete jelentős eredményeket hozott a József Attila-kutatásban, termékenyen módosította a József Attila-képet, hozzájárult ahhoz, hogy az elkövetkező generációk már másként láthatják ezt.

Szigeti Lajos Sándor

Regény? Kulcsregény?

TORNAI JÓZSEF: A MENEKÜLŐ

Az olvasó egyetlen szövegen kívüli kapaszkodót talál a mű megközelítéséhez. A cím után a műfaji megjelölést: regény. De regény-e *A menekülő*? Jól tudjuk, a műfaji meghatározások mindig utólagosak. Az alkotó teremti, és nem követi a szabályt. A műfaji „ismérveket” mindig csak a megszületett alkotásokból lehet leszűrni, és az író feladata nem az, hogy ezeknek a „szabályoknak” megfeleljen. *A menekülő*ről is el lehet mondani, amit a nagyepikai művekről tud a műfajlemélet. Hőse, hősei vannak (Farádi Szabó István és környezete), hosszabb és szerteágazó eseménysort beszél el (a főhős egész életútját, születésétől a haláláig), s a könyv terjedelme is nagyobb, mint egy elbeszélése vagy kisregényé (265 oldal). De tűnődésre is találunk okot. Mindjárt a kompozícióban. Az idővel való játék, az előre- és visszautalás, a több szálon futtatott cselekmény, a magánszféra és a köztörténet váltakozása talán már megszokott a műfajban, ám az a körülmény, hogy a 265 könyvoldalon több mint nyolcvan fejezet osztozik (tehát egy-egy fejezet átlagos terjedelme mindössze három oldal), már elgondolkoztat. Az éles vágások, a mozaikszerű fölépítés, az apró egységekből megszerkesztett műegész, a cselekmény színterének állandó váltakozása szokatlan, újszerű regénytechnikát eredményez. S a csodálkozásunk ezzel nem ér véget. Ami igazán meglepő, az a regény személyessége, a regényanyag lírai kezelése. Már Katona József mondott ilyet: „Én vagyok Bánk, én Felicián!” Arról is tudunk, hogy Németh László gyakran regényei nőalakjaiba (például az *Irgalom* Kertész Ágnesébe) írta bele a maga életszemléletét, világlátását. S az efféle példák a hazai és a külföldi irodalomból hosszan sorolhatók. De mégsem mondhatjuk, hogy Katona József Bánk bánnal vagy Feliciánnal azonos, hogy Németh László az *Irgalom* hősnőjének a modellje, alteregója. *A menekülő*vel más a helyzet. Az író itt is ügyel arra, hogy az olvasó ne azonosítsa őt regényének hőseivel: kezdve attól, hogy *A menekülő* hőseit Farádi Szabó Istvánnak hívják, élettörténetét az író egyes szám harmadik személyben beszéli el, s amíg Tornai József Dunaharasztin látta meg a napot, Farádi Szabó egy kisalföldi tanyán született és töltötte gyermekkorát, egészen addig, hogy az író Farádi Szabó halálát is megírja; túl a hetvenedik évén, egy autóbaleset következtében vesztí el életét. Ám ezek a különbségek eltörpülnek a regényben föllelhető nyilvánvaló átjátszások, a ténybeli és a regénybeli azonosságok, a valóságban meglevő és a műben ábrázolt megfelelések mellett. Nem is elsősorban az olyan riporteri vagy szociográfus megoldásokra gondolok, mint a nevük kezdőbetűjével szerepeltetett és néhány jellemvonás alapján valóságos énjükkel tökéletesen azonosítható szereplőkre (F. M., a legendás költő és egyetemi magántanár, aki esztétikai tárgyú előadásokat tart a bölcsészkaron az ötvenes évek elején; Cs. költő, „hősünk” barátja; a szivarozó kritikus, R., akit hősünk „szellemisségéért és európai műveltségéért annyira becsült”; P., aki egy interjúban úgy nyilatkozott, hogy 1956 nem ellenforradalom, hanem népfölkelés volt), és nem is a korabeli újságokkal és más dokumentumokkal igazolható eseményekre (pl. lakiteleki találkozó, Bibó-émlékkönyv, taxisblokáid stb.), hanem a főhős és az író belső, lírai azonosságára, szemléletük, gondolkodásmódjuk – a stíluson, a mondatformáláson átütő, szinte hallható – rokonságára. A mű szubjektivitása oly fokú, hogy az olvasó nem tudja eldönteni, regényt vagy kulcsregényt tart a kezében, s szinte nem érti, hogy Tornai József miért nem egyértelműen naplót

(vagy fiktív naplót), vagy miért nem önéletrajzot írt. Az egyes szám első személyben megírt vallomás talán öngyötrőbb, ugyanakkor megrázóbb, hitelesebb lett volna. Mi hát itt a kulcsregény? Az elrejtőzés, a visszavonulás, a „menekülés” (!) műfaja? Vagy az ítélezés, az ábrázolt hős és a földözött világ fölötti ítéletmondás lehetősége? Befolyásolja-e valamely epikai mű esztétikai minőségét, ha az olvasó (ma még) megtalálja, ismeri a monogramok mögé rejtett alakokat, de holnap (vagy már egy mai, kevésbé bennfentes olvasó számára) megfejtetlen talányok maradnak a különféle célzások és rejtjeles utalások? Gazdagodik-e vagy csökken egy regény intenzitása, katartikus ereje, ha érzékeli az olvasó a mű személyességét, lírai átszíneződését? Az átjátszások azt jelentik-e, hogy az író azonosul hősével? Vagy a hangsúlyt a különbségekre, az eltérésekre kell tenni, amelyekkel az író megtartja magának a hőse fölötti ítéletmondás lehetőségét? Elegendő-e, ha az író látja, érzékeli és jelzi a problémákat, de feloldani csak lírával tudja őket? (Mint például a „sátrasok” és a „szamizdatosok” ellentétét a 178. oldalon.) Minek nevezzük ezt az írói megoldást? Új formai kísérletnek, vagy a kieriiletlenség, a sietség leplezésének? A kritika, amely szükségképpen mindig az alkotás mögött jár, jobban teszi, ha ezúttal is csak kérdéseket fogalmaz meg, s belülről akarja megérteni a művet, és nem már meglevő műfaji szabályokhoz méri az alkotást, nem elfogadott normákat alkalmaz.

Egy teljes életutat és a magyar történelem közelmúltjának mintegy hatvan-hetven évét mutatja be a regény. A szerkezet darabos, kihagyásos. Eleinte gyorsabban peregnek az események (négy év története tizenöt sorban elfér), később lelassul a történet. Az események lineáris haladását emlékképek, a múlt földözése, valamint előreutaló közlések, sejtetések szakítják meg. Ugyanígy váltakozik az azonos ritmusú történetek elbeszélése és egy-egy kinagyított pillanat részletező ábrázolása. Hősünk paraszti származású értelmiségi, újságíró, aki közben megismeri a nagyüzemi munkások életét is. Életformája (vagy legalábbis az, amit életéből megismerünk) kivételezett életforma, olyan emberé, akinek nemcsak önálló lakása, autója van, hanem az sem gond, hogy tanácsi engedéllyel egy lakatlan dunai szigeten töltsön rendszeresen majdnem teljes harminc napot. Körülötte a kor jellegzetes figurái: demagógok, percmemberkék, ellenzékiek, tehetséges írók, szabad és független nők mozognak. A cselekmény elbeszélését egy-egy lírai tájleírás, egy-egy jelképes, többértelmű fejezet (pl. *A Kutya-csillagkép*) lassítja, illetve „emeli meg”. A történetnek kitapintható íve van. A regényben végig valamiféle rejtett fokozás, feszültségnövekedés érvényesül. Ahogy közeledünk a múltból a mába, úgy válik Farádi Szabó története egyre drámaibbá, sőt egyre tragikusabbá. Amikor élete és sorsa mögött fölsejlik az Euridiké-mítosz, kiteljesedik a mű, és a szépség maradandó módon valósul meg. Ám a befejezésben – ezt se hallgassuk el – némi kimódoltságot érzünk: válaszolatlan marad, hogy a vég, hősünk balesetes halála véletlen vagy szükségszerű, értelmetlen vagy érthető, ítéletszerű vagy felmentést kínáló megoldás.

S itt újból vissza kell térnünk a regény hőiséhez, a regénybeli Farádi Szabó és az író viszonyához. A hős élettörténetét az író beszéli el, egy külső szemlélő tolmácsolásában ismerjük meg. Egy kisalföldi tanyán született, itt találkozott élete első (és egyetlen?) – mert más nőalakokban, Giziben, Dózsa Ilonában is őt kereső) szerelmével, Veér Olgával. Az ő neve, emléke köti a múlthoz, régi életéhez. A tanyáról a városba, a fővárosba kerül. Az első útes akkor éri, amikor őszintesége miatt kidobják a sertésvágóhidről. Erre az élményre rétegeződnek rá a későbbiek, az új üzemből szerzett keserű tapasztalatok a „létező szocializmusról”. A tanyáról városba került parasztfiúban meg-

marad valami a régi szívósságból, ugyanakkor élete válságok sorozata, folytonos menekülés. A fogalom újból és újból előkerül a regény nyelvi szövetében, ez emelkedik a regény címébe is. „Pistában túlzott volt a magányosság szomja.” (34. oldal.) „Folyton menekül előle (ti. a gyanakvás felhője elől), de az csak követi, ránehezül minden lépésére és pillanatára.” (64. oldal.) „Farádi Szabó megint csak azt érezte, hogy élete menekülés, hiábavaló húzódkodás vissza, vissza valahova a sötét jövőtlenségbe...” (81. oldal.) „Csak nem azt akarta mondani (ti. a szemének alattomosan nekiesett ág), hogy számomra sehol nincs menekvés?” (181. oldal.) Mit jelent, mit jelképez ez a folyton visszatérő motívum? Hogy az életben senki számára nincs menekülés? Hogy mindenkinek viselnie, vállalnia kell sorsát? Bármennyire közhelyszerű igazság, senki sem tagadhatja érvényességét. Pistának furcsa hite, egyéni világképe van. Két érzés tölti be, a szerelem és a vonzalom a politikához, a „szerepléshez”, a közlethez. Az emberi létezés más nagy kérdései – munka, betegség, halál, Isten stb. – csak megérintik, de nem foglalkoztatják. „Nem tett föl magának teológiai kérdéseket, nem gondolkozott azon, van-e túlvilági élet, föltámadás, isten és a többi, az emberek számára olyan mulhatatlan fontos végső valóság” – olvassuk róla a regényben. Történelemszemlélete, szabadságfogalma is sajátosan „szubjektivista”, egyéni, már-már azt mondhatjuk (egy közösségibb és keresztényibb nézőpontból): önző. „Az ember vagy egészen szabad, vagy egyáltalán nem az” – mondja Olgának nagy vitájukban. Ugyanitt: „A szerelemnek végső fokon a szabadság áll útjában.” Vagy: „Az emberek azért menekülnek a házasságba, mert félnek a szabadságuktól.” Függetlenségét és szabadságát minden áron, sőt más kárán akarja biztosítani, s talán éppen ezért nem nyeri el, hanem feleségét, fiát, szerelmét rendre-sorra elveszti. Tűnődéseiben önigazoló szándék vezet. Amikor szerelme elhagyja, a politikában is csalódik. „Nem elég – töprengett –, hogy Olga érzelmileg megölt, most még egy remény haldoklását is el kell viselnem?” Ahogy idősödik, ahogy múlik az idő, úgy támad föl Farádi Szabó profétikus hajlama: teljes létértelmezést, világmagyarázatot akar adni. Töprengésének ez a summája: „Pedig hova jutottam én mindkét irányban, a szabadságomat követve? – kérdezte Pista. – A »sátrasok« szervezésében is, az Olgával való szerelemben is: a politikai és az érzelmi szabadság mennyországa helyett az egyedüllét szabadságának poklába, amiből csak a halál elfogadása menthet ki, ha csakugyan kimenthet.” És itt a regény alapmetaforája egyetemes „világmagyarázattá” tágul. „Ézért látom én – folytatódik Pista elmélkedése – menekülő hordának az emberiséget, amely soha nem juthat biztos födél alá. Menekülni végül is annyit jelent, hogy az ember látja a dolgok hirtelen megmutatkozó másik oldalát, az ürességet is.” Amikor idáig jut az olvasó, eltűnődik: kritika, ítélet-e ez, vagy fölmentés? A hőssel való nagyfokú azonosulás nem a hős fölmentését szolgálja? Vagy azzal, hogy az író végső soron mégsem önéletrajzot írt, hanem Farádi Szabó életregényét beszélte el, formálta meg, az ítéletmondás lehetőségét megtartotta a kezében? A kulcsregény csapdája ez. Ám végül is azt kell elfogadnom, ami a regényben kézzelfogható: a művet bármennyire is átszövik az azonosítható és szubjektív mozzanatok, a regény Farádi Szabó Pistáról és nem Tornai Józsefről szól. Tornai „csak” megírta hőse történetét.

„Szabadság, szerelem! / E kettő kell nekem” – írta Petőfi 1847. január 1-jén. A közismert mottó szerint Petőfi értékrendszerében így következnek a fogalmak a kevésbé értékestől a legértékesebbig: élet, szerelem, szabadság. A mottó kezdő szavait – a folytatás nélkül! – Farádi Szabó is elmondhatná. Életének két értékhordozó összetevője van, a politika és a magánélet, a szabadságvágy és a szerelem igénye. De nála a fogalmak nem kerülnek hierarchikus viszonyba, megmaradnak egymásmellettségükben,

párhuzamosságukban. Idéztük fentebb már egyik gondolatát, fölismerését: „Pedig hova jutottam én mindkét irányban... A »sátrasok« szervezetében is, az Olgával való szerelemben is...” A könyv leghangsúlyosabb helyén, az utolsó oldalakon ugyanez kerül elő most már írói közlésben. „Ő a mozdíthatatlansággal került szembe, nemcsak a politika dolgában, nemcsak életének végső értelmezésében, de főleg és mindenképp följött Olga érzelmi halálában.” Ez a kettősség a regény szerkezetében is megmutatkozik, mégpedig olyan módon, hogy a két szál fölváltva kerül felszínre: bizonyos fokozatosságot, növekedést, kifejlődést érzékeltetve hol Farádi Szabó politikai életéről, hol hősünk szerelmi életéről értesülünk.

Hogy a regényt költő írta, főként a szerelmi szál kibontásában látszik meg. Szerelemről, fergetegetes szeretkezésekről, szexuális egyesületekről, a szerelem extázisáról és biológiai megnyilvánulásáról, a szerelem természetéről fontos és szép ismereteket, finom lélektani fölismeréseket kap az olvasó a regényben. (A magyar irodalomban legutóbb Szász Imre kollégiumi regényében, a *Ménesi útban* olvashattunk hasonlókat.) A magunk »átírásában«, saját fogalmazásunkban írjunk ide néhányat! Például: Olgában, az asszonyban volt nagyobb erő fölismereni a kapcsolat abszurditását, Farádiban az önérzést az önsajnálát váltja föl. Vagy: Farádi Szabó azzal akarta megtartani az asszonyt, amivel valójában elvesztette. Vagy: Az ember (és nem más biológiai lények) életében a szerelmi-szexuális kapcsolat a szeretet, a másik ember elfogadása, azaz alázat nélkül önzés, és magában rejtja a tragédiát. Ismétlem: ezek az olvasó – az író által legfőbb sugalmazott, de nem megfogalmazott – fölismerései.

A regény politikai rétege is legalább ennyi anyagot kínál az elgondolkodásra. Az elmúlt negyven év magyar története oly elevenen van jelen a regényben, mint egy politikai röpiratban. Farádi Szabó találkozik a személyi kultusszal, a puha diktatúrával, jó és hiteles ismeretei vannak a pártállam és az állampárt működéséről, számos megnyilvánulásáról, Csehszlovákia 1968-as megszállásáról (ezzel kapcsolatban például monogrammal, de fölismerhető módon jeleníti meg Juhász Ferencet, Veres Pétert, Illyés Gyulát, Lukács Györgyöt), ott van a Bibó-émlékkönyv megszerkesztésénél és Nagy Imre újratemetésén, részt vesz a lakiteleki találkozón, véleménye van a taxisblokádról. Ahogy a szerelemben az asszony végleges elvesztéséig jut el, politikai-közéleti tapasztalatainak végső summája is a kiábrándultság, a »sátrasokban« való csalódás. Ám ha a szerelemben jóhiszeműsége, naivsága vitte jégre, politikai csalódottságának is jórészt ön-maga az oka. Farádi Szabó közéleti pályafutásán egyszer szólal föl O. ellenében a »hosszú viták házában«, de akkor is téved. Mert a kommunista újrendeződésnek nemcsak a »forradalom« utáni Romániában van meg a lehetősége, hanem a mai Magyarországon is. Az idézhető, bizonyító erejű példák közül csupán egyetlent – saját gyűjtésemből. A nyolcvanas években még a központi pártlapban is leírhattam: trianoni békediktátum. Így. Ma ezt a fogalmat a magát függetlennek nevező vidéki napilap – melynek főszerkesztője ugyanaz, akit az állampárt kinevezett! – idézőjelbe teszi. Más: Tornai három nyomtatott oldalon írja le a taxisblokádtörténetét úgy, ahogy hőse és a barrikád egyik oldalán állók látták, illetve láttatták az eseményeket. Csak a leírás végén fogalmazza meg a hős kétségét: „Lehet, hogy nem is olyan spontán ez a sztrájk?” Nos, elkövetkezhet még az idő, amikor majd valaki azt írja meg három nyomtatott oldalon (ugyancsak saját tapasztalatai alapján, sőt dokumentáltan, netán nemzetközi párhuzamok alapján), hogy mennyire nem spontán volt ez a sztrájk, s majd csak a beszámoló végén kérdezi meg: „Lehet, hogy mégis spontán robbant ki ez a sztrájk?” Hasonlóképpen jó adag naivítás nyilvánul meg abban az örömben, amellyel Farádi

Szabó az utolsó szovjet katona távozásának hírére fogadja. Nem látta, nem tudott azokról a véleményekről, amelyek így szóltak: „igazán maradhattak volna, legalább süthetjük volna nekik a kenyeret, volnának, akik megvinnék a fölösleges búzáinkat”? Nem sejlett föl benne az aggodalom (ami ma már nyilvánvaló), hogy a „nagy testvérnél” is megvannak azok az erők, amelyek a mai állapotot, a kivonulást csak ideiglenesnek tekintik, s bármikor készek lennének „segítséget adni”, ha egy újabb „hívás” érkezik?

Mindez persze már „vita”, és túlnő egy hagyományos kritika keretein és műfaján. De ha az olvasóban ilyen gondolatok támadnak (márpedig óhatatlanul támadnak), az is Tornai József regényének az érdeme. *A menekülő* nem hibátlan, nem szenzációs, talán nem is eléggé időálló és maradandó regény. De mindenképpen merész és újszerű írói vállalkozás, fölkaparó és elgondolkoztató olvasmány. (*Széphalom Könyvműhely, 1993.*)

Tüskés Tibor

Grendel Lajos: Az onirizmus tréfái

Ez a könyv csak kicsit más, mint a többi Grendel-kötet. Érződik, hogy az író mégiscsak elsősorban író, legalábbis az szeretne lenni, és mégis... Él egy olyan korban, amikor ezt nem teheti meg. Mert hiába áll sziklaszilárd lábakon valaki, mégsem lehet biztos, hogy talpon marad, ha mozog alatta a föld. „A forradalom óta mindenki megvadult és kiszámíthatatlan dolgokat művelt.” (*Az onirizmus tréfái* – 2.) Nincs mit tenni, figyelni kell, a kiszámíthatóság már-már deviáns. A megdöntött (dőlt?) s leköszönt világ szétverte a régi törvényeit, behelyettesítette diktatúrája öncélú rendszerével, ami azonban rend sohasem volt. Emlékezzünk Grendel korábbi alapvető tételére, mely szerint a szocializmusban a legfőbb érték a szocializmus. Ennek a dadaista vagy szürrealista ténynek aztán vannak következményei, mert hiszen ebben a világban is emberek éltek, a maguk természete szerint. És ez a természet keresi az egyensúlyokat, a maga normalitását, törvényeit és rendjét. Aztán persze, ha a viszonyok rendeződnek, s előáll a szabadság, mint közeg: a korábbi rendszeresített káoszból csak a káosz marad. Tervezhetetlen, mint egy számítógépvírus okozta kavargás. Az író, akinek korábban egy ellensége volt csupán, most ezzel csatázik. Közél, szerkeszt és szervez, lőt-fut mindenfelé, és sóhajtva, némi rejtett erotizmussal, vágyakozik az írás, mint a rend idillikus birodalma után. És nem nyugszik, amíg legalább egy-egy futó kaland erejéig le nem szólítja a múzsát, avagy, ahogyan az már ebben a világban szokás, a múzsa őt. Grendel most nem regényt ír, hanem novellát, amire még ebben a felfordulásban is lehet időt szakítani.

„Ha minden reménytelen, akkor nincs értelme beszélni sem. A nyelv a reményből születik, és a reménytelenségben hal meg” (*Az onirizmus tréfái* – 3.) – állítja, és éppen így áll a dolog az írással is.

Ha a valóság kicsorbul, s önmagából hol kifordul, hol mégis visszazökkenni látzik, a realizmus szürreálissá válik. „Sivár házak között ki-bejár az idő” (uo.) – mondja a szállodaportás, aki a ranggal bírók hierarchiájának legfontosabb, mert legalsó fokán

áll. Ezért az ő hatalma a legérzékeltőbb, mert vele kezdődik a Hatalom. Az igazi hatalom azonban ismeretlen, mert bennünk van, ahogyan, bár nem nagyon szoktuk számon tartani, mi vagyunk úgy általában az Emberiség. Grendel azonban éppen erre figyelmeztet: hogy térben és időben messzebbre indáznak életünk törvényei, mintsem képzelünk felfogni képes. Életünknek nincs archimédeszi pontja, mert bármelyik az, az író nem tesz egyebet, mint a valóságot alkotásnak tekintti, és a hermeneutika tudományának ösztönös és/vagy tudatos ismeretében próbálja megfejteni. Előfordulhat minden, és ez azt jelenti, hogy elő is fordul. Grendel történeteiben minden lehetséges valóra váltható, a tudatban és a realitások világában lezajló történetek közt nincs különbség, ahogyan Kafkánál vagy Cortazárnál sincs. Ha a valóság szürreális, a szürrealitás miért ne lehetne valóság? Végül is ha a titkos találgáján egy koncepció per fantázia szülte forgatókönyvének teteles megvalósításával zavarják meg az ifjú párt a belügi alkalmazottak, miért ne válhatna valóra egy novellaíró spekulációja? Csak azért, mert nincs apparátusa? És ha lenne?

Grendel ötleteinek jelentős része ugyanis megvalósítható. Bezárható egy menedékházba az eszmecserére összegyűlt társaság, lehet egy pincérlánynak titokzatosan előkerülő fekete férje, lehet egy rokonszenves, álmodozó fiú pszichopata kéjgyilkosjelölt. És persze ott vannak a véletlenek, amikben vagy van, vagy nincs rendszer, de ez nem változtat azon, hogy a sorsunkban döntő szerepet kaphatnak. Lehetnek látomásaink, álmaink, amik akkor is mi vagyunk, ha nem felelünk értük. Vannak eredendő bűneink, és ha nem vétkezünk, akkor sem vagyunk ártatlanok. A nyitó novella fűszövegé előlépett soraiban Grendel nemcsak ígéri, hogy bizonyítani tudja: „valamely történetbe sosem keveredünk be ártatlanul, legföljebb tudatlanul, s belőle kilépni akkor sem adatik meg, ha közben más emberré váltunk” (*Történet az ötvenes évekből*), hanem meg is teszi. E változások iránt igencsak kevés reményt táplál: „Az idők során rengeteget tanul az ember, de semmit sem változik.” (*Esmeralda szívárványai*) Annyit azonban enyhít ezen a szigorúságon, hogy jelzi: ezért a történetért, az egyetlenért, a sorsunkért nem vagyunk felelősek, csak a cselekedeteinkért. A történet ebben a kötetben is a Grendel-írások meghatározója, s nem változott az sem, hogy azért, mert nem más, mint a tettenért idő. Sűrűsödési pontjai azonban örökkévalók: nem a szerelmek múlnak el, hanem az idő. A történet megy tovább, mindig megtermi aktuális hőseit. Grendel, akinek a kötet bizonyossága szerint a poentírozott novella is személyére szabott műfaj, nem akarja kézben tartani történeteit, beéri azzal, hogy az indítás és a befejezés lehetőségét őrzi meg. Ezzel éri el, hogy egy időben alázatos és fölünyes, van a történéseken kívül és belül. A dolgok folytathatóak, bármilyen irányba: egy történet vége csak kezdete egy másiknak, csúcspontja csak epizód egy harmadikban. A szövevény mindegyik pontja egy másikba játszik, jelentése így mindig más, a hozzá való viszony csak kritikus és ironikus (s ha végképp, de mégsem reménytelenül összekeveredik, *onirikus*) lehet, mert nincs más abszolútum, mint az Egész. Ezért az egyes írások önmagukban kerekék és befejezettek, kötetbe rendezve, egymás közelében mégis egyetlen szála fűzöttnek, egységes történet fejezeteinek hatnak. Nemcsak ebben a könyvben, hanem az első jelentkezése óta írt valamennyi Grendel-műben. Ezen nem változtat, hogy *Az onirizmus tréfái* mintha kevésbé lenne végiggondolt és megkomponált, mint korábbi munkái, mintha túlságosan is történetalkotó képességére építene. Jóllehet, az írói világkép, a grendeli ontológia ezt indokolja, mégis hiányzik a tudatosabb, nagyobb egységeket megkomponáló szerkesztés, az átfogóbb kompozíció. Néhol zavaróak a publicisztikának tett engedmények. Mindez a hiányérzet azonban csupán

annak a jelzése, hogy nem ez Grendel legjobb kötete. De az is biztos, hogy már régen kivívta magának azt a rangot, hogy új műveit csak a korábbiakkal lehessen mérni. Ennek jegyében kétségtelen: ez a novelláskötet az életművet nemcsak bővíti, hanem gazdagítja is. *(Széphalom Könyvműhely, 1993.)*

Gróh Gáspár

Kertész Imre: Gályanapló

„Az egész életet a szakadatlan írás tárgyává tenni. Ami így kialakul, röviden: az életstílus – a stílus mint magasabb rendű létezés, mint a létezés átszellemített formája. A létezés elviselhető formája. Legalább e tekintetben követhetném. De hát az élet-tények feljegyzése untat, emellett életemnek alig akadnak feljegyezhető tényei” – írja a szerző Thomas Mann Naplói-ra utalva. *Gályanapló*­jában valóban kevés hely jut az élet külső, gyakorlati mozzanatainak: mindannak, ami az írónaplókat pikáns olvasmánná avatja – hiába keresnénk ezeken a lapokon kortársakról, barátokról, író­­társakról való intim közléseket, politikai vagy magánéleti pletykákat. De hiányzik a feljegyzésekből a személyes vallomás, a romantikus értelemben vett őszinte kitárulkozás is. A Gályanapló: a megismerés krónikája. Az író gályája a szellem, az ész és értelem vizein halad, a mindennapok empirikus világa legfeljebb illusztratív funkcióban jelenik meg. A napló egy hiperérzékeny, kifinomult szellem kalandjait regisztrálja. Mert igaz ugyan, hogy a gálya utasa oda van láncolva az evezőhöz – a szemhatár azonban minden irányban nyitott a végtelenre. A naplóíróval közös kalandozásra induló olvasó első – felszínes – benyomása épp ez a szellemi tágasság, a hatalmas térségek részegítő levegője.

Az önelemzéshez, önmeghatározáshoz, szellemi állapot rögzítéshez, mely a naplóíró elsődleges célja, a hajó­zó legfontosabb feladata, e szellemi távlatok szolgáltatják a koordinátákat: ezer és ezer tükörben – művekben, alkotókban, gondolatokban – ismeri fel, s határozza meg ezáltal – önmagát. Egy mozgó, állandóan változó, vibráló viszonyrendszer kiépítése folyik a Napló lapjain, világossá téve, hogy a létezés alapvető formája a naplóíró számára: a viszonyulás. („Rossz a világ, mert én is rossz vagyok.”)

Nem mintha az élettények, a mindennapok eseményei teljesen ki lennének rekesztve az írás közegéből. Ám míg a filozofikus-meditatív szövegeket, a szerző elmélkedéseit a személyes átéltség, a megszenvedettség forró­­sítja át és teszi élményszerűvé – addig a tárgyas leírások, események e személyességtől mintegy megszabadítva, elidegenítve jelennek meg. A naplóíró mindvégig a kívülálló pozíciójából szemléli önmagát, és az „én és a világ” viszonyrendszerét. Kívülállása egyszerre létélmény, életstratégia és elbeszélői stílus: ok és következmény. Helyzetét hideg tárgyilagossággal, aggályosan precíz részletezettséggel tárja fel – s furcsa viviszekciója olykor mintha valami mazochista örömet is okozna számára.

Ez a pozíció természetesen következménye, illetve hordozója az író világ-élményének: az abszurditás mindent betöltő, mindent meghatározó létélményének. Kertész Imre legközelebbi szellemi rokonai – Kafka, Musil, Thomas Mann, Thomas Bernhard, Camus – szellemi nyomvonalain halad tovább, széles körű erudícióval és érzelmi in-

tenzitással kapcsolódva ahhoz a nagy – elsősorban közép-európai – polgári tradícióhoz, amelyet képviselnek. Az alapkérdés, mely kínzó és sürgető válaszigenyével már régóta rabságban tartja az író: „Lehetséges-e itt is az egzisztenciális zsenialitás, az egyszerű létezés mélyeséges átélése, az élet megélése [...] És a válaszomban nem kételkedhetem: igen.” Más módon fogalmazva: lehet-e az embernek ebben a korban, itt és most, saját sorsa? Első regénye, a *Sorstalanság* éppúgy erre a kérdésre kísérte meg a válaszadást, már címevel is jelezve annak lényegét, mint az önéletrajziségében parabolisztikus *Kudarc* – vagy a filozofikus-lírai *Kaddis*... A személyes lét, az egyéni sors a modern kor történelmének iszonyú közegében merő abszurditássá vált – s különösen azzá abban a társadalmi berendezkedésben, melyet szocializmusnak neveztek – neveztünk, s mely a magyar és kelet-európai sorsot az utolsó négy évtizedben minden ízében determinálta. A *Napló* olvasható úgy is, mint ennek a kornak hátborzongató dokumentuma, mely három évtizedet fog át, a hatvanas évek elejétől napjainkig: a politikai változások bekövetkeztéig. Az egyik utolsó bekezdés már regisztrálhatja a fordulatot: „Minden véget ért és minden újrakezdődött; de máshol kezdődött, és talán máshová visz.” A létezés eredendő abszurditása mintegy hatványozódott e tájakon: az emberi lény a diktatúra alattomos és fenyegető csapdájának is ki lévén szolgáltatva. Ennek a létnek a metaforái Kertész Imrénél a száműzetés, a hadifogság („az én országom a száműzetés”), s maga a gályarab-állapot is: „A gálya közös. Ti építettétek, együtt utazunk rajta, de a vizeket, melyeken sodródunk, nem uralhatjátok.” A Gályanapló csorbitatlan őszinteséggel tárja fel ennek a megnyomorított létezésnek a mélységeit – pillanatra sem feledve azonban, hogy a létezés tragikumának nem ez az egyetlen – s elsődleges – forrása. A gályapad lakója túlnéz, túllát a gálya láncain: „Megfosztattunk és megnyomorítottunk; élünk, s amit elvettek tőlünk, nem más, mint az élet. Ki vette el? A diktatúra súlyos dolog, de talán nem tesz egyebet, csak védelmezően (habár kéretlenül) eltakarja szemünk elől az eget.” – figyelmezteti a közel-nézőket, a rövidlátókat a naplóíró.

A lét egzisztenciális nyomorának elviselésére, abszurd ellentmondásainak valamilyé feloldására egyetlen mód kínálkozik: az alkotás, az írás, mely alkalmat ad a közvetlen állapoton való kívül- és felülkerekedésre. Ez a morális kényszer is szerepet játszott Kertész Imre regényeinek megszületésében. Írásainak kedvelői bizonyára a műhely titkaira is kíváncsiak – a *Napló* ide is betekintést enged. Izgalmasak, s egy jövőző monográfus számára rendkívül jelentőségteljesek a művek foganására, kihordására és születésére vonatkozó feljegyzések – amelyek azonban a többihez hasonlóan nem a közvetlen, gyakorlati, hanem mindig az elvont-filozofikus szférában mozognak. Végkövethetjük ezekből az elhullajtott, ritka és szűkszavú közlésekből, milyen szellemi hatások kísérték és táplálták a *Sorstalanság*, a *Kudarc* és a *Kaddis* regénnyé formálódását, milyen szellemi-filozófiai közegből kristályosodtak ki a regények formái. A *Sorstalanság*gal kapcsolatban például ezt a feljegyzést olvashatjuk: „Adorno olvasása nyomán megint teljesen világosan látom, hogy regényem technikája a tizenkét fokú, illetve szeriális, tehát az integrált komponálás módszerét követi. Megszünteti a szabad jellemeket és az elbeszélés szabad fordulatainak lehetőségét.” Vagy a *Kaddis* alapötletének, első csírájának feltűnését így rögzíti: „Tél. Behavazott Szigliget. Séta közben találkozás L.-val. A maga merev módján elpanaszolja, hogy nincs gyermeke. Kb. 65 éves. [...] A motívumot felhasználni.” E bejegyzés teszi világossá azt is, hogy az írás mennyire morális, etikai tartalmú cselekvés Kertész Imre számára. „A regény úgynevezett válsága nem abból származik, hogy a regényre nincs szükség, hanem abból, hogy a regényírók nem ismerik kötelességüket, kontárok vagy sarlatánok. De nem születet percenként

egy Proust, egy Kafka, egy Krúdy. De mert léteztek, tudnunk kell, mi a regény egyetlen lehetséges tárgya: az élet visszavétele, megélése és az, hogy eltelünk vele, egyetlen áhítatos pillanatra, mielőtt elmúlunk."

Az alkotás szintjére emelt élet igénye, a megformáltság igénye alakította nyilvánvalóan a Gályanapló formáját is: a hármas tagolást és az alcímeket, melyek mintegy epikus történeté hasonlítják a naplóíró szubjektív feljegyzéseinek formátlan egymásutánját. Ez az epikus történet, persze, a lehető legáltalánosabb és legriviálisabb, azaz, maga az élet. A hajózás, mint az élet metaforája éppoly régi, mint amilyen triviális – használata merő ironia. Az író az első részben kihajózik (nyílt vizekre), a másodikban: bolyong (szirtek és zátonyok között) – s végül: elengedi (a kormányt), behúzza (az evezőket), boldog.

A közkeletű „révbe érés” (beérkezés, megállapodás stb.) végkifejlete helyett a nyílt tengeren hagyja hajóját a naplóíró: lírai hangú záróakkordjában a mű Camus Sziszüfoszt idézi: a homályos alakot, az idősödő férfit, aki „leül valami ócska hangszer elé, leüt néhány akkordot, majd félhalkan improvizálni kezd, évtizedeken keresztül játssza ugyanegy téma immár számtalanodik variációját – ugyanis boldognak kell elképzelnünk”.

Az előbb említett alcímek s a Sziszüfoszra utaló lírai zárósorok több funkciót is betöltenek. Értelmezik, sőt: átértelmezik, és egy más rendszerbe helyezik a naplóíró feljegyzéseit. Feloldják, kibékítik a lét és a róla való elmélkedés, köznapi és szellemi élet abszurd ellentmondásait. S miközben az allegória rámutat a mű születésének és létének paradox voltára, egyetlen értelmes, az élet „megélésére” lehetőséget adó cselekvésként és magatartásként az írást, a műalkotás létrehozását jelöli meg. A záróképfinom, már-már patetikus lírája, a hangszerén makacsul ugyanazt a dallamot játszó férfi figurája szemérmes önvallomást rejt. Mintha a szerző feladná itt egy pillanatra a kívülállás pozícióját – személyessé avatva az allegóriát. Erről a pontról nézve az egész könyv hasonlattá, ha tetszik: példázattá válik, s az egyedi és esetleges esemény- és gondolatfüzér az „egyetlen dallam” lejátszásának krónikájaként, az „elmosódó alak paradox boldogságának” dokumentumaként olvasandó.

Erdődy Edit

Két regény

BRASNYÓ ISTVÁN: SZOKOTT-E ŐSZ LENNI PARAGUAYBAN?

BORDÁS GYŐZŐ: FÜZFASÍP

A Forum Könyvkiadó újabb kiadványainak jegyzékében (l.: Híd, 1993/4) két regény szerepel: Brasnyó István *Szokott-e ősz lenni Paraguayban?* és Bordás Győző *Fűzfásíp* című alkotása. S bár költők, írók, esztéták vallják, hogy a művészi alkotómunkának nincs meghatározott ideje, s az egyes műfajok alakulástendenciáit sem határozhatják meg csak külső tényezők – a művészi érték nem műfaji, s főleg nem terjedelmi kérdés –, mégis minden jel arra utal, hogy a térségben zajló események befolyással vannak a vajdasági magyar prózairodalom alakulására, különösen azáltal, hogy nem kedveznek a nagyobb kompozíciójú alkotások – így a regény – létrejöttének. A visszaesés természetesen mennyiségi, de ez a kérdés már egy másik elemzés tárgya lehetne.

Az említett regények viszont, amelyek az elmúlt egy év során láttak napvilágot a Forum Kiadó gondozásában, mintha egymás ellentétéként jöttek volna létre, olyannyira különböző elvekre épülnek. Brasnyó Istvánnak ez ideig több tíz kötete jelent meg. A *Szokott-e ősz lenni Paraguayban?* a sokadik regénye. Brasnyó ugyanis – miként azt Bori Imre állapítja meg róla *A jugoszláviai magyar irodalom rövid történetében* – átmeneti formákhoz vonzó író, így alkotói munkásságának felmérésekor sohasem lehetünk biztosak a számokban. Vele szemben Bordás Győző műfaji kísérletezés nélkül mutatkozott be új elbeszélőként a vajdasági magyar irodalomban; a *Fűzfásíp* az első megjelent regénye. A két mű közötti véletlen és végtelen eltérések azonban nem merülnek ki ennyiben. Belső világuk, törvényszerűségeik és elbeszélésszervező eljárásaik elemzése alapján azt mondhatjuk – bár szeretnénk elkerülni a merev kategorizálás, a formális besorolás csapdáját –, hogy a vajdasági magyar próza két egymástól legtávolabb eső vonulatának „termékeiről” van szó. Amíg Brasnyó a modern esszépróza eszközeit alkalmazza a regényírás folyamatában, s olvasóját – elmélyültséget és sokszor alkotói hozzáállást feltételező – intellektuális élményben részesíti, addig Bordás első regényénél, mely nagy ívű, könnyen értelmezhető mesével lepi meg a befogadót, nemigen jelent meg hagyományosabb magyar regény az utóbbi időszakban a Vajdaság területén.

A meghatározó formai különbségek mellett hasonlóságok is felfedhetők a két regényben. Ezek az azonosságok főleg az írói élmények, a megjelenített valóságanyag terén nyilvánvalóak. Azaz, mindkét regény kelet-közép-európai egysorsunk lényegét igyekszik kifejezni, erről tudósít, csak más eszközökkel, más átélésben.

*

Brasnyó István *Szokott-e ősz lenni Paraguayban?* című regényét a Híd közölte folytatásokban, még 1985-ben. Az elmúlt év végén végre könyv formájában is megjelent (a nyomda ördögének értéket nem, csak örömet csökkentő fintorával: hatalmas sajtóhibával a fedőlapon, amit a védőborító takar szerencsésen). „Valami áttörhetetlen lebegése a létezésnek” – állapítja meg belvilágáról a recenzens. Hisz mindaz, ami e regényben kifejezést nyer, amivel olvasóként szembesülünk, az a mindenkori emberi történések, a köznapi események végsőkéig letisztult és leegyszerűsített átélése; történet-

szilánkok, melyek azonban épp e lebontottságukban utalnak vissza leginkább eredetükre, s jelentik meg előttünk a térség valódi és szellemi határai közé zárt élet jellemzőit.

A regény paradoxona, hogy bár címében konkrét földrajzi fogalmat említ, valójában szó nem esik benne a dél-amerikai országról. Időtlen történései sem köthetők a felbukkanó helynevekhez, helyszínekhez, mert otthonosan ismerősek ugyan számunkra, mégsem konkrétságukban, hanem tudati megnyilvánulásuk, lecsapódásuk formájában vannak jelen a regénykompozíciót meghatározó asszociatív, hömpölygő gondolatmenetben. A cselekményességnek, a lineáris meseszövének még a nyomai sem fedhetők fel e műben. Minderről – a létezés áttörhetetlen lebegéséről – egy névtelen (vagy alig megnevezhető) mesélő – valamiféle krónikása a bizonytalan létezés tragikumának – ad számot. Szinte az „időtlenség pincéjéből” (a legöbbit idézett metaforája ez a regénynek) szól ki, küldi fel számunkra döbbenetes tudását a világról, az életről, a mi világunkról, a mi életünkről, melynek legfontosabb meghatározója a leromlás, a pusztulás, a le- és megvertség jegye. „...egyszermind megverten érkezünk e helyre, s esetleges távozásunkkal tovább hurcoljuk a vereségünket” – fogalmazza meg az elbeszélő ezen érzés mibenlétét. Nem is csoda, hogy innét, a világnak eme istenverte szegletéből folytonosan elvágyódik az ember, így a Szokott-e ősz lenni Paraguayban? elvont szereplői, kik (bár korábbi műveinek nehezen körvonalazható alakjai) szinte névtelenül simulnak e létezési közegbe, csak gondolataik lényege, elvágyódásuk, meghasonlásaik kapnak jelentőséget. S ha van valami értelme Paraguay említésének, akkor az csak ebben a kontextusban lehetséges. A dél-amerikai ország itt a vágyakozás célja, ismeretlenségében és elérhetetlenségében a mindenkori „más” világ jelképe, távolság, mely földhözragadtságunkból repít bennünket messzire.

Brasnyó István *Szokott-e ősz lenni Paraguayban?* című regényének olvasása, megismerése, esetleges elemzése igen nagy feladatot ró a befogadóra, hisz olyan modern alkotás, mely nemcsak a műformálás hagyományos eszközeit kerüli el, de a lehető legkevesebb, sőt lehetetlenül kevés fogódzót nyújt a befogadó számára a művel való kapcsolatteremtéshez. Pedig a ma intellektuálisnak nevezett prózatispus teljességéhez, műként való létezéséhez is szükség van az olvasóra: befogadói átélésére, közreműködésére. Mindez igen nagy szabadságot jelent számára, ugyanakkor alkotói hozzáállást és magasfokú asszociatív érzékenységet feltételez. Probléma csak akkor adódik, amikor az író belső, személyes indíttatású élményeiben az olvasó nem talál előzetes tudása, valós és intellektuális élményei alapján megfejthetőt, átélhetőt. Ilyenkor lesz a mű „öntörvényű”, amely meghatározás Brasnyó korábbi és újabb műveire is sokszor ráillenek. Persze mindez nem azt jelenti, hogy olvashatatlan művekkel állunk szemben. A mű kikapintható részletei, a brasnyói regényvilágról szerzett előzetes tapasztalataink és saját élményeink alapján létrehozzuk a magunk olvasati verzióit. Így lesz a Szokott-e ősz lenni Paraguayban? c. regénynek megannyi különböző olvasata. Ami nem okvetlenül baj.

*

Bordás Győző *Fűzfasíp* című regényének kerettörténete van. Hogy e keretnek csak a fele, a kezdő része olvasható e könyvben, az csak akkor nem furcsa és értelmetlen, ha tudjuk, hogy a Fűzfasíp egy készülő trilógia része, s a folytatása a *Híd* aktuális számaiban követhető *Csukódó zsilipek* címen. De más funkciója is van ennek a fél keretnek. Az elbeszélő kettős utazást tesz benne; egy térbeli valóságot és egy időbeli

irreálisat. Először Zágrábba megy, ahol „gyermekkora Bellájával” találkozik, akinek nem elhanyagolható köze van a regénybeli történethez: a családjáról van szó benne. Ugyanott egy felvétel is előkerül a családról, s a fénykép különös sajátága révén, mármint, hogy az idő menetéből szakít ki egy pillanatot, időben is nagy utat tesz meg visszafelé. Ugyanezzel az olvasót is átrendíti a reálisból a regényidőbe.

Regényében Bordás Győző a századelő világát, hangulatát varázsolja élénk rendkívüli szuggesztivitással. Ű-ba, egy jellegzetes (félparaszti-féllurbánus) bácskai kisvárosba kalauzol bennünket. Dátumszerűen meghatározott időszakot állít élénk: 1910. augusztus 22-én érkezik meg Sauer Jakab földrajz-termesztan szakos tanár a városba, s a regény utolsó mondata 1914. június 28-áról ad számot. A nagyvilágban zajló történések, az utolsó békeévek eseményei persze távol esnek Ű-től, de híreiktől korántsem mentesek napjai. A készülődő háború előszele a helybeliek életét is átjárja. Az alaphelyzetet, melybe Sauer Jakab, a regény főhőse kerül tanulmányai befejezését követően, Székely igazgató foglalja össze találóan a gimnáziumban, abban az épületben, mely a regény cselekményének központi helyszíne. „A diákok több mint a fele német, de ön magyar nyelven fogja őket tanítani. S közben nagyon toleráns lesz minden gyerekkel szemben. Remélem, ehhez lesz elég tapintata. A német az ön számára nem gond, a magyar sem, természetesen, de ahhoz, hogy minden diákok meg tudjon érteni, meg kell tanulnia szerbül, tótul és ruténul. A gyerekek anyanyelvükön gondolkodznak, és önnek az is a dolga, hogy ezt fejlessze bennük és kifejlessze. Ezt az egyetemen nem tanították, tudom, ezt itt fogja megtanulni. A tudást meg kell követelni, itt nincs pardon, de mindenki gondolkozhat és beszélhet az anyanyelvén.” A soknyelvű közösség életét a gimnázium mellett a várost átszelő csatorna határozza meg meg: mint Majtényi Mihály regényeiben, az *Élő vízben* és a *Császár csatormájában*. Ugyanarról a csatornáról van szó, mely a történelem meghatározott szakaszaiban különös jelentőséget nyer a két partján élő emberek életében, de mindennapjaikban is szereppel bír: vele együtt, vele kapcsolatban zajlik az életük.

Mint hogy egy tipikusan hagyományos eszközökkel felépített regényről van szó, a hősei is ilyenek. Pichler Józsefben – nevének hangalakja is sugallja – Pechán József festőművészre ismerhetünk, de felbukkan a regényben Molter Károly író is Maléter néven. Szárits János repülőbematatót tart a városban, mi ugyanolyan szenzációt kelt, mint Bosnyák Ernő vándormozija, s remek epizódjai a regénynek. Sauer Jakab azonban fiktív alak, jellegzetesen század eleji, a világ jelenségei, a művészetek és a technika vívmányai iránt érzékeny, fogékony ember. Alakja többek jellemvonásait sűríti, így sokkal igazabbra és életesebbre sikeredett, mint Pichler vagy Maléter, kiknek létező személy volt a „mintájuk”, s ami megkötötte az író fantáziáját. Mellettük a hajdani kisvárosi polgárság jellegzetes-színes kis tablója tárul élénk. Rajta Kochán Alice úrnővel, s lányával, az anyja szépsége miatt frusztrált Flórával, Kovács doktorral, Wagner jegyzővel, Vécsei mérnökkel, Székely iskolaigazgatóval, a gyáros Weisékkel és Baloghékkal együtt képez teljes képet Wili, a falu bolondja. Sauer ebben a tarka környezetben kezd pályája építgetéséhez, de nem tekintti Ű-t végső állomáshelyének, elvagyódik innen, mert – akár a többiek – lehetőségeiben korlátozottnak érzi magát a sáros-poros, az „igaz” élettől messze eső kisvárosban. Különösen Pichler festőművész rí ki bohémságával és művészetével a többiek közül; a fővárosban keresi sikerét, bár munkájához a „helyi színek” egyedi hatására van szüksége mindenekelőtt. Érdekes részletei a regénynek a művész boszniai kirándulását bemutatók, s azok, amelyekben egy-egy festmény keletkezéséről ad számot az író, azaz az elbeszélő.

A fűzfa egyébként a regény egyik fel-felbukkanó szimbóluma, mert amellett, hogy a vidéken „csak fűből van több, mint fűzfából”, s a „fűzfák szerelmesének” tanítványait is ez a növény fogja leginkább emlékeztetni a tanulóévekre – minthogy az érettségi ajándékuk is ez: Pichler készítette fűzfa reprodukció; a fűzfasíp olyan hangszer, mely gyenge hangjával inkább mély érzelmeket, mintsem harsona-indulatokat fejez ki. Mint amilyen a vidéki ember élete, hangja...

Tartalmaiban hihetetlenül gazdag, jól komponált regény Bordás alkotása. Egy – legalábbis e térségből – végérvényesen eltűnt életforma regénye, a polgári életvitelé. Sokan emiatt olvassák igen nagy nosztalgiával. Ű. ma is lokalizálható város, de korántsem az, amilyennek a Bordás-regényben látjuk. Csatornáját iparnegyede tette tönkre, lakossága is más, hisz errefelé évtizedekig tűzzel-vassal irtották, ami polgári gyökerekre utalt. Ugyanakkor művészregény-jellemzői is vannak a Fűzfasípnak éppúgy, mint művelődéstörténeti aspektusai. Hogy a mai modern beállítottságú olvasó is talál benne átélhető, érdeklődésének megfelelőt, az azzal magyarázható, hogy a kompozíció helyett a hősök lelkisége, magatartása mutat olyan intellektuális vonatkozásokat, melyek a mai értelmiséget is foglalkoztatják. Jellegetes helyi (közép-bácskai) színeket mutat meg és mutat fel ez a regény, ugyanakkor általános érvényű dilemmákat szólaltat meg, miért is nemcsak a vajdasági magyar irodalom jelentős kiadványa, hanem az egész magyar nyelvterületen érdeklődésre számot tartó. Érdemes a folytatását is elolvasni! (*Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1992.*)

Bence Erika

